

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

اربعین
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تا آرمان شهر رضوی : مجموعه مقالات ارائه شده به دومین همایش علمی - کاربردی

نویسنده:

محمد عیسی نژاد

ناشر چاپی:

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست	۵
تا آرمان شهر رضوی : مجموعه مقالات ارائه شده به دومین همایش علمی - کاربردی جلد ۲	۱۲
مشخصات کتاب	۱۲
اشاره	۱۳
فهرست مقالات	۱۷
مقدمه	۱۸
اصول خوشبختی شهروندان آرمان شهر رضوی: عباسعلی اخوان ارمکی	۲۰
چکیده	۲۰
مقدمه	۲۱
تعریف آرمان شهر	۲۳
آرمان شهر در اسطوره ها	۲۴
ویژگی های آرمان شهر	۲۵
خوش بختی	۲۸
اصول خوش بختی شهروندان در آرمان شهر رضوی	۲۸
اشاره	۲۸
۱. توکل بر خدا:	۲۹
۲. خوش بینی:	۳۰
۳. صبر در برابر مشکلات:	۳۳
نتیجه	۴۵
منابع و مآخذ	۴۷
تحلیل محتوا	۵۰
معیارهای اصلی سیاست گذاری در آرمان شهر رضوی سید هادی حسینی	۵۱
چکیده	۵۱
اشاره	۵۱

۶۱	۱. خدا محوری
۶۲	۲. عقل و علم
۶۴	۳. آینده نگری
۶۶	۴. امیدواری
۶۷	۵. کرامت انسانی
۶۹	۶. عدالت جویی
۷۱	۷. احیای معیشت (رشد و توسعه)
۷۳	۸. حق گوئی و راستی
۷۴	۹. مالیات و عمران
۷۷	گستره سیاست گذاری ها
۷۸	یادآوری (۱)
۷۹	یادآوری (۲)
۸۱	تحلیل محتوا
۸۴	ساماندهی رهنامه و فرهنگ دینی شهروند به محوریت نگاه معقول اسلامی محمد حسن پاکدامن
۸۴	چکیده
۸۶	طرح بحث
۹۱	ایمان
۹۳	برآیند
۹۳	دنیا
۹۴	برآیند
۹۵	فضیلت ها
۹۶	برآیند
۹۷	خواهش های نفسانی
۹۸	برآیند
۹۹	بایستگی های طرح
۱۰۱	شیوه اجرایی طرح

۱۰۱	اشاره
۱۰۲	۱. نگاه معقول اسلامی
۱۰۳	۳. نیروی انسانی
۱۰۴	۴. ابزارهای حسی
۱۰۴	۵. تکرار
۱۰۵	سخن آخر
۱۰۸	منابع و مآخذ
۱۱۰	تحلیل محتوا
۱۱۲	تأثیر جهان مدرن بر شهروندان با تأکید بر آموزه های دینی محمد بهرامی
۱۱۲	چکیده
۱۱۲	حق امنیت
۱۱۲	حق آزادی
۱۱۲	آزادی اندیشه
۱۱۳	آزادی عقیده
۱۱۳	آزادی بیان
۱۱۳	آزادی مالکیت
۱۱۴	مقدمه نخست
۱۱۴	ویژگی های جهان مدرن
۱۱۴	الف) علم زدگی
۱۱۵	ب) عقل گرایی
۱۱۵	ج) اومانیزم
۱۱۶	د) شک گرایی
۱۱۷	ه) فردگرایی
۱۱۷	و) مشکلات روحی و روانی
۱۱۸	مقدمه دوم
۱۱۸	اشاره

الف) برخورداری از حقوق سیاسی	۱۲۰
ب) حقوق اجتماعی	۱۲۰
ج) حقوق مدنی	۱۲۰
تأثیر جهان مدرن بر شهروندان	۱۲۱
حق امنیت	۱۲۱
حق حیات	۱۲۵
حق مالکیت	۱۲۹
حق آزادی	۱۳۱
آزادی اندیشه	۱۳۳
آزادی عقیده	۱۳۴
اشاره	۱۳۴
گروه اول	۱۳۶
گروه دوم	۱۳۶
گروه سوم	۱۳۷
گروه چهارم	۱۳۷
گروه پنجم	۱۳۸
آزادی بیان	۱۳۹
تحلیل محتوا	۱۴۸
حریم عمومی و خصوصی شهروند در آرمان شهر رضوی فرخ رنگرز	۱۴۹
چکیده	۱۴۹
طرح بحث	۱۵۰
مفهوم حریم، حق و شهروند	۱۵۱
متغیر بودن مفهوم حریم	۱۵۴
اشاره	۱۵۴
۱. بالا بودن نرخ جمعیت	۱۵۵
۲. ناتوانی عرف های پیشین	۱۵۵

۱۵۶	۳. دگرگونی عقلانیت حاکم بر جامعه
۱۵۶	۴. تعامل با فرهنگ های دیگر
۱۵۷	۵. تاثیر خرده فرهنگ ها بر تغییر حریم ها
۱۵۸	امنیت به مثابه دست آورد حریم
۱۵۹	امنیت از چه راه هایی به خطر می افتد؟
۱۵۹	اشاره
۱۵۹	۱. شایعه
۱۶۰	۲. اضرار
۱۶۳	عوامل و اسباب ضرر
۱۶۶	پیامدهای ناامنی
۱۶۶	امنیت جویی
۱۶۹	عوامل رشد محدودیت های حریم خصوصی در کلان شهرها
۱۷۰	پی آمد شکسته شدن حریم
۱۷۱	تحلیل محتوا
۱۷۵	نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی در آرمان شهر رضوی مجید محب زاده - راضیه طاهری
۱۷۵	چکیده
۱۷۶	نقش شهروندی
۱۷۷	راهکارهای نهادینه کردن حقوق و وظایف شهروندی
۱۷۹	عوامل مؤثر در نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی
۱۷۹	اشاره
۱۸۰	۱. نظام خانواده
۱۸۲	۲. گروه دوستان و همسالان
۱۸۲	۳. نظام آموزشی
۱۸۳	۴. رسانه های گروهی
۱۸۴	۵. هنر و ادبیات
۱۸۵	۶. نهادهای مذهبی

۱۸۶	۷. نهادهای اجتماعی و ادارات
۱۸۸	منابع و مآخذ
۱۸۹	تحلیل محتوا
۱۹۳	شهروند رضوی و اجرای امر به معروف حسین شرفی
۱۹۳	چکیده
۱۹۴	هدف و کارکرد
۱۹۴	اشاره
۱۹۴	۱. ایجاد امنیت تمام عیار
۱۹۴	۲. تضمین اجرای درست قوانین و احکام
۱۹۶	۳. حفظ ارزش ها
۱۹۶	چرا مهجور و متروک؟
۱۹۹	مفهوم قلمرو
۲۰۰	تناسب با دیگر امور ارشادی
۲۰۲	واجب عینی یا کفایی
۲۰۵	مراحل اجرایی امر به معروف و نهی از منکر
۲۰۵	اشاره
۲۰۶	۱. مرحله قلبی و احساس درونی
۲۰۷	نظارت و حساسیت افکار عمومی
۲۰۷	اشاره
۲۰۹	۲. گفتاری و زبانی
۲۱۱	۳. عملی مردمی
۲۱۲	۴. عملی با ضابطه تشکیلات دولتی
۲۱۳	شرایط
۲۱۳	اشاره
۲۱۳	۱. بصیرت و آگاهی
۲۱۵	۲. احتمال تأثیر

۲۱۶	۳. عامل بودن
۲۲۳	تحلیل محتوا
۲۲۴	سلوک فردی شهروندان در حکمت رضوی حسین شرفی
۲۲۴	چکیده
۲۲۴	اشاره
۲۲۵	۱. ادب و متانت
۲۲۶	۲. تواضع و فروتنی
۲۲۸	۳. ساده زیستی و بی آلاشی
۲۲۸	۴. انفاق و احسان به دیگران
۲۳۰	۵. تعهد و وظیفه شناسی
۲۳۱	۶. زندگی سالم و بهره مند
۲۳۱	سلامتی و تندرستی
۲۳۲	امنیت غذایی و تامین سبد هزینه های زندگی
۲۳۳	لباس زیبا
۲۳۳	نظافت و بهداشت
۲۳۳	اشاره
۲۳۵	۷. حسن خلق و خوش رویی
۲۳۵	۸. صله رحم
۲۳۷	۹. خدمت گذاری و نوع دوستی
۲۳۷	چند رهنمود از حضرت رضا علیه السلام در سلوک فردی
۲۴۰	تحلیل محتوا
۲۴۱	درباره مرکز

تا آرمان شهر رضوی : مجموعه مقالات ارائه شده به دومین همایش علمی - کاربردی جلد 2

مشخصات کتاب

سرشناسه : همایش علمی - کاربردی ... تا آرمان شهر رضوی (دومین : 1387 : مشهد)

عنوان و نام پدیدآور : ... تا آرمان شهر رضوی: مجموعه مقالات ارائه شده به دومین همایش علمی - کاربردی

... تا آرمان شهر رضوی / به اهتمام محمد عیسی نژاد .

مشخصات نشر : تهران: بنیاد پژوهش های اسلامی: حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، شعبه خراسان رضوی: سازمان فرهنگی و تفریحی شهرداری مشهد، -1388

مشخصات ظاهری : 5 ج: مصور، نقشه.

شابک : دوره : 7-300-964-971-978 ؛ ج. 1 : 7-201-971-964-978 ؛ ج. 2 : 7-300-971-964-978 ؛ ج. 3 : 7-978-964-971-301-4

وضعیت فهرست نویسی : فایا

یادداشت : ج. 2-4 (چاپ اول: 1388).

موضوع : مدینه فاضله -- جنبه های مذهبی -- اسلام -- کنگره ها

شناسه افزوده : عیسی نژاد، محمد، 1342 -

شناسه افزوده : سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری مشهد

شناسه افزوده : حوزه علمیه قم. دفتر تبلیغات اسلامی. شعبه خراسان رضوی

شناسه افزوده : بنیاد پژوهش های اسلامی

رده بندی کنگره : 1387 8/BP230/12

رده بندی دیویی : 297/483

شماره کتابشناسی ملی : 1783426

خیراندیش دیجیتالی: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ویراستار کتاب: خانم مریم محققیان

ص: 1

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: 2

... تا آرمان شهر رضوی

مجموعه مقالات ارائه شده به دومین همایش علمی - کاربردی ... تا آرمان شهر رضوی

جلد دوم

ص: 3

همایش علمی - کاربردی .... تا آرمان شهر رضوی (دومین : 1387 : مشهد).

... تا آرمان شهر رضوی مجموعه مقالات ارائه شده به دومین همایش علمی - کاربردی

... تا آرمان شهر رضوی / به اهتمام محمد عیسی نژاد - مشهد بنیاد پژوهشهای اسلامی، 1388 ج.4

شابک (2) ISBN 978-964-971-300-7

(شابک دوره جلدی) ISBN Vol set 978-964-971-282-6

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

1. مدینه فاضله - - جنبه های مذهبی - - اسلام - - کنگره ها الف عیسی نژاد، محمد، 1343- ب. سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری مشهد ج. عنوان.

BP 230/12 / 1387 297/483

کتابخانه ملی ایران 1783426

... تا آرمان شهر رضوی

جلد دوم

مجموعه مقالات ارائه شده به دومین همایش علمی - کاربردی ... تا آرمان شهر رضوی

به اهتمام سید محمد عیسی نژاد

چاپ اول: 1388 / 1000 نسخه

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهش های اسلامی مشهد: صندوق پستی 366-91735

حق چاپ محفوظ است

ص: 4

اصول خوش بختی شهروندان آرمان شهر رضوی / عباسعلی اخوان ارمکی...8

ملاک های اصلی سیاست گذاری در آرمان شهر رضوی / سیّد هادی حسینی...38

ساماندهی رهنامه و فرهنگ دینی شهروند به محوریت نگاه معقول اسلامی / محمّد حسن پاکدامن...71

تأثیر جهان مدرن بر هویت شهروندان با تأکید بر آموزه های ائمه علیهم السلام / محمد بهرامی...99

تعیین حریم عمومی و خصوصی شهروندان در آرمان شهر رضوی / فرخ رنگرز...136

نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی در آرمان شهر رضوی / مجید محب زاده - راضیه طاهری...161

شهروند رضوی و اجرای امر به معروف / حسین شرفی...179

سلوک فردی شهروندان در حکمت رضوی / حسین شرفی...210

«ایده مطلق» در حکمت نظری و «آرمان شهر» در حکمت عملی از مباحثی است که فیلسوفان پیرامون آن بحث کرده اند و به واقعیتی ذهنی و دست نیافتنی ناظر و به «نا کجا آباد» معنا شده است. دغدغه فطری بشر از روزگار اسطوره ها تا دوران آغازین عقلانیت در دوران باستان؛ یعنی از تالس و هراکلیتس تا افلاطون که به ایده پردازی جامعه آرمانی پرداخته، همواره آن بوده است که باید در پس این زندگی روزمره حقیقتی دیگر را پی گرفت. طرح ایده آخر الزمان و منجی در ادیان نیز از نیاز فطری آدمی در هر روزگار حکایت می کند

آرمان در اندیشه اسلامی نه چون وجود مثلی افلاطون است که تنها در عالم بالا تر می توان بدان دست یافت بلکه واقعیتی است که باید در این عالم به دست آورد و هر کس به اندازه استعداد خود از این واقعیت بهره ای دارد آرمان در اندیشه اسلامی یک پدیده فرهنگی و تمدنی است نه یک واقعه فکری - فلسفی که تنها در محافل فلسفی قابل طرح باشد.

تحقق آرمان شهر همان تجلی الهی خلافت انسان (انی جاعلک فی الارض خلیفه) در زمین می باشد که در قرآن از آن به "حیة طیبه" و "بلدة طیبه" یاد شده است. این پروژه در قالب سیره رفتاری و علمی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام در زندگی فردی و اجتماعی و سیاسی، متجلی شده است.

مدینة النبی صلی الله علیه و آله و کوفه دیار حکومت الهی امام علی علیه السلام، دو نمونه از عینیت شهر آرمانی است مصداق اکمل شهر آرمانی آرمان شهر حکومت جهانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف می باشد که تا زمان تحقق آن دیده گشاده ایم. دو تجربه و

یک مدل که به صورت نظری در تفکر شیعی آمده، الگوی شهر اسلامی است.

وقوع انقلاب اسلامی و طرح نظریه ولایت فقیه و شکل گیری ساختارهای سیاسی و اجتماعی جدید در ایران در راستای آرمان شهر اسلامی بوده و همایش هایی از این دست با هدف عملیاتی کردن همان هدف مقدس و الهی طراحی و اجرا می شود.

از سویی دیگر تدوین منظومه فرهنگ شهروندی به عنوان یک سند الگو و فرادستی در رهبری برنامه ریزی های اجرایی شهری و ارتقای فرهنگ شهروندی به عنوان مهم ترین مأموریت سازمان فرهنگی - تفریحی شهرداری مشهد وام دار تولید چهارچوب نظری و فکری این حوزه بر پایه اندیشه دینی و اسلامی است.

دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی به عنوان نهادی علمی - دینی که مدیریت علمی و و اجرایی همایش ... تا آرمان شهر رضوی را به عهده گرفته است دست یابی به این مهم را با امیدواری شایان همراه ساخته است.

اصلی که در برگزاری دومین همایش ... تا آرمان شهر رضوی» در دستور کار قرار دارد کاربردی بودن دستاورد های آن است تا مورد استفاده اتاق فکر حوزه های اجرایی شهرداری مشهد قرار گیرد.

چکیده

در این مقاله بعد از مقدمه ای کوتاه درباره دیدگاه های متفاوت در خوش بختی آرمان شهر را تعریف خواهیم کرد آن گاه به آرمان شهر در اسطوره ها اشاره ای خواهیم داشت. سپس ویژگی های کلی آرمان شهر را ذکر خواهیم کرد

در متن مقاله، اصول خوش بختی شهروندان رضوی را که برگرفته از اندیشه های حضرت امام رضا علیه السلام است به طور کلی توضیح خواهیم داد و به این نتیجه خواهیم رسید که انسان با توکل بر خداوند و صبر در برابر مشکلات زندگی را بر خود سخت نخواهد گرفت و به آن چه خداوند به او عنایت کرده است راضی و خرسند خواهد بود و با رعایت این اصول به خوش بختی کامل خواهد رسید.

واژگان کلیدی: آرمان شهر، خوش بختی، توکل، خوش رویی، صبر.

ص: 8

از قدیم الایام خوش بختی آرزوی دیرینه انسان ها بوده و این آرزو در مراحل مختلف زندگی جلوه های خود را داشته و هر کس از خوش بختی در ذهن تصویری پرورانده است.

در روزگار ما یافتن خوش بختی کار بسیار دشواری است کار طاقت فرسا از یک طرف و زندگی ماشینی که باعث کوفتگی و خستگی اعصاب و روان می شود از طرف دیگر انسان را در چاه مشکلات و سرگردانی گرفتار ساخته است.

در عین حال همه در جست و جوی خوش بختی هستند و ادعا می کنند که می توانند به خوش بختی این گمشده نسل ها و عصر ها برسند. یکی خوش بختی را در ثروت زیاد، دیگری در داشتن مقام و شهرت و آن یکی در رفاه و تفریح می داند لذا دیدگاه هایی متفاوت و گاهی متضاد درباره خوش بختی و عوامل آن بیان کرده اند به گونه ای که برخی از آن ها تعجب آفرین برخی حیرت افزا و تعدادی باعث خنده شده است؛ مثلاً شکسپیر تمام دنیا را صحنه نمایش می داند و می گوید: تمامی مردان و زنان تنها بازیکنان پرده های مختلف هستند که نقش خوش بختی یا بدبختی را ایفا می کنند او هستی را دارای ورودی ها و خروجی های مخصوص خود می داند و انسان ها را صاحبان نقش می بیند. (1)

«والتر اسکات» شهرت را بنیان خوش بختی دانسته، می گوید: «یک ساعت

ص: 9

1- دکتر موریل جیمز و دورتی جنگواره، برای خوش بختی آفریده شده ام، ص 112.

زندگی با افتخار و شکوه به یک قرن گمنام زیستن می‌ارزد»

«کارل سند برگ» زندگی را مانند پیازی می‌داند که انسان‌ها پوست‌های آن را یکی یکی می‌کنند و گاهی نیز گریه می‌کنند. (1)

«گوته» شرط پیروزی و سعادت را یک اراده قوی می‌داند

«فردریک پرلز» نگاه سه گروه از افراد جامعه نسبت به خوش‌بختی را بیان می‌کند «دیوانه می‌گوید: من ابراهام لینکلن هستم عصبی می‌گوید: کاش من ابراهام لینکلن بودم و آدم سالم می‌گوید: من منم و تو تویی» (2)

دیدگاه‌های دیگری هم وجود دارد که خوش‌بختی یا بدبختی انسان‌ها را به دست خود آنان ندانسته بلکه امری جبری و سرنوشت‌قطعی می‌داند؛ مانند: «پیشانی نوشت فلانی چگونه بود؟» یا «پیش از تولد خوش‌بختی را بر او رقم زده اند» یا «هر که دارد از پیش قنداق دارد» بدین گونه از اعماق وجود خود اعتقاد دارند که سرنوشت کسی را نمی‌توان تغییر داد.

برخی دیگر گفته‌اند: نعل اسب سبب خوش‌بختی، سیزده مایه بدبختی و جغد سبب شومی است.

از آن‌جا که درباره خوش‌بختی دیدگاه‌های متفاوت وجود دارد (3) در این مقاله سعی خواهیم کرد اصول خوش‌بختی شهروندان آرمان شهر رضوی را بیان کنیم تا با رعایت آن اصول، این نسل سرگردان به سلامت و آسایش برسند.

ص: 10

1- رابرت، جی، لامسدن، به سوی کامیابی مترجم: محمد رفیعی، ص 23.

2- دکتر موریل جیمز و دورتی جنگواره، برای خوش‌بختی آفریده شده ام ص 282

3- دکتر پریور، علی، خوش‌بختی مقدر است، ص 136.

آرمان شهر جامعه ای آرمانی است که همه شهروندانش در شرایط کامل انسانی زندگی می کنند. (1)

اولین متفکری که اندیشه آرمان شهر را بر برهان عقلی استوار کرد افلاطون بود. او در کتاب «جمهوری» این جامعه آرمانی را طراحی کرد افلاطون شهر آرمانی خود را بر این شالوده بنا کرد که جامعه بشری هنگامی رستگار خواهد شد که زمام حکومت به دست فیلسوفان فرزانه داده شود و آنان با دانش و خردمندی امور مردم را سامان دهند افلاطون بر سبیل تمثیل انسان ها را بر حسب سرشت به سه گروه تقسیم می کند: گروهی سرشت زر، گروهی سرشت سیم و گروهی سرشت آهن و برنج دارند (2) و این سرشت، تعیین کننده موضع و طبقه اجتماعی آنان است.

بعد از افلاطون، ارسطو این طرح را کامل کرده و قسمت هایی به آن افزوده است.

در دوره اسلامی، حکیم فرزانه ایران، ابونصر فارابی اندیشه های شهر آرمانی خود را در کتاب اهل مدینه فاضله مطرح کرد مدینه فاضله در اندیشه فارابی از همین «معموره» (زمین) آغاز می شود و در کوچک ترین حدّ خود بر شهر اطلاق می گردد فارابی هدف و غایت مدینه فاضله را رسیدن به سعادت

ص: 11

1- p. v ، lan food and Michael wheeler. utopia, hatmony books, newyork, 1978

2- افلاطون جمهوری ص 994

می داند سعادت خیر مطلق است و خیر چیزی است که به وجهی در رسیدن انسان به خوشبختی سودمند باشد (1)

خواجه نصیرالدین طوسی آرمان شهر را چنین تعریف می کند: «مدینه فاضله اجتماع قومی بود که همّت های ایشان بر اقتتای خیرات و ازاله شرور مقدر بود و هر آینه میان ایشان اشتراک بود در دو چیز یکی آراء و دوم افعال. اما اتفاق آرای ایشان چنان بود که معتقد ایشان در مبدأ و معاد خلق و افعالی که میان مبدأ و معاد اتفاق افتد مطابق حق بود و موافق یک دیگر و اما اتفاق ایشان در افعال چنان بود که اکتساب کمال همه بر یک وجه شناسند» (2)

آرمان شهر در اسطوره ها

هزبوند، شاعر سده هشتم قبل از میلاد عالم را به پنج عصر تقسیم می کند: عصر زرّین، عصر سیمین، عصر مفرغ، عصر قهرمانی و عصر آهن. در عصر زرّین خدایان ارشد بر جهان فرمان روا بودند و در طیّ آن بیشتر در پاکی زندگی می کرده و از رنجوری مصون بوده اند. (3)

ژان پل سارتر اسطوره عصر زرّین را گذار واپس گرایانه انسان از جهان واقعیّت به گذشته اساطیری می داند و بر این عقیده است که آدمی در آن عصر معصومانه و فارغ از رنج هستی بوده است. (4)

در اسطوره های ایران فردوسی دوران جمشید شاه را آرمان شهر می داند و پس

ص: 12

1- فارابی، سیاست مدنی، ص 148

2- خواجه نصیرالدین طوسی اخلاق ناصری، ص 280

3- پیر گریمال، فرهنگ اساطیر یونان و روم، ج 1، ص 15.

4- ژان پل سارتر، ادبیات چیست؟ ص 237

از ذکر کارهای جمشید و کوشش های فراوان او برای گسترش تمدن و آموزش فنون و هنرهای مختلف به مردم روزگارش آیین پادشاهی را چنین توصیف می کند

چنین سال سی صد همی رفت کار *** ندیدند مرگ اندر آن روزگار

ز رنج و زبدهشان نبود آگهی *** میان بسته دیوان بسان رهی

به فرمان مردم نهاده دو گوش *** زرامش جهان پر از آواز نوش (1)

طبق روایات آیین زرتشتی جمشید به فرمان اهورا مزدا در ایران ویج که سرزمین نخستین آریایی ها بود، بهشتی به نام «ورجمکرد» بنا کرد (2) که الگو و سر مشق بسیاری از بهشت های ایرانی گردید.

کیکاووس، دومین شاه دودمان کیانیان هم در کوه البرز هفت کاخ بنا نهاد که نمونه آشکاری از بهشت های این جهان بود. در این افسانه کاخ کاووس شاه از بهشت ورجمکرد تأثیر پذیرفته است نظامی پادشاهی بهرام گور را آرمان شهری معرفی می کند که خداوند به پاداش نیکی هایی که او به مردم نموده به مدت چهار سال مرگ را از روی زمین بر می دارد؟ (3)

ویژگی های آرمان شهر

به طور کلی همه آرمان شهرهایی که طراحی شده دارای ویژگی های ذیل است:

الف) برابری؛ در بیشتر شهرهای آرمانی برابری اصلی عمده به شمار می رفته

ص: 13

1- فردوسی، شاهنامه، ص 109

2- پور داوود، ابراهیم، یادداشت های گاتاها ص 432

3- نظامی، هفت پیکر، به کوشش وحید دستجری، ص 102-107

است. افلاطون برابری را تضمینی برای پایایی دولت آرمانی خویش می داند و این برابری نوعی کمونیزم اشرافی است که میان حاکمان و پاسداران جامعه برقرار است و کشاورزان و پیشه وران در این محدوده قرار ندارند در «اتوپای تامس مور» و دیگر آرمان شهرهای غربی این اصل وجود دارد.

در آرمان شهرهای ایرانی، برابری اقتصاد مردود اما برابری شرایط و فرصت ها برای پدیدار شدن شایستگی فرد ملحوظ است.

ب) تأثیر پذیری؛ طراح آرمان شهر قصد دارد تصویر جامعه ای کامل را عرضه کند که در آن سعادت انسان تأمین می شود اما چون انسان اجتماعی است از تأثیر اجتماع و معیارها و هنجارهای رایج آن بر کنار نیست. افلاطون دولت آرمانی خود را بر تأثیر پیش آمدهای یونان بنیان نهاد. شکست آتن در جنگ های پلوپونز و اثرات مخرب آن جنگ ها بر زندگی سیاسی و اخلاقی آتینان و دست به دست شدن قدرت میان اشراف و سرانجام محاکمه و اعدام سقراط، باعث شد که افلاطون ضعف های موجود در حکومت را پیدا کند و فقط حکومتی را شایسته بداند که زمام آن به دست حکیمان و خردمندان جامعه باشد. (1)

ج) انزوا؛ طراح آرمان شهر معمولاً نگران تأثیر جوامع دیگر بر آرمان شهر خویش است زیرا نظام سیاسی تابع قانون کلی حاکم بر نظام هاست و با محیط اندیشه و اطلاعات تبادل می کند از این رو شهر ممکن است در برابر هجوم ناهنجاری های جوامع دیگر دگرگونی پذیرد و جامعه به تدریج خلوص و پاکی

ص: 14

را که مورد نظر طراح آن است از دست بدهد برای پرهیز از چنین خطری، طراح شهر آرمانی خود را با ابعادی کوچک در مکانی دور دست قرار می دهد

مثلاً اتویپای تامس مور در جزیره ای دور دست واقع است (1)

در آرمان شهرهای ایرانی هم این قاعده رعایت می شود بهشت های این جهانی همه در دشت های دور یا بر قله کوه ها بنا شده است.

فارابی هم اگر آرمان شهر خود را شامل بخش معموره زمین می داند اما اصل توجه او به شهر است.

د) هماهنگی؛ شهر آرمانی، شهر نظم و هماهنگی است. هر کاری و رفتاری طبق قانون یا سنت باید هماهنگ با همه شهروندان انجام گیرد. همه امور سیاسی و داد و ستد و فعالیت های آموزشی با نظارت دولت با جامعه و با ضوابط هنجارهای یک سان و تغییر ناپذیر مشخص می شود در مدینه فاضله هر چیز که این هماهنگی را تهدید کند از جامعه بیرون رانده می شود. در آرمان شهر نظامی، کسانی که نمی توانند هماهنگ با مردم شهر باشند طرد می شوند.

ه) ایستایی؛ آرمان شهر کمال مطلق است و حرکت از کمال به کمال ناشدنی است. به این علت دولت آرمانی دگرگونی نمی پذیرد و اگر بپذیرد به سوی بهتر شدن نخواهد بود لذا پس از ظهور سوشیالیسم، موعود زردشتی و زدودن بدی ها از جهان و برقراری عدالت، کار جهان به پایان می رسد؛ یعنی، هرگاه جامعه بشری به کمال مطلق برسد از پویش باز می ماند.

ص: 15

خوش بختی حاصل مصدر که به معنی نیک بختی، خوش اقبالی و سعادت است. (1)

با نگاهی به مفهوم این واژه، شانس و طالع، دور از اندیشه، گفتار و رفتار ما نیست آن جا که با ژرف نگری و تحقیق به کاری مشغول شویم و همراه با تلاشی روز افزون بدان پردازیم بی شک موفقیت و خوش بختی نصیب ما خواهد شد.

آنان که با دانش و بینش خود حقیقت هستی و راز آفرینش را دریافته اند، به خوبی می دانند که با تخیلات رؤیاهای شیرین افکار کودکانه و تصورات موهوم نمی توان به زندگانی زیبا و شایسته رسید بلکه خوشبخت کسی است که ارزش والای خود را بداند و از موقعیت بسیار بلند و رفیع خویش در آفرینش آگاه باشد.

اصول خوش بختی شهروندان در آرمان شهر رضوی

اشاره

امام رضا علیه السلام در دوران خود داناترین انسان روی زمین بود؛ آن گونه که مأمون می گفت: آن حضرت جهان اسلام را با تمام عوامل پیشرفت و ترقی یاری کرد. او مسجد نبوی را دانشکده ای برای درس و سخنرانی قرار داده و مانند پدرانش ائمه طاهرين عليهم السلام پیشتاز نهضت علمی و تمدن در دنیای اسلام بود.

امام هشتم شیعیان به سلامتی فرد و جامعه علاقه ای خاص داشت به طوری که رساله ای در پزشکی از او به یادگار مانده است. امام علیه السلام که در زمان خود مأمون

ص: 16

و پناهگاه خسته دلان و افراد رنجور بود اصولی برای آرامش و رسیدن به خوش بختی ارائه کرده است که به یقین کسانی که این اصول را رعایت کنند به آرامش روحی روانی خواهند رسید. این اصول عبارتند از:

1. توکل بر خدا:

امام رضا علیه السلام درباره توکل فرمود: «توکل درجاتی دارد؛ یکی از آن ها این است که در هر کاری که مربوط به توسل به خداوند اعتماد کنی و از آن چه که نسبت به تو انجام می دهد خشنود باشی و بدانی که او جز خیر برای تو نمی خواهد و بدانی که حکمت در این است که کارت را به او واگذار کنی و بر او توکل نمایی و دیگر این که به علام الغیوبی او (که علم تو به آن نمی رسد) مؤمن باشی که علم آن مخصوص خداست».⁽¹⁾

انسان باید در همه امور زندگی بر خداوند توکل کند و بداند خداوند هر چه برایش مقدر ساخته به مصلحت اوست. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: (كُلُّ مَا آتَاكُمُ اللَّهُ فَهُوَ جَمِيلٌ)⁽²⁾؛ هر آن چه از جانب خداوند به انسان می رسد، خیر و زیبا است. این اصل، به انسان می فهماند که باید نگاه ما به مسایل و رویدادها مثبت باشد؛ یعنی هم خوشی ها را خیر و خوبی بدانیم و هم ناملازمات را خیر تلقی کنیم و بدانیم حوادث شیرین زندگی «خیر جلی» است؛ زیرا ظاهر و باطن آن هر دو پسندیده است و ناملازمات هم خیر است اما «خیر خفی»؛ زیرا اگر چه ظاهرش ناپسند به نظر می رسد اما در حقیقت به مصلحت ماست آن گونه که حضرت زینب علیها السلام پس از آن همه مصایب در کربلا و کشته شدن برادر و

ص: 17

1- حسن بن علی الحرانی، تحف العقول، ص 443.

2- ارشاد القلوب، ص 23، حسن بن محمد دیلمی

برادرزاده هایش فرمود: (مَا رَأَيْتُ إِلَّا جَمِيلاً) (1) من چیزی جز زیبایی و خیر ندیدم.

اگر انسان به خدا توکل کند گر چه در زندگی او ناملایماتی هم وجود داشته باشد آن ها را خیر و خوبی تلقی می کند و از زندگی راضی خواهد بود و خود را بدبخت و درمانده احساس نخواهد کرد.

حضرت امام رضا علیه السلام فرمود: «ایمان چهار رکن دارد: توکل به خدا، رافضی بودن به قضای الهی، تسلیم بودن به امر او، و واگذاشتن تمام کارها به خدا» (2)

انسان باید همیشه خدا را مدّ نظر داشته و پیوسته به یاد او باشد امام رضا علیه السلام فرمود: «موسی بن عمران وقتی با خدا مناجات می کرد گفت: ای خدا آیا تو دوری تا من تو را صدا بزنم یا نزدیکی که با تو نجوا کنم؟ به او وحی رسید:

ای موسی، من همنشین کسی هستم که مرا یاد کند» (3)

2. خوش بینی:

امام رضا علیه السلام فرمود: عقل انسان کامل نمی شود تا در او ده خصلت باشد: امید خیر در او باشد و مردم از شرّ او ایمن باشند، خوبی کم دیگران را نسبت به خودش زیاد ببیند و خوبی فراوان خودش را نسبت به دیگران کم به حساب آورد، و از این که از او چیزی بخواهند خسته نشود» (4)

آن گاه فرمود: «هیچ کس را نمی بیند مگر اینکه با خود می گوید او از من بهتر و پرهیزگارتر است. مردم دو گونه اند: کسانی که بهتر و با تقواتر از اویند و کسانی

ص: 18

1- مقتل الحسین، ص 357

2- حسن بن علی الحرانی، تحف العقول، ص 445

3- فصول المهمه، ص 224

4- حسن بن علی الحرانی، تحف العقول، ص 443.

که بدتر و پست تر از او هستند پس هرگاه شخصی بدتر از خود را ببیند به خودش می گوید شاید خوبی های او مخفی و بهتر است برای او و خوبی من ظاهر و شرّ است برای من؛ و وقتی کسی را دید که بهتر و پرهیزگارتر از اوست، برایش تواضع می کند تا این که به وی ملحق شود. وقتی این کار را کرد، عظمتش بیشتر و شهرتش بهتر و سرآمد اهل زمانش می شود» (1)

خوش بینی روشی برای باز گرداندن توجه از ناخوشایندها به خوشی های زندگی است. در این روش امور فرح بخش و شادی آور وارد فضای روانی انسان می گردد و از شدّت درد و رنج انسان کاسته می شود.

لذا حضرت امام رضا علیه السلام فرمود: «مؤمن کسی است که وقتی نیکی کرد خوشحال می شود و وقتی بدی کرد، استغفار می کند؛ و مسلمان کسی است که مسلمانان از دست و زبان او سالم باشند از ما نیست کسی که همسایگان از آزار او ایمن نباشند» (2)

باز فرمود: «اگر از مردی یاد کردید و او حاضر بود با کُنیه او را بخوانید و اگر غایب بود با نام او را بخوانید» (3)

حضرت علی علیه السلام فرمود: «کسی که نسبت به مردم خوش گمان باشد، می تواند دوستی آن ها را به دست آورد» (4)

از فرمایشات ائمه معصومین علیهم السلام استفاده می شود که خوش بینی، علاوه بر

ص: 19

1- همان مأخذ

2- حر عاملی، وسائل الشیعه، ج 8 ص 565.

3- حسن بن علی الحرانی تحف العقول، ص 450.

4- عبدالواحد الأمدی غرر الحکم، ص 253

سلامت دنیوی آرامش روانی و نجات از بیماری های روحی، سلامت اخروی را نیز برای انسان فراهم می کند «کسی که به خداوند خوش گمان باشد، به فوز بهشت نایل می شود» (1) به طور یقین «حسن ظن و خوش بینی، راحتی قلب و سلامتی دین را تضمین می کند» (2)

در مقابل خوش بینی، بدگمانی و سوء ظن قرار دارد که خداوند در قرآن می فرماید: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَتُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ) (3) همانا برخی از گمان ها گناه است...

هنگامی که انسان سوء ظن پیدا کند روح او ناتوان و فرسوده می شود و بر جسم اثر می گذارد وقتی بیماری به جسم انسان راه پیدا می کند جسم ضعیف و پذیرای بیماری های دیگر نیز می شود سوء ظن زمینه ساز بیماری های روحی روانی دیگر نیز هست. حضرت علی علیه السلام فرمود: «بدگمانی کارهای انسان را نابود می کند و انگیزه انجام امور شر را در او به وجود می آورد». (4)

بدگمانی کارهای انسان را فاسد می کند و باعث می شود که به خاطر این حالت روانی دست به هر کاری بزند کارها را به پایان نبرد و آن طور که باید حق

ص: 20

1- عیون الحکم و المواعظ، ص 430

2- عبدالواحد الآمدی، غرر الحکم، ص 253

3- قرآن، سوره حجرات، آیه 12

4- عیون الحکم و المواعظ، ص 283

هر کار را ادا نکند.

لذا سوءظن انسان را به همه بدی ها وادار می کند نه تنها او را به بیماری غیبت، تهمت و جاسوسی، ترس بخل و حرص دچار می کند بلکه در انسان انگیزه انجام همه بدی ها را به وجود می آورد که «سوءظن انسان سالم را بیمار و دل های آرام را مضطرب و پریشان می کند» (1)

3. صبر در برابر مشکلات:

امام رضا علیه السلام فرمود: مؤمن، مؤمن نیست مگر این که سه خصلت داشته باشد: سنتی از پروردگارش، سنتی از پیامبرش و سنتی از ولیش؛ اما سنت از پروردگارش کتمان سر اوست خدای عزوجل فرموده است (عَلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ) (جن/ 26-27) اما سنت از پیامبر مدارا کردن با مردم است خدای عزوجل پیامبرش را به مدارا با مردم امر کرده است. (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) (2) و اما سنت از ولی، صبر در سختی ها و بدبختی هاست. (3)

دنیا محل سختی ها و مشکلات است که خداوند فرمود: (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ) (4) چون ما دنیا را محل راحتی و آسایش می دانیم از برخورد با مشکلات و سختی ها آزرده خاطر می شویم

اما حقیقت آن است که راحتی برای دنیا آفریده نشده است چنان که

ص: 21

1- نهج البلاغه، ص 162.

2- قرآن سوره اعراف، آیه 199

3- میرزا حسین النوری الطبرسی، مستدرک الوسائل، ج 11، ص 241.

4- قرآن سوره بلد، آیه 4

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس چیزی را طلب کند که آفریده نشده است خود را به زحمت انداخته و چیزی نصیب او نمی شود.

گفتند: یا رسول الله صلی الله علیه و آله و آن چیست که خلق نشده است؟

فرمود: (الرَّاحَةُ فِي الدُّنْيَا)؛ [\(1\)](#) آسایش در دنیا خلق نشده است.

باید بپذیریم که مشکلات جزیی از زندگی ماست که «مع كُلِّ فرحة ترحة» [\(2\)](#) با هر آسایشی مشکلی و ناراحتی وجود دارد.

هر سختی ها اساس تقدیر الهی می باشد که به مصلحت انسان هاست آن چه در اختیار ماست واکنش ما به موقعیت ناخوشایند و ناملایم است. هر سختی مدتی دارد که سرانجام به پایان می رسد. هنگامی که فرزند معاذ بن جبل مُرد پیامبر صلی الله علیه و آله تسلیت نامه ای برایش فرستاد و در آن نوشت: (وَاعْلَمْ أَنَّ الْجَزَعَ لَا يَرُدُّ مِيتًا وَلَا يَدْفَعُ قَدْرًا)، [\(3\)](#) بی تابی کردن نه مرده را بر می گرداند و نه تقدیر را دفع می کند پس به نیکی عزادار باش و وعده الهی را قطعی بدان و نسبت به آن چه بر تو و بر تو و بر همه مردم حتمی است و به تقدیر الهی نازل شده، تأسف نخور. از طرف دیگر تجربه نشان داده است که سختی های فراوان آمده و رفته و هیچ یک از آن ها باقی نمانده است حضرت علی علیه السلام فرمود: (إِنْ بَقِيَ لَمْ يَبَقِ الْهَمُّ).؛ [\(4\)](#) اگر تو باقی بمانی، اندوه باقی نخواهد ماند. لذا در این دنیای ناپایدار نه خوشی

ص: 22

1- محمد بن محمد الشعیری السبزواری، جامع الاخبار، ص 517.

2- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج 77، ص 164

3- حسین بن علی الحرانی، تحف العقول، ص 59

4- شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج 20، ص 340

پایدار است و نه ناخوشی باقی می ماند.

خداوند مؤمنان را در برابر حوادث و رویدادهای سخت به صبر و پایداری فرا می خواند.

(وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَ نَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ * الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ) (1) و قطعاً شما را به چیزی از قبیل ترس و گرسنگی و کاهش در اموال و جان ها و محصولات می آزماییم و شکیبایان را مژده ده...

به علت نقش مهمی که صبر در رشد و تعالی انسان دارد، پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام درباره آن بسیار سخن گفته اند و آن را یکی از ارکان مهم ایمان و گاهی برابر با کل ایمان دانسته اند؛ از جمله پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: (الْإِيمَانُ نِصْفَانِ نِصْفٌ فِي الصَّبْرِ وَ نِصْفٌ فِي الشُّكْرِ)؛ (2) ایمان دو نیمه است: یک نیمه صبر و نیمه ای شکر است.

و حضرت امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: (لَا إِيْمَانَ عَلَى أَزْبَعٍ دَعَائِمٍ: عَلَى الصَّبْرِ وَ الْيَقِينِ وَ الْعَدْلِ وَ الْجَهَادِ) (3) ایمان بر چهار ستون استوار است: صبر و شکیبایی، یقین و باور، عدل و داد و جهاد و کوشش در راه دین خدا.

هم چنین درباره اهمیت صبر از پیامبر بزرگوار اسلام پرسیدند: ایمان چیست؟

ص: 23

1- قرآن سوره بقره، آیه 156، 155

2- رازی، ابو الفتوح، روح الجنان و روح الجنان، ج 168

3- مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، ج 65، ص 348

برای رو به رو شدن با مشکلات راه های زیر پیشنهاد شده است:

1. به خوشی آینده فکر کنید و این که ناخوشی به پایان می رسد و شادمانی خواهد آمد، و به زودی این مشکل و سختی از بین خواهد رفت.

2. اگر مشکلی و سختی برای شما پیش آمد لذت ها و خوشی های گذشته را یادآوری کنید و به خود بگویید: در کنار آن همه خوشی، این ناخوشی چیز مهمی نیست در کنار آن همه نعمت که خداوند عطا کرده است، تحمل این مشکل چیز مهمی نیست

3. پاداش تحمل مشکلات و صبر در مصایب را یادآوری کنید که چه پاداشی خداوند برای آن جایگزین کرده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «اگر شما می دانستید که بابت سختی هایتان چه پاداش بزرگی برای شما ذخیره شده است هرگز غمگین نمی شدید» (2)

برای تسکین آلام خویش به یاد آورید که در روایات آمده است: هر پیامبری که سراغ همنشین خود را از خدا می گرفت خدا گرفتارترین انسان روی زمین را به او نشان می داد و می فرمود: به سراغ او برو او هم شأن تو در بهشت است. (3)

به خاطر داشته باشید که انسان تا زمین نخورد راه رفتن را نمی آموزد. (4)

4. زندگی را آسان گرفتن: حضرت امام رضا علیه السلام فرمود: «بنی اسرائیل سخت

ص: 24

1- غزالی ابو حامد، محمد احیاء علوم الدین، ج 4 ص 91

2- علی المتقی، کنز العمال، ص 614.

3- تحف العقول، ص 405.

4- انیشتین، اخلاق زندگی، ص 200

گرفتند خدا هم بر آن ها سخت گرفت» موسی علیه السلام به آن ها گفت: گاوی را ذبح کنید! گفتند: رنگش چگونه باشد؟ مرتّب سخت گرفتند تا این که گاوی را کشتند و پوستش را پر از طلا کردند» (1)

یکی از اصولی که باعث آسایش و راحتی در زندگی است این است که زندگی را بر خود آسان بگیرد و راحتی و بی تکلف زندگی کند. پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و آله در این باره فرمود: «اگر آن گونه که من حقیقت دنیا را شناختم شما هم می شناختید خیلی راحت تر زندگی می کردید».

راحتی و سختی زندگی، به نگرش انسان وابسته است که با رویدادهای آن چگونه برخورد کند چه بسا رویدادهای شیرینی در زندگی پیش می آید که ما آن را تلخ و ناپسند می دانیم و بالعکس رویدادهای تلخی که برداشت ما از آن شیرین است.

بنابراین ما هستیم که گاهی زندگی را بر خودمان بسیار سخت می گیریم و خود را در تکلفات محصور می کنیم. اگر بدانیم که به فرموده حضرت علی علیه السلام: «شیرین ترین زندگی، دور انداختن تکلف است» (2) آن گاه خود را بسی خوش بخت می بینیم:

تکلف گر نباشد خوش توان زیست *** تعلق گر نباشد خوش توان مُرد

5. آسایش مطلق وجود ندارد: شخصی از امام رضا علیه السلام پرسید: چگونه روزت را شروع کردی؟ آن حضرت فرمود: «با عمری که کوتاه است و عملی که ثبت

ص: 25

1- مجلسی، بحار الانوار، ج 72 ص 245

2- عبدالواحد الآمدی غرز الحکم، حدیث 2964

می شود؛ مرگی که اطراف ماست؛ آتشی که پشت سر ماست و نمی دانیم با ما چه خواهد کرد».(1)

آن چه از کلام آن بزرگوار برداشت می شود این است که آسایش و راحتی مطلق در این دنیا وجود ندارد خداوند به حضرت موسی علیه السلام وحی فرستاد: ای موسی من آسایش مطلق را در بهشت قرار داده ام در حالی که بندگان من در این دنیا در جست و جوی آن هستند و هرگز به آن نخواهند رسید. (2)

حضرت امام رضا علیه السلام درباره دنیا فرمود: تو برای مدّتی در دنیایی هستی که عملی که در آن انجام دادی مورد قبول است آیا نمی بینی که مرگ آن ها را احاطه کرده و امید امیدواران را باطل می کند؟ (3)

اگر انسان دنیا را خانه راحت تلقی نکند و در جست و جوی آسایش و راحتی مطلق نباشد و بداند که این دنیا محلّ آزمایش است، مشکلات و سختی های زندگی او را از پای در نمی آورد و از زندگی احساس رضایت می کند و به آرامش می رسد.

6. قانع بودن: احمد بن عمر و حسین بن یزید نقل می کنند: بر امام رضا علیه السلام وارد شدیم و به او گفتیم: ما مقدار زیادی خواروبار داشتیم و در رفاه زندگی می کردیم اما وضع ما دگرگون شد از خدا بخواه که آن را به ما برگرداند. امام علیه السلام به آن ها دستور داد که قناعت کنند و به آن چه خدا برایشان مقدّر کرده

ص: 26

1- حسن بن علی الحرانی تحف العقول، ص 449

2- محمد بن یعقوب کلینی اصول الکافی، ج 2، ص 250.

3- اعیان الشیعه، ج 4 ص 199

است راضی باشند سپس به آن‌ها فرمود چه می‌خواهید؟ آیا می‌خواهید که پادشاه باشید؟ آیا خوش حال می‌شوید که مانند طاهر و هرثمه باشید در حالی که برخلاف آن‌ها هستید باشید؟!

یکی از آنها حرف امام علیه السلام را قطع کرد و گفت: نه به خدا مرا خوشحال نمی‌کند که تمام دنیا و آن‌چه در آن است از طلا و نقره مال من باشد و من برخلاف آن‌چه هستم باشم!

سپس امام فرمود: خدا می‌فرماید: (اَعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ) به خدا گمان خوب داشته باش؛ زیرا کسی که به خدا حسن ظن داشته باشد خدا نیز به او حسن ظن دارد. کسی که به روزی کم راضی باشد، عمل کم او مورد قبول است کسی که به چیز کم و حلال راضی باشد هزینه او کم است و خانواده اش آسوده و راحت اند و خدا او را به درد دنیا و دوی آن آگاه می‌کند و او را سالم به دارالسلام می‌رساند» (1)

قانع بودن کلید رضایت از زندگی است که زندگی را شیرین و گوارا می‌سازد. امام صادق علیه السلام فرمود: «به آن‌چه خدا قسمت کرد، قانع باش تا زندگی شاد و راحتی داشته باشی» (2)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «هرگز به آن‌چه در دست دیگران است چشم ندوز؛ زیرا اندوه تو طولانی خواهد شد و حسرت پایان ناپذیر و نعمت‌هایی را که خداوند در اختیار قرار داده کوچک می‌شماری و در نتیجه شکر و سپاس تو

ص: 27

1- حسن بن علی الحرانی، تحف العقول، ص 448.

2- قطب الدین، راوندی قصص الأنبياء، ص 195.

از خدا کم می شود پس همواره در زندگی ات به پایین تر از خود نگاه کن» (1) به فرموده پیامبر صلی الله علیه و آله باید انسان در زندگی قانع باشد و زندگی خود را با آن کس بسنجد که از لحاظ ثروت دنیایی از او پایین تر است تا هم دارایی های خودش آشکار شود و هم شکر نعمت به جا آورد همچنین وقتی خود را با پایین تر از خود مقایسه کرد خواهد فهمید که زندگی اش آن قدر هم سخت و غیر قابل تحمل نیست زیرا دیده که دیگران با مشکلات بیشتر از او زندگی می کنند. لذا یکی از عوامل احساس رضایت و خوش بختی در زندگی قانع بودن است (2)

البته ناگفته نماند که قانع بودن با تنبلی فرق دارد. در این باره حضرت امام رضا علیه السلام فرمود: «اجر کسی که برای امرار معاش خانواده اش کار می کند از کسی که در راه خدا جهاد می کند بیشتر است» (3)

7. راضی به رضای خدا بودن: حضرت امام رضا فرمود: «محزون نشوید بر آن چه از دنیا از دستتان رفت همان گونه که اهل دنیا برای آن چه از دینشان را از دست دادند محزون نمی شوند» (4)

بسیاری از ناراحتی های ما به خاطر از دست دادن چیزهایی است که داشته ایم حال آن که اگر در چیزی که از دست داده ایم چنین بنگاریم که آن را اصلاً نداشته ایم در آرامش به سر خواهیم برد.

ص: 28

1- عیون الحکم و المواعظ، ص 520

2- پسندیده، عباس رضایت از زندگی، ص 98

3- حسن بن علی الحرانی تحف العقول، ص 445

4- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ج 2، ص 137

حضرت علی علیه السلام فرمود: (إِنْ كُنْتَ جَارِعاً عَلَى مَا تَقَلَّتْ مِنْ يَدَيْكَ، فَاجْزَعْ عَلَى كُلِّ مَا لَمْ يَصِلْ إِلَيْكَ). (1) اگر برای آن چه از دست داده ای بی تابی کنی، پس باید برای همه آن چیزهایی که به دست نیاورده ای هم بی تابی کنی

اگر حادثه ای ناخوشایند زندگی و کاستی های آن را حادثه های تلخ ندانیم آن مشکل ها غیر قابل تحمل نخواهد بود اما اگر آن ها را از جانب خدا و لطف بدانیم آن گاه هضم آن برایمان آسان تر خواهد بود.

ما معتقدیم که جهان بر اساس حکمت الهی در حرکت است و هیچ حادثه ای در در زندگی انسان بدون حکمت و دلیل نیست اگر به فلسفه زندگی دست یابیم آن گاه در آسایش و راحتی زندگی خواهیم کرد استاد مطهری می گوید: «در شکم مصیبتها و گرفتاری ها سعادت است». (2)

فلسفه وجود دنیا پرورش استعدادهای نهفته انسان است و ابزار این پرورش ناراحتی هایی است که برای انسان پیش می آید

«از کجا درد و رنج هایی که به صورت ظاهر به ما رو می آورد، برای بهبود بخشیدن بیماری روانی ما مفید نباشد و از رنجی که ظاهراً برای درمان بیماری های فرزندان و خانواده تحمل می کنیم برای تلطیف روح ما و ابراز محبت بیشتر و تزکیه اخلاقمان فایده نداشته باشد؟! حکیم علی الاطلاق آن را بهتر تشخیص می دهد و ما را بدان اطلاع و راهی نیست و تنها تسلیم و رضاست که می تواند ما را خوشبخت سازد. اشتباه ما این جاست که هر چه را

ص: 29

1- نهج البلاغه، نامه 31

2- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج 1، ص 174

خود طالیم و در پی آن می رویم و در حسرتش عمری تباه می سازیم، تصوّر می کنیم وسیله خوشبختی است» (1)

امام باقر علیه السلام فرمود: «هرگاه خدا اراده کند بنده ای را تکریم کند، او را به نیازمندی و فقر دچار می کند و اگر چنین نکند او را در هنگام مرگ سخت می گیرد تا به این وسیله گناهش را کیفر دهد ولی اگر بخواهد بنده ای را خوار کند و او حسنه ای نداشته باشد به او سلامتی می دهد و اگر چنین نکند روزی اش را گسترش دهد و اگر چنین نکند مردن را بر او آسان گیرد تا حسنه او را پاداش دهد» (2)

8. خوش رویی و احساس شادمانی حضرت امام رضا علیه السلام فرمود: «کسی که به صورت مؤمن لبخند بزند، خدا برای او حسنه ای می نویسد و کسی را که خدا برایش حسنه بنویسد عذاب نمی کند» (3)

انسان مرهون خوش رویی است و بهترین احسان، نیکی به شخصیت افراد در برخوردهای اولیه و نشست های گوناگون خواهد بود خوش رویی شیوه ای شایسته در جلب دل و دیدگان و روشی پر جاذبه برای تمام افراد است حضرت فاطمه علیها السلام فرمود: «پاداش خوش رویی در برابر مؤمن بهشت است و خوش رویی با ستیزه جو انسان را از عذاب آتش باز دارد» (4)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: پروردگار مهربانی اش را صد قسمت کرده است: 99

ص: 30

1- دکتر پریور، علی، خوش بختی مقدر است ص 142

2- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی ج 4، ص 157.

3- حر عاملی، وسائل الشیعه، ج 8، ص 483.

4- طبرسی، مکارم الاخلاق، ص 267

بخش آن را نزد خود نگه داشته و یک جزء آن را به زمین فرستاده است. از همین یک صدم است که مردم به یک دیگر محبت دارند. او هم چنین فرمود: بهترین کارها پس از ایمان به خدا مهربانی و خوش رویی و شادمانی است.

اساساً سرور و شادمانی یکی از نیازهای انسان است. به تعبیر حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام (السُّرُورُ يُبْسِطُ النَّفْسَ وَ يُثِيرُ النَّشَاطَ)؛ (1) شادمانی موجب می شود نفس انسان گشوده و نشاط او برانگیخته شود.

مرحوم محدث قمی از رسول خدا صلی الله علیه و آله را نقل می کند که حضرت فرمود: (أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الصَّلَاةِ إِدْخَالُ السُّرُورِ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ بِمَا لَا إِثْمَ فِيهِ)؛ (2) بالاترین اعمال بعد از نماز شاد کردن دل مؤمنان است به آن چه گناه در آن نباشد.

راه و روش مؤمن باید به گونه ای باشد که دیگران از معاشرت و دیدن چهره او فرحناک و شادمان شوند؛ نه این که با دیدن او آتش غم در دل هایشان افروخته شود.

از حضرت علی علیه السلام روایت شده که فرمود: (الْمُؤْمِنُ: بَشْرُهُ فِي وَجْهِهِ وَ حُزْنُهُ فِي قَلْبِهِ) (3) شادی و سرور مؤمن در چهره او و غم و اندوهش در قلب او پنهان است.

انسان برای این که بتواند با دیگران خوش رفتار باشد به احساس شادمانی در وجود خود نیاز دارد تا بتواند این شادمانی را در چهره آشکار سازد.

ص: 31

1- عبدالواحد الأمدی غرر الحکم، ص 319

2- قمی، شیخ عباس سفینة البحار، ج 1، ص 614

3- نهج البلاغه، ص 217

به دست آوردن احساس شادمانی با رعایت موارد زیر امکان پذیر خواهد بود:

1. سعی کنید خاطرات خوش زندگی و تجربه های شیرین و موفقیت های عمر خود را به خاطر بیاورید و برای دیگران هم تعریف کنید. پیامبر اکرم صلی اله علیه و آله فرمود: (فَاسْتَكْشِفُوا مَوَارِدَ جَمِيلٍ فِي حَيَاتِكُمْ)⁽¹⁾؛ زیبایی های زندگی را به خاطر بیاورید.

2. ویژگی های نیکوی خود را روزی چند بار مرور کنید.

3. کارهایتان را دست کم نگیرید و به خود ببالید.

4. برای زندگی برنامه ای با اهداف واضح و روشن داشته باشید و در امور زندگیتان نظم حاکم باشد.

5. برای خودتان زندگی کنید نه برای دیگران (منتظر نباشید که مردم درباره شما چه خواهند، گفت آن طور که مصلحت خودتان است زندگی کنید)

6. با طبیعت ارتباط داشته باشید که باعث شادی روح شما خواهد شد. حضرت امام رضا علیه السلام فرمود: سه چیز روح را شاد می کند نگاه به آب روان، نگاه به سبزه، نگاه به چهره زیبا

7. با عالمان فرهیخته و دوستان باوفا، ارتباط داشته باشید پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «دوستان بسیار پیدا کنید؛ زیرا خدا با حیا و بخشنده است و شرم دارد که روز رستخیز بنده خود را میان برادرانش عذاب کند»

ص: 32

8. به خود بفهمانیم که خداوند از روز اول خلقت ما را با نشاط آفریده و روحی سرشار از دانایی و محبت به ما عطا کرده است. پس با آن چه در وجود خود داریم به خوبی می توانیم خوش بخت و شادمان زندگی کنیم. (2)

9. خواندن حکایات شیرین و کلمات زیبا و شعرهای شادی آور چنان که حضرت علی علیه السلام فرمود: «به درستی که دل و روح انسان، مانند بدن آن ها ملالت پیدا می کند این ملالت و بیماری را با حکمت های تازه و نو بزدایید». (3)

نتیجه

امام رضا علیه السلام به سلامتی جسم و روح افراد علاقه خاصی داشته و اصولی را برای خوش بختی ارائه کرده اند که عبارتند از:

1. انسان باید به خدا توکل داشته باشد و به او اعتماد کند و بداند که هر چه از طرف خداوند به انسان می رسد خیر است.

2. به افراد خوش بین باشد تا بتواند دوستی آن ها را به دست آورد و به آرامش قلبی برسد.

3. در برابر مشکلات صبر و شکیبایی داشته باشد و بداند هر مشکلی به

ص: 33

1- احمد بن حنبل، مسند، ج 3، ص 436

2- دکتر پریور، علی، خوش بختی مقدر است ص 138

3- نهج البلاغه، ص 205 حکمت 197 ،

پایان خواهد رسید.

4. زندگی را بر خود آسان گیرد و از تکلف دوری کند.

5. انسان باید بداند که آسایش مطلق در این دنیا وجود ندارد.

6. به آن چه خداوند به او عطا کرده قانع باشد.

7. راضی به رضای خداوند باشد

8. با دیگران با خوش رویی و شادمانی رفتار کند و این احساس شادمانی را در خود ایجاد کند.

ص: 34

1. تَحْفَ العقول، حسن بن علی الحُرّانی، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، 1404، چاپ دوم.
2. ارشاد القلوب، حسن بن محمد دیلمی انتشارات شریف الرضی قم.
3. وسائل الشّیعه، محمد بن الحسن معروف به حرّ عاملی، نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم 1409 (هـ-ق) چاپ اوّل.
4. قرآن ترجمه الهی قمشه ای
5. جامع الاخبار، محمد بن محمد شعیری، نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم، چاپ اوّل 1414 (هـ-ق).
6. نهج البلاغه، نشر امام علی علیه السلام، قم، چاپ دوّم سال 1399
7. كنز العُمال فی سنن الاقوال و الأفعال علی المتقی بن حسام الدین هندی، نشر مؤسسه الرّسالة، بیروت سال 1413 (هـ.ق).
8. خوش بختی مقدّر است، دکتر علی پریور، انتشارات اقبال تهران، چاپ اوّل، سال 1353
9. خوش بختی چیست؟ احمد لقمانی، چاپ نهم، انتشارات بهشت، قم سال 1382
10. برای خوش بختی و موفقیت آفریده شده ام دکتر موریل جیمز و دکتر دورتی جنگواره ترجمه دکتر حسن قاسم زاده، انتشارات سهل، تهران 1384
11. مستدرک الوسائل، حسین التّوری، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، سال 1407، چاپ اوّل.
12. بحار الأنوار، محمد باقر مجلسی، بیروت، مؤسسه الوفاء، 140، چاپ دوّم.
13. غرر الحکم و درر الکلم عبد الواحد الّامدی، قم، تبلیغات اسلامی، 1366، چاپ اوّل.
14. أصول کافی، محمد بن یعقوب کلینی، بیروت، دارالتّعارف، 1401 (هـ-ق) چاپ چهارم
15. مکارم الاخلاق، حسن بن فضل طبرسی، نشر جامعه مدرّسین قم.
16. الّامالی، شیخ صدوق، قم، مؤسسه البعثه 1407 (هـ-ق)، چاپ اوّل.
17. مسند، احمد بن محمد بن حنبل شیبانی.
18. قصص الأنبياء، قطب الدّین راوندی، مشهد، آستان قدس رضوی 1409، (هـ-ق) چاپ اوّل.
19. انسان در جست وجوی معنا، ویکتور فرانکل، ترجمه مهین میلانی و صالحان، تهران، چاپ یازدهم.

20. مجموعه التوحيد، ابن تيميه، احمد، عبد الوهاب، محمد، قاهره.

ص: 35

21. عیون اخبار الرضا علیه السلام، محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق، نشر مؤسسه الأعلمی، بیروت، 1404هـ. ق)، چاپ اول.
22. سفینه البحار، عباس بن محمد رضا معروف به شیخ عباس قمی، نشر مؤسسه الوفاء، بیروت.
23. خود را بشناس، ژان فینو، ترجمه شجاع الدین شفا، نشر صبحدم، تهران سال 1382
24. تندرستی و سلامتی، والتور دونالد، ترجمه شیرین نبوی نژاد، تهران، فرغشک سال 1383
25. جمهوری، افلاطون، ترجمه فؤاد روحانی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، سال 1348
26. اخلاق ناصری، خواجه نصیرالدین طوسی، تصحیح مجتبی مینوی و علی رضا حیدری، انتشارات خوارزمی چاپ اول، تهران 1356
27. سیاست مدنی، فارابی، ترجمه جعفر سجادی، انجمن فلسفه ایران، چاپ اول، تهران 1358
28. ادبیات چیست؟ سارتر، ژان پل، ترجمه ابوالحسن نجفی و مصطفی رحیمی، انتشارات بیتا تهران
29. یادداشت های گاتاها، ابراهیم پور داوود، انتشارات دانشگاه تهران، 1356.
30. هفت پیکر، نظامی، به کوشش وحید دستگردی، مؤسسه مطبوعات علمی، تهران.
31. آرمان شهر، تاموس مور، ترجمه داریوش آشوری و نادر افشار نادری، انتشارات خوارزمی، تهران
32. فرهنگ اساطیر یونان و روم، گریمال، پیر ترجمه احمد بهمنش، انتشارات امیرکبیر، تهران، چاپ اول، 1358
33. wheellet,michaelutopia,hatmony books, new York tod,landan

* اصول خوشبختی شهروندان در آرمان شهر رضوی»

- توکل بر خدا

- خوش بینی

- صبر در برابر مشکلات

- زندگی را آسان گرفتن

- آسایش مطلق وجود ندارد

- قانع بودن

- راضی به رضای خدا بودن

- خوش رویی و احساس شادمانی

* امام رضا علیه السلام به سلامتی جسم و روح افراد علاقه خاصی داشته و اصولی را برای خوش بختی ارائه کرده اند که عبارتند از:

1. انسان باید به خدا توکل داشته باشد و به او اعتماد کند و بداند که هر چه از طرف خداوند به انسان می رسد خیر است

2. به افراد خوش بین باشد تا بتواند دوستی آن ها را به دست آورد و به آرامش قلبی برسد.

3. در برابر مشکلات صبر و شکیبایی داشته باشد و بداند هر مشکلی به پایان خواهد رسید

4. زندگی را بر خود آسان گیرد و از تکلف دوری کند.

5. انسان باید بداند که آسایش مطلق در این دنیا وجود ندارد

6. به آن چه خداوند به او عطا کرده قانع باشد.

7. راضی به رضای خداوند باشد.

8. با دیگران با خوش رویی و شادمانی رفتار کند و این احساس شادمانی را در خود ایجاد کند.

چکیده

اشاره

این مقاله شمایی از شهر مطلوب را بر اساس تعالیم اسلامی می نمایاند و برخی از ویژگی های آن را بر می شمارد و رهنمودهایی را برای سیاست گذاری در راستای سامان ساختار آرمان شهر رضوی ارائه می دهد.

شهری که رعایت مسائل زیست محیطی در تار و پود آن تنیده و نهادینه شده اند و حیات سبز آن در آن جسم و تن را می نوازد و روح و جان را صفا می بخشد و از تعامل نیک انسان با محیط زیست، بوی بهشت به مشام می رسد.

سیاست گذاری در این شهر چنان بجا و مناسب طراحی و اجرا می شود که همه شهروندان از نعمت های حیات بهره می برند و می توانند در فرصت حیات، بهترین و کارآمدترین عمل ها را به جا آورند و گران مایه ترین توشه ها را عاید خویش سازند.

عقل و علم، آینده نگری، امیدواری، عدالت محوری، راستی و حق گوئی احیای معیشت ها، پاس داشت کرامت انسانی و.... برخی از معیارها و ملاک های کارساز در این عرصه اند.

در این میان نباید غافل ماند که زیبایی ها و شکوه خیره کننده رفاه و فراوانی فضاها و مکان های تفریحی و شادی بخش و سامان همه ساز و کارهای شهر، بستری برای تعالی و رستگاری و رشد و تکامل انسانی و عروج به اوج قله ایمان، معنویت و معرفت اند و هیچ انگاری دلبستگی های دنیایی، و پوچ دانستن آن چه که آدمی را زمین گیر حیات این جهان سازد.

کلید واژه ها: عقل و علم، حق گوئی، آینده نگری، امید، کرامت، عدل، مالیات، مؤمن، مادر حیات، پوچی دنیا

ص: 38

در تعالیم اسلامی رهنمودهایی آمده است که می تواند دورنمایی از یک جامعه و شهر مطلوب و مناسب را بنمایاند

در حدیثی می خوانیم: سکونت در جایی گوارا نمی باشد مگر این که سه چیز در آن فراهم باشد: هوای پاکیزه، آب فراوان و گوارا، و زمین حاصل خیز. (1)

و در حدیث دیگر از امام علی علیه السلام نقل شده که فرمود: « هر که آب و خاک بیابد و سپس فقیر گردد، خدا او را از رحمت خویش دور گرداند». (2)

هوای پاک مصداق بارز حدیثی است که امام رضا علیه السلام هم جواری نیک و قدر شناسی و پاسداری از آن را توصیه می کند و هشدار می دهد که آن وحشی و رَمَنده است و اگر از دست برود بعید است که دیگر بار به چنگ آید (3)

و پشتوانه قرآنی آن این آیه است که می فرماید: «خدا نعمت (پایداری) را که به قومی ارزانی داشته تغییر نمی دهد (و باز پس نمی گیرد) مگر این که خودشان آن را تغییر دهند (و به کارهایی دست یازند که زمینه تغییر و زوال آن نعمت فراهم آید)». (4)

و نیز این سخن پیامبر صلی الله علیه و آله که می فرماید: «زمین را حفظ کنید، چرا که آن مادر شماس است» (5) و کسی را که با عصا (چوب دستی) به زمین می زد، نهی کرد فرمود: «زمین را نزن؛ زیرا زمین مادرتان می باشد و مادری است که به شما

ص: 39

1- تحف العقول 320، بحار الانوار 4، 75، 23 باب 23، ضمن حدیث 107.

2- قرب الاسناد: 55 وسائل الشیعه 17: 40

3- تحف العقول بحار الانوار 57: 341، ذیل حدیث 41

4- مجمع البیان 10: 419؛ سوره رعد (13) آیه 11.

5- بحار الانوار 7: 97

مهر می ورزد و (نعمت های فراوانی را به شما) می بخشد» (1) و به فرموده قرآن «مرده و زنده انسان را بسنده است.» (2)

و این گونه آیات و احادیث رهنمودی بر همه مسائل زیست محیطی است؛ مسائلی چون اصلاح شبکه آب ها و فاضلاب ها و اقدامات کار ساز و سودمند در این زمینه تنظیم خانواده و جمعیت، ارتقای سطح فرهنگ جامعه و دانش و بینش شهروندان، سرانه فضای سبز برای هر شهروند، آلاینده های شیمیایی و به طور کلی آلاینده های هوا، مسئله زباله های شهری و چگونگی بازیافت آن ها و ... با حفظ هوای پاک زمین و پاسداری از مادر حیات، ارتباط می یابد.

افزون بر این جغرافیای طبیعی منطقه زیستی و شهر مورد نظر، نخستین درجه اهمیت را داراست میزان بارندگی، کوه های اطراف، وزش بادهای، نوسانات دما، فضای سبز داخل و اطراف شهر ... در پاکیزگی هوا مؤثرند.

همه این ها تا آن جا که به عامل انسانی و مدیریت و برنامه ریزی مربوط می شود و در حیطه توانایی آدمی است نیازمند سیاست گذاریهای لازم و کار سازند.

عامل دیگر، آب فراوان و گواراست که باعث حیات هر چیزی است و به طور طبیعی در سرزمین ها و ناحیه ها و مکان هایی در کره زمین وجود دارد. با استفاده از فناوری نوین و اندیشه آدمی نیز می توان برای شهری ویژه، امکان دسترسی به آب های زیاد را فراهم آورد و سلامت و بهداشت آب را تأمین کرد. این کار نیز نیازمند سرمایه گذاری مناسب و سیاست گذاری های کلان و

ص: 40

1- بحار الانوار 75: 94، حدیث 27 (و نیز جلد 78، ص 162).

2- مرسلات / 25-26.

اقدامات اساسی و چاره ساز است.

عامل سوم برای این که شهر دل خواه و آرمانی دست یافتنی گردد، زمین زرخیز است که می توان آن را نماد اقتصاد بسامان جامعه و کارایی درآمدی و تأمین زیستی دانست.

مزرعه های حاصل خیز اطراف شهر کشت انواع گیاهان زراعی دارویی سبزیجات و صیفیجات و باغ های مختلف که نیازمندی های شهروندان را تأمین کند و در درجه بعد، امکانات سردخانه ای و سیستم حمل و نقل و واردات و صادراتی که به خوبی از عهده این امر برآید، از مصداق های زمین زرخیز به شمار می رود.

هم چنین توسعه صنعتی شهر، رشد بازرگانی و تجارت ایجاد شغل ها و مراکز درآمدی پایدار و در یک کلام درآمد سالم و مفید و بسنده ای که دغدغه های زیستی و ناامنی اقتصادی را برطرف سازد و از نا امنی های روانی و پریشان خاطری ها جلوگیری می کند و دیو هولناک فقر و نداری و آینده تاریک و نامشخص انسان را مضطرب نسازد پیام جملہ اخیر حدیث به شمار می رود و یکی از سه رکن اساسی است برای شهر آرمانی که سکونت در آن را انسان خواهان است.

هر یک از این امور نیازمند مطالعه و بررسی های همه جانبه و کارشناسانه است و گروه های تخصصی گوناگونی را می طلبد تا با سیاست گذاری های بلند مدت و کوتاه مدت، و ارزیابی های دقیق و هوشمندانه، ثمر بخش گردد و در روندی تدریجی و شتابی مناسب بتوان به آن ها دست یافت.

در حدیث دیگری می خوانیم سه چیز است که همه مردم به آن نیاز دارند: امنیت، فراوانی، عدل» (1)

بر اساس این حدیث، از ضرورت های نخستین یک جامعه شهری این است که در آن سیاست گذاری ها به گونه ای سامان یابد که امنیت اجتماعی و روانی و اقتصادی و سیاسی را برای همه شهروندان فراهم آورد امکانات و نیازمندی های افراد، به وفور، در دسترس همه باشد و مردم سایه عدالت و ثمره آن را در نظام توزیع، تولید و اجرای احکام و قوانین، پاداش ها و کیفرها حس کنند

در سخن دیگر از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «اهل هر شهری برای سامان امور دنیا و آخرتشان به سه چیز نیازمندند: فقیه عالم و پارسا و امیری خیراندیش که مردم او را فرمان برند، و طبیبی با بصیرت که ثقه باشد؛ شهری که فاقد این سه رکن است، جامعه انسانی به شمار نمی آید.» (2)

در این حدیث، سیاست گذاری ها در امور سیاسی و فرهنگی و رشد و تعالی انواع تخصص ها مدنظر است.

شهر مطلوب و جامعه دینی، نیازمند فقیهی آگاه و زمان شناس است که بتواند نیازهای معنوی شهروندان را برآورد و پاسخ گوی شبهاتی باشد که در جامعه بروز می یابد و یا برای اشخاص پیش می آید و یا ممکن است تعارض و ناسازگاری هایی میان تعالیم دین و برخی از برنامه ها و اقدامات اصلاحی به

ص: 42

1- تحف العقول: 320؛ بحار الانوار 75: 234

2- تحف العقول: 320؛ بحار الانوار 75 : 235

تخصص دینی - به تنهایی - بسنده نیست و باید با پارسایی همراه باشد یعنی فقیهی خود ساخته که دین را به دنیا نفروشد رام زر و زور نگردد و مصلحت اندیشی های خود فریبانه، مقام و منزلت و... او را نلغزاند و شریعت را برای خوشامد حزب و گروه و ویژه خواهان و شیفتگان دنیا و مظاهر مادی، قربانی نسازد

عنصر دوم در این حدیث، ناظر به سیاست گذاری ها در حیطه مدیریت جامعه است سلسله مدیران و مسئولان در رده های مختلف، باید افزون بر توانمندی علمی و کارایی و کوشایی، جایگاه مردمی داشته باشند به گونه ای که شهروندان سیاست ها و اقدامات آنان را سودمند بدانند و در تضاد با منافع خویش نینگارند و در پی مخالفت و آشوب در برابر مدیران برنایند و شیوه تمرّد و عصیان را در پیش نگیرند.

امیر خیر مطاع، یعنی حاکمی که قدرتمند باشد و بتواند در برابر زیاده خواهان و زورگویان بایستد با ظلم و بیداد در افتد و از عهده سامان شهر و شهروندان به خوبی برآید و آنان را دچار فقر و فلاکت نسازد و از فساد و تبهکاری جلوگیری کند.

عنصر سوم، در ساحت تربیت و پرورش تخصص هاست طبیب بصیر؛ یعنی طبیب با بصیرت و کاردان و هوشمند که با بیش و ویژه نوعی تیزبینی و فرا حسی که فرایند مجموعه ای از آموزش های پزشکی و دیگر یافته های علمی در حوزه های مختلف است، ریشه ها و عوامل اصلی درد های جسمی و روانی

را بیابد و آن‌ها را به طور شایسته و مناسب درمان کند.

عنصر مهم در این زمینه، ثقه بودن است که معنای راستی و درست کاری را در خود نهفته دارد و گویای اعتماد و اطمینان می باشد.

پزشک متخصص و مورد اعتماد - در این حدیث - میتواند به عنوان یک نماد مطرح باشد و قابل سریان در دیگر عرصه ها (مهندسی معماری...) نیز هست.

جامعه آرمانی و مطلوب نیازمند تخصص های ناب در همه امور رشد و توسعه و بهسازی و آبادانی است و در سیاست گذاری ها نباید این مهم از نظر دور بماند و یا اهمیت لازم به آن داده نشود.

به همین ترتیب تعالیم دیگری است که بر نماهایی از یک شهر آرمانی تاکید می ورزد. در حدیثی می خوانیم: «قوام دنیا به سه چیز است: آتش، نمک و آب».(1)

عناصر این آموزه تأکیدی است بر اهمیت صنعت و معدن و کشاورزی و صنایع شیمیایی و تبدیلی و آزمایشگاهی در رشد و شکوفایی جامعه و پایداری آن.

در حدیثی که امام کاظم علیه السلام آن را از پدرانش نقل می کند آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «بکوشید زمانتان را چهار قسمت کنید ساعتی را برای مناجات با خدا زمانی را برای امر معاش و بخشی را برای معاشرت با برادران دینی مورد اعتماد که عیب هاتان را بازگویند و با شما اخلاص باطنی بورزند و قسمتی را به لذت هایی که حرام نباشد بپردازید و به این ساعت است که

ص: 44

رویه نخست این حدیث توصیه ای مهم به دینداران است و رویه دیگر آن، مسئولان جامعه و شهر را در بر می گیرد و بر چهار سیاست مهم تأکید می ورزد:

(الف) سامان معنوی و ارتقای روحی و تعالی در عبادت و تقرّب به خدا؛

(ب) کار و تلاش و تولید و تأمین اقتصادی؛

(ج) توجه به نقد و انتقاد دلسوزانه و اهمیت آن در رشد و کمال یابی؛

(د) مسئله اوقات فراغت و نقش کلیدی و شایان توجه تفریحات سالم و مطالعه و لذت های حلال در تکامل انسان

این چهار محور رهنمونی است برای اختصاص مکان هایی برای مسجد و محل عبادت، در فاصله های لازم و در مکان های مختلف شهر، با توجه به نیاز هایی که در هر منطقه وجود دارد تا فضای مناسب برای تأمین نیاز عبادی و معنوی شهروندان فراهم آید.

نیز می بایست مجموعه ساز و کارها چنان سامان یابد که بستر مطلوب برای فعالیت های اقتصادی سالم و سازنده فراهم آید و اشخاص بتوانند از عهده هزینه های زندگیشان برآیند و از زیست آبرومندانه بهره مند گردند.

طرح روندی برای بازتاب اجرای سیاست ها و نمود کاستی های اقدامات در قالب نظام نقد و انتقاد پویا نیز امری لازم است. هم چنین ایجاد گردشگاه ها و پارک ها و گسترش فضای سبز برای گذراندن فراغت و پرداختن به استراحت و تفریحات سالم و سودمند برای تمدّد

ص: 45

اعصاب باید در کانون نگرش سیاست گذاران باشد؛ چرا که وجود این عنصر و بهره وری از آن می تواند انرژی لازم برای تکرار این چرخه را فراهم آورد؛ یعنی شخص، با شادابی و نشاط عبادت کند، با خوش خلقی و نیک رفتاری به فعالیت های اقتصادی بپردازد و کارآمد واقع شود در آمد و شد با برادران ایمانی اش نقص ها و کاستی هایش را برطرف سازد زمان لازم را به مطالعه و فزونی آگاهی هایش اختصاص دهد از خطاها بکاهد و در صراط رشد و تعالی گام نهد و سپس زمان و فضا و مکانی را برای استراحت و تفریح و تجدید قوا بیابد.

و اما مهم ترین ویژگی و دشوارترین سامانه و لطیف ترین عنصر در آرمانشهر رضوی، این آیه است که می فرماید: (فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ (36) رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ (37) لِيَجْزِيَ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (38) (1))

در خانه هایی که خدا خواسته نام او در آن ها به بزرگی یاد شود و در صبح و شام مردانی تسبیح گوی او باشند که تجارت و داد و ستد، آنان را از ذکر خدا اقامه نماز و پرداخت زکات باز نمی دارد آنان بیم روزی را (در دل) دارند که قلب ها و دیده ها به گردش درآیند. فرجام این شیوه زندگی این است که خدا

ص: 46

پاداش کارهای نیک آنان را ارزانشان می‌دارد و از فضل خود بر آن می‌افزاید

چگونگی ساخت و سازها خیابان‌کشی‌ها، کوچه‌ها، پارک‌ها فروشگاه‌ها، مراکز زیارتی و سیاحتی و به ویژه میادین شهر و نمادها و بازارها و مناطق مهم و پررفت و آمد آن، باید چنان مهندسی و معماری و جهت‌دهی شود و به گونه‌ای نمود یابد که به نوعی خدا را به یاد آورد و عظمت او را بنمایاند غفلت‌ها را بزدايد و جاذبه‌های فریبنده دنیا را پوچ و بی‌ارزش جلوه دهد و دل را سوی آخرت برانگیزاند و احیاگر نیکوکاری و جهاد مالی و جانی باشد.

در حدیثی که پیامبر صلی الله علی و آله و آن را از زبان عیسی علیه السلام در پاسخ حواریون نقل می‌کند این سخن به گونه دیگر بازتاب یافته است. حواریون از عیسی علیه السلام پرسیدند که با چه کسی هم‌نشین شویم؟ عیسی علیه السلام پاسخ داد: «با کسی که دیدن و نگاه به او شما را به یاد خدا اندازد، و منطق و سخن او بر علمتان بیفزاید، و عملش رغبت به آخرت را در شما برانگیزاند».⁽¹⁾

این سؤال را به گونه‌ای دیگر نیز می‌توان مطرح ساخت؛ در چه شهری زندگی کنیم؟ آرمان شهر زندگی آدمی چگونه مکانی است و چه نمودی دارد؟ پاسخ روشن است شهری که در و دیوار آن نمود پوچی دنیا و فناي آن باشد از همه جای آن یاد و ذکر خدا به گوش رسد انسان با قدم به دروازه آن احساس کند در دالان بهشت موعود الهی قرار دارد ارزش‌های مادی از خاطره‌ها رخت بر بندد ظلم‌انیت وابستگی به همسر و فرزند و دارایی و امکانات رنگ بازد، فروغ معنویت و نور فرا راه دید مسافر گردد و آدمی در آستانه تولد دیگر قرار

ص: 47

گیرد و احساس تعالی و رشد کند، هوی ها و هوس ها و لذت های شهوانی به نظرش پست و ناچیز آیند، و احساس روح ملکوتی و پرواز به سوی لذت های حقیقی به انسان دست دهد، و غوغای حضور و شور محبوب دل از کف برآید و...

و این ها همه با استحکام بناها و ساخت شهری بسیار زیبا و دل نشین و فرح بخش، توأم باشد و در واقع ظواهر باشکوه و جذاب و استوار، نمایانگر فنا و دریچه ای برای ورود به فضاها و معنوی جان آدمی و دور شدن از حیوانیت و زبونی باشد

شهری بسیار جذاب که مظاهر زندگی دنیا در آن به بهترین شیوه ها فراهم آید و در عین حال، رغبت به آخرت را در دل زنده سازد و نمایان گر زوال دنیا و پوچی آن باشد نوعی تضاد و ناسازگاری است که باید با مطالعات و بررسی اندیشمندان دین و هنر و واریسی متون دینی و تکنیک های روز و اندیشه مدرن بشر در صافی عقل و علم - با رویکرد دینی آن - به رهیافتی درست منجر شود و این، کاری است کارستان که همت سیاست گذاران آرمان شهر رضوی را می طلبد و اندیشه های ناب و کارهای بزرگ و طاقت فرسا و مدام را خواستار است.

با این مقدمه، اکنون برخی از ملاک های اصلی سیاست گذاری ها یادآوری می شود.

1. خدا محوری

خدا محوری به معنای حاکمیت «الله» در تار و پود وجود انسان است و این که

آدمی همواره خود را در پیشگاه الهی بینگارد و در برابر هر حرکت و رفتار و تصمیم و اقدامی، مسئول بداند و ثبت و ضبط همه لحظه های حیاتش را باور و با اعتقاد به جهان واپسین، خویشتن را برای پاسخ گویی کارنامه زندگی در قیامت آماده سازد.

خدا محوری در این جا بدان معناست که در سیاست گذاری جز انگیزه خدایی در میان نباشد و تنها رضای الهی و خشنودی او ملاک قرار گیرد و منافع حزبی، گروهی شخصی و.... از ضمیر دل رخت بر بندد و برای خوشامد کسانی و یا به دست آوردن پست و مقام و یا حفظ آن، بر حقیقت پا ننهد و از واقعیت چشم فرو نبندد و با کسانی که به دنیا دل می بازند و مصالح توده های مردم را فدای لذت های زودگذر دنیایی شان می سازند همسو نگردد و نا کجا آباد کثی و ناراستی را نجوید

2. عقل و علم

*عقل و علم (1)

عقل و علم از نعمت های بزرگ خداوند و کارآمدترین ابزار ها برای چیرگی آدمی بر مشکلات و گره هایی است که فرا روی او رخ می نماید. این دو در پیوند با یک دیگرند و با شکوفا سازی یک دیگر عجایب دفتر عالم آفرینش را ورق می زنند و آدمی را به آن جا می رسانند که امروزه شاهد آنیم روزگاری انسان نخستین در غارها به سر می برد و از عهده ساخت کلبه ای مطمئن برای خویش بر نمی آمد اما اکنون آسمان خراش هایی می سازد و به ده ها و صد ها کیلومتر زیر آب سفر می کند و به مدد علم و عقل به کارهایی دست می یازد که

ص: 49

در انواع نظام های سیاسی، توسعه مرزها و دفاع از آن ها ساخت بناهای تاریخی رشد تکنولوژی و صنعت، سامان کلان شهرها ساخت نیروگاه ها، سفینه های فضایی و به طور کلی در هر نوع پیشرفتی، عقل و علم نقش بسیار کلیدی و اساسی داشته اند و دارند

در سیاست گذاری های شهری نیز عقل و علم نخستین ملاک برای هر نوع تغییر و تحوّل به شمار می رود و کارآمدی هر نوع سیاستی رابطه مستقیم با بررسی های خردمندانه و استفاده از دانش علمی ای دارد که در آن زمینه به کار رفته است.

با توجه به هدایت گری و نجات بخشی و خیراندیشی و گزینش درست عقل برخاسته از علم و دانش تراویده از خرد ناب و پایه ای بودن این دو در هر حرکت و رفتار نیک و به صلاح و رشد برانگیز این انتظار طبیعی می نماید که مسئولان، فرزند سرزمین دانایی و خردورزی باشند و راهکارهایی را که این دو مصلح بزرگ و راهنمایان ژرف بین بر نمی تابند و کارساز نمی دانند، پس زنند و در برابر طرح هایی که توجیه علمی و عقلانی بایسته ندارد به شدت بایستند و مایه تباهی زندگی مردمان و رشد نابهنجار در جامعه را فراهم نیاورند و هر نوع سیاست بزرگ و کوچک و هرگونه اقدامی را با این دو ملاک واقعی و راستین ارزیابی کنند و چراغ فرا راه تصمیمات خود قرار دهند.

سیاست هایی که از این دو عنصر بارور برنخیزد و در آن ها ریشه نداشته باشد، سیاست مرده اند و هرگز نمی توانند شکوفایی و بالندگی را در آرمان شهر

3. آینده نگری

همه اهداف و خواسته هایی که در دورنمای آرمان شهر رضوی مدنظر است و تمامی آسیب ها و حوادثی که ممکن است بر اثر شرایط خاص پیش آید مشکلاتی که ممکن است از ناحیه رشد جمعیت تکنولوژی، کمبود منابع طبیعی، گسترش شهر و... بروز کند و خدمات رسانی را دشوار سازد، ساخت و سازهایی که قارچ گونه در هر کوی و برزن سر بر می آورد، بافت ناهمگون شهر، مسئله مهاجرت، کمبود فضا و مکان، ... و موارد پیدا و پنهان بسیار دیگر، آینده نگری در سیاست گذاری ها را می طلبد و چاره اندیشی هایی که از پیش آمادگی های لازم برای رویارویی با مشکلات را فراهم آورد تا بحران های سهمگین شهر را فلج نسازد و فاجعه های هولناک به وجود نیاید.

امروزه به همان نسبت که انرژی برق و گاز و دیگر مظاهر تکنولوژی زندگی را راحت ساخته، آدمی احساس رفاه و آسودگی می کند به میزان شدیدتر از آن آسیب پذیری ها فزونی می یابد. کافی است تصوّر کنیم در شهری که میلیون ها نفر ساکن اند و همه نیازهای آنان به جریان برق وابسته اند، بر اثر حمله نظامی یا یک حادثه طبیعی - مانند زلزله و... - نیروگاه ها در سرمای زمستان از کار بیفتند و یا ارتباط با شهر بر اثر محاصره و رخدادهای پیش بینی نشده قطع گردد، در این صورت پیداست مردمی که حتی نان و آبشان وابسته به نیروی برق است، با چه فاجعه بزرگی رو به رو می شوند.

این ها همه باید در سیاست های کلان شهری مدنظر قرار گیرند و از

این است که در تعالیم اسلامی آمده است: «خردمندان کسانی اند که از امروز فردای خویش را می نگرند» (1) و یا این سخن که: «شیعیان ما چهار چشم دارند، دو چشم در سر و دو چشم در قلب» (2)

آموزه اخیر گرچه به معنای بصیرت قلبی می باشد و در حیطه آموزه های عرفانی قرار می گیرد لیکن به آینده نگری نیز رهنمون است.

و نیز در احادیث گوناگون می خوانیم: «هر کس از چاره سازی کار های خویش فرو نشیند، سختی ها او را بر سر پا خواهند کرد»، (3) «هر که خود را از دسیسه ها پیش از وقوع آن ها مصون نسازد، هنگام هجوم آن ها تأسف خوردن او سوی نمی بخشد» (4)، «چیزی را که نمی دانی وقوع ناگهانی آن کی است، سزاوار است که پیش از فرا رسیدنش خود را برای رویارویی با آن آماده سازی» (5)، «بعضی از امور ناگهانی رخ می دهد، مراقب آن ها باش» (6)

این گونه روایات، ما را به چاره اندیشی های پیش گرایانه فرا می خواند و از رخداد های ناگهانی که خارج از قدرت انسان است و هر آن ممکن است اتفاق افتد- بر حذر می دارد و غفلت از آن ها را کاری خردمندانه نمی شمارد.

ص: 52

1- ترجمة الحياه 585-588

2- نگاه کنید به توحید صدوق 366؛ بحار الانوار 5: 113، ضمن حدیث 39

3- ترجمة الحياه، 585 - 588

4- همان

5- همان

6- همان

امام رضا علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می کند که فرمود: «مردم را از رحمت خدا مأیوس مساز، در حالی که برای خویشتن آن را امیدداری» (1)

این سخن امام رضا علیه السلام ریشه در کلام وحی دارد؛ چرا که قرآن تنها گمراهان و کافران را ناامید از رحمت پروردگار می داند (2) و گرنه مؤمنان به فرا امیدها (و سیاست ها و برنامه هایی که تحقق آن ها ناشدنی می نماید) امیدوارتر از اهدافی اند که امید دسترسی به آن ها هست. (3)

امید به فرد و جامعه جان می بخشد و سختی ها را بر انسان آسان می سازد و او را به تکاپو و می دارد و تا واپسین لحظات عمر همدم آدمی است. آن جا که سایه یأس بر شخص سیطره افکند و رشته های امید بگسلد ظلمت و سیاهی رخ می نماید رمق از دست می رود و می توان حیات جسمی، سیاسی و اقتصادی فرد یا جامعه را پایان یافته انگاشت.

از این رو لازم است در سیاست گذاری ها این عامل مهم در کانون توجه قرار گیرد و صبغه امیدواری و امید بخشی در همه آن ها سایه گسترد و آینده ای درخشان را نوید دهد و عبور از گردنه های دشوار عقب ماندگی ها، بازسازی ها، جبران فاصله ها تا آرمان شهر، شتابان ساختن حرکت به سوی بهترین ها و چیرگی بر امور به ظاهر ناممکن و ناشدنی و... با روح امید، جان

ص: 53

1- عیون أخبار الرضا علیه السلام 2: 29، حدیث 27؛ مجموعه ورام 2: 77؛ بحار الانوار 70: 359، حدیث 81

2- نگاه کنید به سوره حجر آیه 56، و سوره یوسف آیه 87

3- نگاه کنید به ترجمه الحیاه 723، حدیث 6.

شاید به دلیل زشتی ناامیدی و سیاه نمایی و پلیدی ارائه افقی تاریک از آینده است که امام کاظم علیه السلام می فرماید: «خدا نومید کنندگان را روز قیامت روسیاه بر می انگیزاند و به دیگران معرفی می کند که اینان ناامیدکنندگان از رحمت خداوند» (1).

5. کرامت انسانی

در بینش اسلامی انسان جایگاه والایی دارد و از کرامتی بس ارزشمند برخوردار است. سیاست گذاری ها باید به گونه ای به سامان رسد و به اجرا درآید که کرامت افراد جامعه در آن مصون ماند.

در تعالیمی که از امام رضا علیه السلام نقل شده آمده است: «مَثَلُ مُؤْمِنٍ چُونان مَثَلُ فرشته ای مُقَرَّب می باشد و همانا مؤمن - نزد خدا - بسی بزرگ تر از این است» (2)، «هر که مؤمنی را کوچک شمارد خداوند روز قیامت او را به همه کس می شناساند و سپس رسوایش می سازد» (3)، «مؤمن در آسمان (و در جهان دیگر) شناخته شده است» (4)، «هر که بر خلاف سلامی که بر اغنیا دارد بر فقیر مسلمانی سلام کند، خدا را روز قیامت در حالی ملاقات می کند که بر او خشمگین است» (5).

ص: 54

1- ترجمه الحیاه 1: 722 حدیث 2.

2- همان جلد دوم، حدیث 33

3- همان جلد دوم، حدیث 58

4- همان جلد دوم، حدیث 62

5- عیون اخبار الرضا علیه السلام، جلد دوم، حدیث 202

و در قرآن می خوانیم «ما بنی آدم را گرامی داشتیم و در خشکی و دریا آن ها را حمل کردیم و از چیزهایی پاکیزه روزی شان دادیم و بر بسیاری از آفریده همامان آنان را برتری ویژه ای بخشیدیم»⁽¹⁾

براساس این آیه، از مصداق های کرامت انسانی این است که زمینه مناسب برای استفاده وی از نعمت هایی که در خشکی ها و دریاها وجود دارد، فراهم آید و بتواند از بهترین نعمت ها بهره ببرد و به آسایش و رفاه دست یابد و به مقام انسانی خویش برسد و رشد و تعالی پیدا کند.

بنابراین، اکرام فقیران در رفتارهای ظاهری گرچه امری لازم و ارزشمند است، لیکن باید سیاست گذاری ها در این راستا به گونه ای باشد که در آرمان شهر رضوی کسی به خاطر نداری و درآمد ناچیز به ذلت نیفتد و در نگاه ها پست و حقیر به نظر نیاید.

پاسداشت کرامت انسان به ریشه سوزی بنیان ها و سیاست های ظالمانه ای است که به طرفداری از اغنیا و صاحبان سرمایه های هنگفت و امکانات بی شمار پی ریزی شده اند و در چرخه مواد و تبصره حمایت از آنان مدنظر قرار گرفته است در این میان امکانات بسیاری که از آن توده های مردم است به قبضه شادخواران درآمده اند و مستمندان بی آن که از حقوق مالی خداداد خویش بهره مند شوند، به ناچار نوکر و خدمتکار هوسرانان گشته اند و شیوه ای نوین از بردگی رقم خورده است که در این حالت احترام ظاهری به فقیر نوعی ریاکاری به شمار می رود و ریشخندی زهرآگین است

ص: 55

درباره عدالت سخن بسیار گفته اند و در این که عدالت خواهی باید به عنوان اصلی ترین ملاک در سیاست گذاری ها باشد شکی وجود ندارد قرآن با فریادی رسا اعلام می دارد که نزدیک ترین راه رسیدن به تقوا - که بستر لازم برای هدایت یابی و رشد است (1) - عدالت ورزی (در هر اقدام و رفتار و عمل) است (2) به صراحت هدف از بعثت انبیا را در این می داند که مردم عدل را به پادارند (3) پیداست که مسئولان جامعه بیشترین بار این کار را بر دوش دارند و باید سیاست گذاری ها را در آرمان شهر رضوی در راستای تحقق عدالت جهت دهند و مقصد و مقصود بسیاری از کوشش ها و آبادانی و سرمایه گذاری ها... عدالت باشد.

گویاترین سخن درباره چیستی عدل، کلامی است که از امیر المؤمنین علیه السلام نقل شده است فرمود: (الْعَدْلُ أَنْ لَا تَتَّهِمَهُ) (4)؛ عدل این است که انسان به خدا تهمت نزند و ناشایست ها را (که اگر از انسانی بروز یابد سرزنش می شود) به خدا نسبت ندهد

خدای متعال به انفاق، احسان، اطعام، قرض الحسنه و... سفارش کرده است و دوست می دارد مؤمنان مواسات ورزند، یک دیگر را در اموال و امکانات

ص: 56

1- بقره / 2

2- مائده / 8

3- حدید / 25

4- نهج البلاغه، حکمت 479، بحار الانوار 5: 52 حدیث 186 (و ص 58، حدیث 106)

خویش شریک سازند و در ارتقای سطح زندگی بینوایان بکوشند و توان خود را برای فقر زدایی و برطرف ساختن نیازهای مالی زمین گیران، یتیمان، درماندگان، مستضعفان و... به کار گیرند.

خداوند می پسندد که مؤمن خود را آراسته سازد، بوی خوش به کار برد، برای خویش همسر برگزیند و به تولید نسل پردازد و فرزندانی صالح تربیت کند و اعمال صالح انجام دهد.

دستور قرآنی این است که آدمیان بی آن که به مرز اسراف نزدیک شوند از انواع خوراکی ها و نوشیدنی ها بهره ببرند و از نعمت های خدا استفاده کنند و با زینت های حلال خویشان را بیارایند

خداوند پاکیزگی و نظافت را دوست می دارد و ژولیدگی و کثیفی را زشت می شمارد.

خدا از انسان کار بدش می آید و کسالت و تنبلی را نکوهش می کند و دشمن تن آسایی و زندگی انگلی و مصرفی است.

از سعادت مؤمن این است که مسکنی مناسب و مرکبی راهوار داشته باشد و فراغت برای عبادت و تفریحات سالم بیابد و از امکانات زمان خویش استفاده کند

این ها و انگاره های بسیار دیگری که فطرت آدمی آن را می ستاید و همگان به نوعی خواستار آنند پیام دین است که با اقامه عدل، همه مردم می توانند از آن برخوردار شوند و نمایی هر چند دور از آرمان شهر رضوی پدیدار گردد.

در هر یک از این زمینه ها اگر نارسایی ها و کاستی هایی وجود دارد و تبعیض و

اختلاف طبقاتی و فاصله میان فقیر و غنی در جامعه بیداد می کند و نظام تولید و توزیع و مصرف در ترازوی عدل لنگ می زند و صدها آسیب دیگر، نتیجه سیاست ها و کارکردهای ناعادلانه و ناشایستی است که آدیان در پیش گرفته اند و عدل این است که این نابسامانی ها هرگز به خدا و قانون خدایی و تعالیمی که پیامبران صلی الله علیه و آله از جانب خدا آورده اند و رهنمودهایی که اوصیا علیهم السلام دارند، نسبت داده نشود.

7. احیای معیشت (رشد و توسعه)

احیای معیشت مردم از اهداف اصلی بعثت انبیاست. (1) از این رو باید از جهت های زیر بنایی سیاست گذاری ها باشد.

شهر زیبا و باشکوه و آکنده از فراوانی و نعمت، برای کسانی که راهی برای درآمدزایی نیابند و نتوانند نیازهای خویش را برآورند و از پشته مالی لازم - که شغل مناسب و مطمئن از مصداق های آن است - برخوردار نباشند، دوزخی بیش نیست که شخص باید مرگ تدریجی خود را در آن به نظاره نشیند و با سختی های فراوان گلاویز شود و در کنار کوهی از نعمت، آه بکشد و بنالد و از گرسنگی بمیرد.

شکل گیری نخستین دهکده ها در تاریخ زیست آدمی، و به تدریج شهرها و کلان شهرها و مهاجرت ها، پدید آمدن ابر شهرها که امروزه تعدادشان رو به فزونی است بر پایه منطق گذران زندگی و یافتن راهی برای درآمد و زیست راحت تر و مطمئن تر بوده و هست.

ص: 58

باید در سیاست گذاری های شهری روندی در پیش گرفت که همه شهروندان به نحوی در درآمدزایی ها شریک شوند و بهره ببرند، و نوعی همگونی و هم بافتی میان افشار مختلف جامعه به وجود آید و احیای معیشت با محوریت خود اتکایی درباره همه جویندگان کار و درآمد صدق کند

این که در تعالیم اسلامی آمده است: «فقرا را در معیشتان شریک سازید» (1) و امام رضا علیه السلام می فرماید: «بهترین معیشت ها آن است که انسان بهترین و مؤثرترین نقش را در نیکویی و سامان زندگی دیگران داشته باشد»، (2) غیر از مسئله انفاق، صدقه و کمک های مالی مستقیم است و دست کم یکی از معانی آن همان احیای معیشت آن هاست که به معنای فراهم آوردن راهی آبرومندانه برای زندگی آنان می باشد و این امر، به معنای اشتغال زایی و شرکت محرومان و تهی دستان در فعالیت های اقتصادی و سامان مناسب وضعیت آشفته آن هاست.

پشتوانه نظری این امر افزون بر احادیث صریح، آموزه های قرآنی و فرهنگ معاد باور انسان دینی و مجموعه تعالیمی است که مالک حقیقی اموال و سرمایه ها را خدا می داند و مردم را بندگان خدا می انگارد که می بایست حق تصرف در این اموال و استفاده از آن ها را آن گونه که خدا معین کرده و اجازه داده است، بیابند

هم چنین روایاتی که براساس آن ها مالکیت در اسلام دارای انواع مختلف می شود و مالکیت اجتماعی و مالکیت دولت از انواع مهم آن به شمار می رود و

ص: 59

1- آمالي طوسی: 552، حدیث: 1157؛ بحار الانوار 407:74 حدیث 36

2- تحف العقول: 348؛ بحار الانوار 75: 341

مالکیت خصوصی گرچه بسیار محترم است، لیکن یک مالکیت تبعی و فرعی به شمار می رود و حدود و قیودی دارد و لجام گسخته نمی باشد تا شخص با هوس بازی حقوق دیگران را نادیده انگارد و به دل خواه خود به هر سمت و سویی بتازد و مال خدا و بنده او را عرضه سرکشی و عصیان گری و امیال کور خود سازد.

البته فراهم آوردن چنین بستری اقدامات ویژه خورا می طلبد که تعریف آرمان شهر رضوی، حدود آن، کنترل مهاجرت ها، فرهنگ سازی، صدور شناسنامه شهروندی و.... از برنامه های کارساز در این زمینه است.

8. حق گویی و راستی

در تعالیم اسلامی می خوانیم: «خود را در گرداب حق بیفکن هر جا که باشد» (1) و از امام رضا علیه السلام نقل شده است که به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «هر که به مسلمانی ضرر رساند یا او را بفریبد از ما نیست» (2) «هر که به مسلمانی خیانت کند نسبتی با ما ندارد» (3) «هر که در سخن با مسلمانان از دروغ گویی بپرهیزد از جوانمردان به شمار می رود و عدالتش هویداست و باید با او عقد اخوت بست و از غیبت او پرهیخت» (4)

و می فرماید: «در دینداری افراد، نماز، روزه حج و.... را ملاک قرار ندهید، به

ص: 60

1- عیون اخبار الرضا علیه السلام، جلد دوم، حدیث 26

2- همان جلد دوم حدیث 34

3- همان جلد دوم حدیث 194

4- همان جلد دوم حدیث 197

راست گفتاری و امانتداری اش بنگرید» (1)

و چنین است که در دیگر تعالیم، ملاک دین، رکن ایمان، نشانه نجابت، شاه کلید گشایش مشکلات و عامل سامان یابی امور، صدق و راستی دانسته شده است. (2)

حق گویی و راستی در سیاست گذاری به معنای واقع گرایی و پرهیز از خیال پردازی و آرمان های دست نیافتنی و خود فریبی و نادیده انگاری حقایق تلخی است که در شهر وجود دارد.

بخشی از ناراستی ها مربوط به سیاست هایی می شود که اطلاعات آن با روپوش محرمانه بودن در اختیار اشخاص و گروه های خاصی قرار می گیرد و زمینه ثروت های بادآورده را برای زالوصفتان فرصت طلب فراهم می آورد و به نابسامانی اوضاع اقتصادی شهر می انجامد و هزینه سنگینی را بر دوش اکثر شهروندانی تحمیل می کند که قربانی این ناراستی و دورویی اند.

9. مالیات و عمران

امام علی علیه السلام فرمان نامه حکومتی به مالک را این چنین می آغازد:

این عهدنامه بنده خدا، علی، امیرالمؤمنین به مالک بن حارث اشتر است هنگامی که او را به ولایت مصر گماشت تا مالیات آن سرزمین را جمع آوری کند و با دشمنانشان بستیزد و اهل آن جا را سامان بخشد و شهرهای آن دیار را

ص: 61

1- همان

2- فقر و توسعه در تعالیم دینی ص 503-507

در این فرمان، نخستین کاری که باید به انجام رسد، سیاست درست مالیاتی است؛ چرا که دیگر سیاست ها با تکیه بر آن سامان درست می یابند. برای کارایی این سیاست، سه اقدام مهم دیگر هم زمان باید صورت گیرد:

یک: جهاد با دشمنان و پاسداری از مرزها که امروزه این امر می تواند مبارزه با اختلال گران اقتصادی، واردات بی رویه، دشمنان سیاسی و فرهنگی و... را نیز در بر گیرد.

دو: سامان بخشی زندگی مردم، که خود حوزه گسترده ای دارد و نیازمند کارهای اساسی و سودمند است.

سه: آبادی و عمران شهر، که خود زمینه درآمدزایی و فزونی مالیات هاست و در همین عهدنامه هست: «هر حاکمی که مالیات بدون عمران را خواستار باشد، شهر را ویران می سازد و مردم را به فلاکت می اندازد و سیاست و حکومت او جز اندکی پایدار نمی ماند» (2)

سیاست گذاری در زمینه مالیات ها بدان جهت مهم اند که ارزش افزوده اموال نامنقول و منقول و کالاها و خدمات، ناشی از کارها و آبادانی هایی است که به وسیله مالیات اموال مردمان پیشین تحقق یافته و نیز مجموعه اقدامات و ساز و کارهای فراوان و زیر ساخت های گوناگون و سیاست ها و تصمیم هایی است که دولت در پیش گرفته و پاسدار آن است؛ از این رو باید اندکی از این بدهی

ص: 62

نامرئی هنگفت به جامعه و نظام - که که مرهون خدمات و فداکاری های نیروهای بسیاری است - به شکل مالیات در طول زمان باز پرداخت گردد تا روند رشد و عمران ادامه یابد.

نیز اسلام ثروت های بادآورده و امکانات بی شمار افسار گسیخته و سرمایه های کلان را از عوامل مهم فتنه و طغیان گری و هلاکت انسان می داند که بسترهای فساد انگیزی در جامعه را ایجاد می کند و مردمان را تباه می سازد. سیاست های مالی درست و هدفمند از شکل گیری این اموال انبوه می کاهد و زمینه مناسب را برای رشد همگون اموال در میان همه طبقات مردم پدید می آورد

هم چنین دین نمی پسندد که اموال و دارایی های در دست گروهی خاص به گردش درآید و توده های بسیار از امکاناتی که به همگان تعلق دارد محروم باشند و نیز جامعه و شهر آرمانی می بایست خودکفا و خود اتکا رشد کند و میان هزینه ها و درآمدهای آن موازنه پدید آید و نیروهای انتظامی و قضایی و... تأمین گردند و کاستی زیادی در شهر جبران گردد و زیر ساخت ها توسعه یابد و... و این ها همه می بایست بر اساس مالیات ها به انجام رسند.

به همین ترتیب، می توان ملاک های بسیاری را برای سیاست گذاری از تعالیم و حیانی باز گفت که واقع گرایی، پایداری سیاست ها، شورا و رایزنی، اولویت بندی، غنیمت شمردن فرصت های ناب و پیامدسنجی از آن جمله است. در این راستا لازم است سیاست گذاران از خیال پردازی ها بپرهیزند، آسیب هایی را که سیاست های متزلزل و سست و پیوسته در حال تغییر، بر شهر وارد می سازد در نظر آورند و از اندیشه ها و تجربه ها و دیدگاه های محققان و

متخصصان دل سوز و خیراندیش بهره ببرند و مهم را بر اهمّ مقدم ندارند و امور ضروری و لازم را فدای کارهایی که چندان ضروری به نظر نمی آیند نسازند و فرصت های ناب را از دست ندهند و در هر نوع سیاست گذاری از پیامد سنجی آن غافل نباشند.

در تعالیم قرآنی و حدیثی بر «تدبیر» تأکید فراوان شده است و این کلید واژه و لغات مشابه آن (هم چون تفکّر، تعقّل، فطانت و کیاست و...) (گرچه گویای برنامه ریزی و مدیریت و در واقع اصل سیاست گذاری و چشم انداز حیطة کاری است، لیکن با توجه به ماده آن، بیشتر به معنای ورای کارها و اقدامات را نگرستن و پیامدسنجی است.

و چنین است که می خوانیم: «دنیایی که در آن تدبیری نباشد خیری را به همراه ندارد» (1) و «تدبیر پیش از عمل، انسان را از پشیمانی ایمن می سازد.» (2)

گستره سیاست گذاری ها

سیاست گذاری های شهری در زمره راه چاره هایی است که در میان دینداران و مؤمنان و صالحان محدود نمی ماند بلکه به طور عام و گسترده باید همه شهروندان را پوشش دهد و دامنه ثمربخشی و سودمندی آن نیکوکار و زشت کار را در برگیرد و از تنگ نظری و شرط و قیدهای ایمانی به دور باشد.

امام رضا علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می کند که فرمود: «اساس عقل بعد از ایمان

ص: 64

1- ترجمه الحیاه 1: 544-545

2- همان

به خدا، ... خیر رسانی به هر نیکوکار و بدکاری است»⁽¹⁾، «به کارهای خیر در حق آن که شایستگی دارد و آن کس که اهلیت ندارد اقدام کن (و به انجامشان رسان) چرا که اگر به کسی که سزایند است نرسد [و شخصی از آن بهره ببرد که سزاوار آن نباشد] تو اهل آنی و (شایسته است که از تو خیر بروز یابد)»⁽²⁾

نیز باید همه سیاست گذاری ها به اصلاح گری در زمین بینجامد و در سیری تبهکارانه و فسادجو، حرث و نسل (گونه های گیاهی و جانوری) را نابود نسازد و به استثمار دامن نزنند و کار و کالای مردمان را ناچیز نینگارد و در گردونه افراط و تفریط نیفتد و به گونه های سامان یابد که اختلافات طبقاتی کاستی پذیرد و گروه های سلطه گر و سلطه پذیر در جامعه شکل نگیرند و سمت و سو و همت سیاست گذاران خارج ساختن مردم از ظلمات (همه کاستی ها و ناآگاهی ها و انحراف ها، ناجوانمردی ها، فلاکت ها و ...) به سوی روشنایی و نور باشد؛ یعنی نور شکوفایی ایمان به غیب، تقوا، علم و خرد، عدالت، احسان، انفاق و ... و همه فضائل اخلاقی

یادآوری (1)

در این نوشتار بدان جهت قرآن و تعالیم پیامبر صلی الله علیه و آله و دیگر امامان علیهم السلام در راستای آرمان شهر رضوی به کار رفته است که آرمان شهر قرآنی، نبوی، علوی و ... و مهدوی، نمودهایی از یک حقیقت در بستر زمان اند و فراخور درک آدمی از آموزه های قرآن و عترت.

ص: 65

1- عیون اخبار الرضا علیه السلام، جلد دوم، حدیث 76 و 77

2- همان.

نیز این سخن امام جواد علیه السلام به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله که فرمود: «آن چه را با قرآن و سنت موافق و هم سو نباشد بر نتابید» (1) و این سخن امام صادق علیه السلام که به روایت از پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «آن چه را بر خلاف کتاب خدا باشد، واگذارید» (2) و خود آن حضرت فرمود: «آن چه سازگار با کتاب خدا [و اصول وحی] نباشد، سخن یاوه و باطلی است» (3)

و این کلام بنیادین امام صادق که فرمود: «حدیث من، حدیث پدرم می باشد و حدیث پدرم، حدیث جدم، و حدیث جدم، حدیث حسین و حدیث حسین حدیث حسن و حدیث حسن حدیث امیر المؤمنین علیه السلام و حدیث آن حضرت حدیث رسول خدا صلی الله علیه و آله، و حدیث پیامبر قول خدای بزرگ است». (4)

یادآوری (2)

بعضی از بزرگان گفته اند: نماز برای آن است که انسان دریابد خدا در نزد او چه منزلتی دارد و ظرفیت خداجویی خود را بیازماید

این سخن در بسیاری از آموزه های دینی سریان دارد و همه امر و نهی های شریعت را در بر می گیرد در همه این تعالیم، ناخودآگاه، شخصیت و آدمی رقم می خورد و در آزمونی دشوار واقع می شود تا دینداری اش را بسنجد

ص: 66

1- . احتجاج طبرسی 2: 447؛ بحار الانوار 50-80 حدیث 6.

2- اصول کافی 1: 69 حدیث 1

3- همان حدیث 3 و 4

4- اصول کافی، 1: 53 حدیث 14

و به خود نمره دهد. کسی که آگاهانه به گناهان دست می یازد و مرتکب کارهای خلاف می شود و به دستورات اسلام وقعی نمی نهد، این حقیقت را می نمایاند که دین نزد او منزلتی ندارد و به همین میزان او نیز نزد خدا جایگاه و ارزشی نخواهد داشت.

بعضی از مسئولان شهر خواستار آنند که نظر مردم را درباره سیاست ها و برنامه ها و کارکردهای خود دریابند و گاه نظر سنجی هایی در این زمینه صورت می گیرد و بر اساس محاسبات آماری نتایجی به دست می آید.

امام رضا علیه السلام در سخنی کوتاه ملاکی بسیار استوار و ارزنده در اختیار همگان قرار می دهد و در پاسخ شخصی که می خواست منزلت خود را نزد آن حضرت بداند می فرماید: (أُنْظِرْ كَيْفَ أَنَا عِنْدَكَ)، [\(1\)](#) بنگر من نزد تو چگونه ام!

باری، در شهر گروه های گوناگونی از مردم وجود دارند (استادان دانشگاه، روحانیون، مدیران، کارمندان، بازاریان، صنعتگران، کارگران و ...) بهترین ملاک و معیار خودارزیابی مسئولان این است که نیک بنگرند هر یک از این گروه ها نزد آنان چه جایگاهی دارند و برای آن ها چقدر ارزش قائل اند و چه اندازه آنان را دوست دارند و برایشان حاضر به فداکاری اند؟

با این شیوه، منزلت خود را نزد مردم در خواهند یافت.

ص: 67

- برخی از ملاک های اصلی سیاست گذاری ها

1. خدا محوری.

2. عقل و علم

3. آینده نگری

4. امیدواری

5. کرامت انسانی

6. عدالت جویی

7. احیای معیشت (رشد و توسعه)

8. حق گوئی و راستی

9. مالیات و عمران که برای این کار سه اقدام مهم دیگر باید همزمان صورت گیرند:

* جهاد با دشمنان و پاسداری از مرزها

* سامان بخشی زندگی مردم

* آبادی و عمران شهر

- سیاست گذاری های شهری در زمره راه چاره هایی است که در میان دینداران و مؤمنان و صالحان محدود نمی ماند بلکه به طور عام و گسترده باید همه شهروندان را پوشش دهد و دامنه ثمربخشی و سودمندی آن نیکوکار و زشت کار را در برگیرد و از تنگ نظری و شرط و قیدهای ایمانی به دور باشد.

- باید همه سیاست گذاری ها به اصلاح گری در زمین بینجامد و در سیری تبهکارانه و فسادجو، حرث و نسل (گونه های گیاهی و جانوری) را نابود نسازد و به استثمار دامن نزنند و کار و کالای مردمان را ناچیز نینگارد و در گردونه افراط و تفریط نیفتد و

به گونه ای سامان یابد که اختلافات طبقاتی کاستی پذیرد و گروه های سلطه گر و سلطه پذیر در جامعه شکل نگیرند و سمت و سو و همست سیاست گذاران، خارج ساختن مردم از ظلمات (همه کاستی ها و ناآگاهی ها و انحراف ها، ناجوانمردی ها، فلاکتها...) به سوی روشنایی و نور باشد؛ یعنی نور شکوفایی ایمان به غیب، تقوا، علم و خرد، عدالت، احسان، انفاق و... و همه فضائل اخلاقی.

- چگونگی ساخت و سازها، خیابان کشی، کوچه ها، پارک ها، فروشگاه ها، مراکز زیارتی و سیاحتی و به ویژه میادین شهر و نمادها و بازارها و مناطق مهم و پر رفت و آمد آن، باید چنان مهندسی و معماری و جهت دهی شود و به گونه ای نمود یابد که به نوعی خدا را به یاد آورد و عظمت او را بنمایاند، غفلت ها را بزدايد و جاذبه های فریبنده دنیا را پوچ و بی ارزش جلوه دهد و دل را به سوی آخرت برانگیزاند و احیاگر نیکوکاری و جهاد مالی و جانی باشد.

- آرمان شهر زندگی آدمی چگونه مکانی است و چه نمودی دارد؟ پاسخ روشن است، شهری که در و دیوار آن نمود پوچی دنیا و فناي آن باشد، از همه جای آن یاد و ذکر خدا به گوش رسد، انسان با قدم به دروازه آن احساس کند در دالان بهشت موعود الهی قرار دارد ارزش های مادی از خاطره ها رخت بر بندد ظلمانیّت و ابستگی به همسر و فرزند و دارایی و امکانات رنگ بازد، فروغ معنویت و نور، فرا راه دید مسافر گردد و آدمی در آستانه تولد دیگر قرار گیرد و احساس تعالی و رشد کند هوی ها و هوس ها و لذت های شهوانی به نظرش پست و ناچیز آیند و احساس روح ملکوتی و پرواز به سوی لذت های حقیقی به انسان دست دهد و غوغای حضور و شور محبوب، دل از کف بر باید و...

- در شهر گروه های گوناگونی از مردم وجود دارند (استادان دانشگاه، روحانیون، مدیران، کارمندان، بازاریان، صنعت گران، کارگران و...) بهترین ملاک و معیار

خودارزیابی مسئولان این است که نیک بنگرند هر یک از این گروه ها نزد آنان چه جایگاهی دارند، و برای آن ها چقدر ارزش قائل اند و چه اندازه آنان را دوست دارند و برایشان حاضر به فداکاری اند؟ با این شیوه، منزلت خود را نزد آنان خواهد دانست.

ص: 70

چکیده

فرهنگ ابزاری است که به انسان امکان ادامه زندگی، داشتن رفاه، کامیابی و امنیت می دهد. فرهنگ به انسان قدرت، امکان تولید کالا و آفرینش ارزش ها را ارزانی می دارد که از قلمرو میراث ارگانیک و خصلت حیوانی او فراتر می رود (2) بی گمان بازنمایی آموزه های دینی، سنت و سخنان معصومین علیهم السلام نمایانگر شاکله مؤلفه ها و عناصر فرهنگ شهروندی است که چنان چه این شاکله با بنیان های مستحکمش ارائه شود کارآمدی ابزار گونه فرهنگ شهروند دینی، هویت و نشاط جامعه شهری را به دنبال دارد. بایسته است که در این طرح اندیشه شود که توسعه فرهنگی بدون مدیریت فرهنگی نتیجه بخش نیست؛ دیگر آن که اراده معطوف به عمل در جامعه به عینیت رسد که بینش و باور شهروندان باید به کنش و رفتاری پر دوام منتهی گردد این نوشتار بر نهادینه نمودن مدل و نمونه ای از مقوله «فرهنگ شهروند دینی» مبتنی بر ملاک «نگاه معقول اسلامی» وام گرفته از سخنان حکیمانه مقام معظم رهبری تأکید دارد که چگونه هر شهروند می تواند با واکاوی سرفصل های فرهنگ دینی هم چون ایمان (باور داشت ها) دنیا (جهان بینی) فضیلت ها (محرک ها) و کنترل خواهش های نفسانی، زمینه ساز عینی مؤلفه ها و عناصر فرهنگی هم چون ترویج شعائر مذهبی، مردمی سازی فرهنگ دینی تربیت نسل مسئولیت پذیر و مؤمن و ایثارگر باشد با این دید که در طرح تحول فرهنگی قرار نیست چیزی بر شهروند تحمیل شود که او اجرا کند بلکه تنها یادآوری اصول اخلاقی و ارزشی جای گرفته در فطرت پاک اوست که در فضای زیست محیطی وی جلوه گر حواس او می شود تا وی با گرایشی عاقلانه کنشی مبتنی بر ارزش های انسانی و الهی داشته باشد.

ص: 71

1- پژوهشگر بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی

2- نظریه ای علمی درباره فرهنگ / 84

کلیدواژه ها: فرهنگ تحول فرهنگی، فرهنگ شهروندی، کنش، بینش، منش، ایمان باور دنیا، فضیلت و خواهشهای نفسانی.

ص: 72

مؤلفه ها و عناصر فرهنگ شهروندی - که به نوعی بازتاب توسعه فرهنگی است - بدون مدیریت فرهنگی تحقق نمی یابند. مقصود از توسعه فرهنگی ایجاد شرایط و امکانات مادی و معنوی مناسب برای افراد جامعه به منظور شناخت جایگاه آنان و افزایش علم، دانش و معرفت انسان ها و آمادگی برای تحول، پیشرفت و پذیرش اصول کلی توسعه، نظیر قانون پذیری، نظم و انضباط، بهبود روابط اجتماعی و انسانی و افزایش توانایی های علمی و اخلاقی و معنوی برای همه افراد جامعه می باشد توسعه فرهنگی با تأکید بر هویت فرهنگی بهینه سازی شرایط فرهنگی و رشد کمی و کیفی مسائل مربوط به خود را نوید می دهد و به اخلاق و آداب و سنن جامعه بهبود می بخشد و بر رونق بازار فنون و دانش و تکنیک می افزاید. (1)

چنان چه در این محتوا اندیشه شود که توسعه فرهنگی همگام با توسعه اقتصادی نیست، بلکه فراتر از آن است و عامل پویایی و نوآوری است، (2) آن گاه بایستگی برنامه ریزی فرهنگی ادراک می شود؛ چرا که برنامه ریزی فرهنگی تلاشی است برای تغییر آگاهانه در زمینه بینش ها، احساسات ارزش ها، اندیشه ها، عقاید و سلوک نسبتاً پایدار و بادوام یک جامعه، مطابق خواست و الگوی ذهنی برنامه ریز. (3)

ص: 73

1- ارزش ها و توسعه / 44

2- فرهنگ و توسعه / 39

3- جامعه و فرهنگ (مجموعه مقالات) ج 2 / 215

بر این اساس هدف سیاست‌گذاری فرهنگی و به بیانی عام‌تر مدیریت فرهنگی بایستی بیشتر معطوف به فراهم آوردن شرایط مناسب برای شکوفایی استعداد انسان‌ها و اشاعه خلاقیت و نوآوری باشد و طبعاً چنین امر مهمی بدون مشارکت مردم، امکان‌ناپذیر است و این خود در گرو وجود ارتباط متقابل میان ملت و دولت است؛ زیرا دولت زمانی می‌تواند در امور فرهنگی کارآمد باشد که محیط و فضایی فراهم آورد تا در آن شهروند احساس قدرت و خلیفه بودن به جای خداوند را درونی کند (1).

با این حال ظرافت و اهمیت چنین پروژه‌ای که از آن به مهندسی فرهنگی تعبیر می‌شود در دغدغه و تراوش فکری اندیشمندان و صاحب‌نظران نمود ویژه‌ای یافته است در این بین، رهنمون‌های ماندگار مقام معظم رهبری در جایگاه فقیهی آگاه به نظریه‌های اسلامی و نقش انسان در جامعه ارزشمند است؛ چنان‌که فرموده‌اند «فرهنگ یک سیستم است و دارای انواع و اجزایی است و مهندسی فرهنگ به عنوان یک مهندسی سیستم باید انجام پذیرد. فرهنگ یک جامعه، اساس هویت آن جامعه است... در مهندسی، فرهنگ همه انواع فرهنگ باید مهندسی شوند، انواع فرهنگ عبارت‌اند از فرهنگ ملی، فرهنگ عمومی، فرهنگ تخصصی، فرهنگ سازمانی و فرهنگ ملی... چیزهایی که در فرهنگ، ضعیف است یا جایش کم است کدام است؟ یکی از آن‌ها انضباط است دیگری اعتماد به نفس ملی است، مورد بعدی قانون‌پذیری است مقوله بعدی تدین و دین‌باوری است... آن‌چه در مقوله فرهنگ بر عهده حکومت است عبارت

ص: 74

است از نظارت هوشمندانه، متفکرانه، آگاهانه، مراقبت از هرز روی نیروها و هرز رویی علف هرزه ها هدایت جامعه به سمت درست، کمک به رشد و ترقی فرهنگی افراد جامعه... ما نه معتقد به ولنگاری و رهاسازی هستیم که به هرج و مرج خواهد انجامید نه معتقد به سخت گیری شدید، اما معتقد به نظارت، مدیریت، دقت در برنامه ریزی و شناخت درست از واقعیات هستیم... ما نمی خواهیم با نگاه افراطی به مقوله فرهنگ نگاه کنیم. بایستی نگاه معقول اسلامی را ملاک قرار داد و نوع برخورد با آن را بر طبق ضوابطی که معارف و الگوهای اسلامی به ما نشان می دهد تنظیم کرد...» (1)

ملاک «نگاه معقول اسلامی» پایه گذار لزوم تحول در توسعه دینی و مذهبی، به عبارتی دیگر تحول فرهنگ دینی می باشد چنین ملاکی چنان چه آگاهانه در اجزای فرهنگ، مورد بازبینی و تعریف قرار گیرد نتیجه آن پیدایی و تثبیت مؤلفه ها و عناصر فرهنگ شهروند دینی در آرمان شهر اسلامی است.

در جامعه آرمانی اسلامی جنبه های مادی و معنوی زندگی عمیقاً به یک دیگر هم بسته اند و رستگاری انسان به سلامت و ارتباط این دو جنبه بستگی دارد، یعنی جامعه ای می تواند پویا، متحول و سالم باشد که پویایی و تحول را در هر دو زمینه مادی و معنوی تضمین کرده، تعادلی بین این دو به وجود آورد. در عین حالی که فرد از جامعه جدا نیست این امکان را بیابد که حداکثر توانایی و خلاقیت خود را در جهت تعالی مادی و معنوی خویش و جامعه به کار بندد نکته دیگری که در جهت گیری کلی این جامعه آرمانی قابل توجه است آن

ص: 75

است که بر خلاف بسیاری از مکاتب که از نظر آرمانی رفاه انسان را هدف قرار می دهد و این رفاه عملاً به جنبه های مادی زندگی پایان می پذیرد، در جامعه آرمانی اسلامی هدف تبلور آن خصوصیات انسانی است که وی را به سوی تقرب و کمال سوق می دهد بدین جهت است که در عین حال که در این جامعه افراد تمام کوشش خود را در جهت تعالی جنبه های مادی زندگی به کار می برند ولی تمام اعمالشان در جهت و به خاطر رضایت و نزدیکی به خداست. در این جامعه آرمانی هر فرد خود را ملزم به رعایت حقوق افراد جامعه دانسته در کار خود احساس مسئولیت کرده، حس از خود گذشتگی، ایثار، جوانمردی، انضباط و وظیفه شناسی و صرفه جویی در او تقویت شده و علاقه به مطالعه و حل مسائل از طریق علمی و اعتقاد به اهمیت کیفیت در او نهادینه گردیده اند.

در این جامعه هر فرد به کلیه افراد جامعه به خصوص آن هایی که به جامعه خدمت می کنند و از جمله به آن هایی که به او دانش یا حرفه ای آموخته اند احترام گذاشته و خود نیز از احترام شایسته برخوردار است.

در این جامعه فردی را بر دیگری برتری نیست و به مصداق (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ) مردم، پرهیزگارترین و خدمت گزارترین را در بین خود عزیز می دانند. (1)

از این رو اهمیت دارد که با بهره گیری از سنت و سیره معصومین علیهم السلام در مدلی واقعی و انجام شدنی به تبیین مقوله «نگاه معقول اسلامی برای رسیدن به

ص: 76

رهنامه و فرهنگ شهروند دینی» اهتمام ورزید. ساختار شکلی این مدل، مفروض ارائه سرفصل هایی است که در تجمیع و شاکله کلی آن «فرهنگ دینی» نمود می یابد مهم در کاربردی نمودن این مدل ایده آل، این است که بدانیم چنان چه شهروند نتواند در سامان بخشی بیش مذهبی اش بکوشد هیچ گاه نمی توان انتظار داشت که واقعاً مقولۀ «فرهنگ شهروند دینی» محقق شده است. به دیگر سخن شخصیت آرمانی و ایده آل یک شهروند دینی زمانی قابل تحلیل است که وی در شاهره بینش مذهبی که همان باورها و عقاید اوست گزینش و منشی آگاهانه داشته که در پی این گزینش (منش) به کنشی (رفتاری) ایده آل می رسد

واکاوی عناصر سه گانه بینش، منش و کنش شهروند نمایانگر این است که در راستای توسعه و تحول فرهنگی چنان چه خود واقعی شهروند نتواند یا نخواسته باشد در پیوند این عناصر بکوشد، هیچ گاه نهادهای نظارتی و اجرایی قادر به توسعه حقیقی فرهنگ دینی در جامعه نمی گردند بدین لحاظ بایسته است که در فرآیند تثبیت و برقراری تحول فرهنگی اندیشه شود که تحول در ارزش ها و هنجارها نیازمند صبر و استقامت روزآمدی و تکرار مواد بازآفرینی فرهنگ دینی در بین مردم می باشد که بی گمان در راستای چنین فرآیندی باید به نقش نیروی انسانی کارآمد نیز توجه کرد به محوریت عناصر سه گانه پیشین گزیده سرفصل های فرهنگ دینی بازنمایی می شود تا در تحلیل آن به گونه ای کاربردی مؤلفه ها و عناصر فرهنگ شهروندی رخ نماید.

1. ایمان شناخت با دل است و گفتن با زبان و عمل با ارکان بدن. (1)

2. ایمان صبری در سختی و گرفتاری است و شکرگزاری در آسایش و نعمت (2)

3. ایمان مانند نردبانی است که ده پله دارد و پله های آن یکی پس از دیگری پیموده می شود. پس کسی که در پله دوم است نباید به آن که در پله اول است بگوید تو چیزی نیستی، تا برسد به آن که در پله دهم است (او هم نباید به پایین تر خود چنین سخن بگوید) آن را که در پله پایین تر از تو قرار دارد نیندازد که بالاتر از تو نیز تو را می اندازد اگر دیدی کسی یک پله از تو پایین تر است با مهربانی و ملایمت او را به طرف خود بالا کشان و فراتر از توانش باری به دوش او مگذار که او را می شکنی و هر کس مؤمنی را بشکند باید شکستگی او را درمان کند. (3)

4. فرد با ایمان، حرکات و رفتارهایش ملایم و مهربان است و دیدارش شیرین... از هر چیز عالی ترین آن را می جوید و از خلق و خوی ها پر ارج ترین را... به کسی که دشمنش دارد ستم نمی کند و به خاطر کسی که دوستش دارد مرتکب گناه نمی شود کم خرج است و بسیار کمک و یاری می رساند... کارش

ص: 78

1- عیون اخبار الرضا 204/2 قال الرضا علیه السلام عن آبائه: الإيمان معرفة بالقلب و اقرار باللسان و عمل بالأركان.

2- میزان الحکمه 1911 قال علی علیه السلام: الإيمان صبرٌ في البلاء و شكرٌ في الرِّخاء.

3- الکافي 45/2 قال الصادق علیه السلام: إِنَّ الْإِيمَانَ عَشْرُ دَرَجَاتٍ بِمَنْزِلَةِ السُّلَمِ...

را به خوبی انجام می دهد به طوری که گویی آن را می بیند چشمانش فرو هشته است دست بخشنده دارد و دست رد به سینه سائل نمی زند سخنش را می سنجد و زبان در کلام می کشد... باطل را از دوستش نیز نمی پذیرد و حق را حتی از دشمنش انکار نمی کند دانش نمی آموزد مگر برای دانستن و دانایی فرا نمی گیرد مگر برای عمل کردن... اگر با دنیا خواهان رفتار کند زیرک ترین آن هاست و هرگاه با آخرت جویان سلوک کند پارساترین آن هاست. (1)

5. مؤمن شادی اش در چهره اش می باشد و اندوهش در دلش، سینه اش از هر چیز فراخ تر (پر حوصله و دریا دل است) و نفسش از هر چیز زیون تر، بلند پایگی را ناخوش دارد و شهرت را دشمن اندوهش دراز است و همش بلند، بسیار خموش است و اوقاتش به بیکاری نمی گذرد، شکور است و شکیب، غرق در اندیشه خویش است و در پابندی به دوستی (با دیگران) حریص است، نرمخو و مهربان است، اراده اش سخت تر از سنگ خارا است و با این حال از یک بنده نیز خوارتر و افتاده تر است. (2)

6. مؤمن کسی است که درآمدش حلال و پاک باشد و اخلاقش نیکو و باطنش سالم و درست، زیادی مالش را انفاق کند و از زیاده گویی بپرهیزد. (3)

ص: 79

-
- 1- مستدرک الوسائل 179/11 قال الرسول صلى الله عليه وآله: ... لطيفُ الحركاتِ حُلُوُ المشاهدة
  - 2- نهج البلاغه 78/4 قال على عليه السلام: المؤمنُ بِشْرُهُ فِي وَجْهِهِ وَ حُزْنُهُ فِي قَلْبِهِ أَوْسَعُ شَيْءٍ وَأَذَلُ شَيْءٍ نَفْسًا إِلَّا يَكْرَهُ الرِّفْعَةَ ..
  - 3- الكافي 235/2 قال الصادق عليه السلام: الْمُؤْمِنُ مَنْ طَابَ مَكْسَبُهُ وَ حَسُنَتْ خَلِيقَتُهُ وَ صَحَّتْ سَرِيرَتُهُ ...

آن چه بیش از همه در بازتاب مؤلفه ها و عناصر فرهنگ شهروند دینی ایفاگر نقش می باشد مقوله ایمان و باورداشت شهروند می باشد. چنین شهروندی ضمن ارتقا و نهادینه سازی آموزه های اخلاقی و فطری در زندگی می کوشد تا دیگر شهروندان نیز در این زمینه ظهوری تأثیر گذار داشته باشند. با این حال هیچ گاه دچار خود شیفتگی یا فراموشی نمی شود که هر شهروندی را باید به لحاظ سطحی از فرهنگ دینی که دارد مورد بازبینی و مرأوده قرار دهد. اصل عزت و احترام به همه شهروندان و رعایت ظرفیت ها مقدمه ای بایسته برای عملی نمودن ارزش هاست دیگر سخن آن که چنان چه مؤمنان که همان ارتقا یافتگان آموزه های دینی می باشند در طرحی معنادار فارغ از همه نظارت ها و ارزشیابی های قانون گذاران شهری و جامعه تنها در راستای وظیفه انسانی و الهی خویش جلوه گر و تبلور دهنده عملی و کنشی آن آموزه ها باشند به گونه غیر مستقیم ارائه دهنده کشفیاتی از زندگی برتر به دیگر شهروندان مستعد گردیده اند.

دنیا

1. اگر دنیا فناپذیر است پس دل خوش کردن به آن برای چه! (1)

2. ای کسی که دنیا را نکوهش می کنی اما فریفته پوچی ها و گول خورده اباطیل آن هستی! فریفته دنیایی و نکوهشش می کنی؟ آیا تو او را مجرم و گنهکار می دانی یا او تو را؟ دنیا چه وقت شیفته ات کرد و چه وقتی فریبت

ص: 80

1- بحار الأنوار 88/70 قال الصادق علیه السلام: (إِنْ كَانَتْ الدُّنْيَا فَانِيَةً فَالْطَّمَانِينَةُ إِلَيْهَا لِمَاذَا؟!)

داد؟ دنیا برای کسی که از در راستی با آن درآمد سرای راستی است و برای کسی که آن را نیک بفهمد سرای عافیت و سعادت است و برای کسی که از آن توشه بردارد سرای توانگری و بی نیازی است. (1)

3. دنیا دوستی، ریشه هر معصیت و آغاز هر گناهی است. (2)

4. جستن آن چه از دنیا که تو را اصلاح می کند دنیا دوستی نیست. (3)

5. دنیا دوستی، موجب طمع کاری می شود. (4)

6. که هر به دنیا دل بندد به سه چیز دل بسته است: اندوه بی پایان، آرزوی دست نیافتنی و امید نارسیدنی. (5)

برآیند

بی گمان بازشناسی مقوله جهان بینی شهروندان برآیندش تصحیح رفتار، پندار و گفتار آنان می باشد در آموزه های دینی چنان چه از دنیا به عنوان مرز بین رستگاری و شقاوت یاد شده، به این لحاظ است که دنیا دوستی می دانی برای به خاک افتادن خردها (6) و عاملی برای بی اثر نمودن فرهنگ جامعه می باشد جامعه

ص: 81

1- نهج البلاغه، حکمت 131، قال علی علیه السلام: (إِيَّهَا الدَّائِمُ لِلدُّنْيَا الْمُعْتَرِّ بِعُرُورِهَا، الْمَحْدُوعُ بِأَبَاطِيلِهَا! أَتَغْتَرُّ بِالدُّنْيَا ثُمَّ تَذُمَّهَا؟!..)

2- میزان الحکمه 896/2 قال الرسول صلی الله علیه و آله: (حُبُّ الدُّنْيَا أَصْلُ كُلِّ مَعْصِيَةٍ وَأَوَّلُ كُلِّ ذَنْبٍ)

3- پیشین/ قال الرسول الله صلی الله علیه و آله: (لَيْسَ مِنْ حُبِّ الدُّنْيَا طَلَبُ مَا يُصْلِحُكَ)

4- مستدرک الوسائل 41/12 قال علی علیه السلام: (حُبُّ الدُّنْيَا يُوجِبُ الطَّمَعِ)

5- الکافی 320/2 قال الصادق علیه السلام: (مَنْ تَعَلَّقَ قَلْبُهُ بِالدُّنْيَا تَعَلَّقَ قَلْبُهُ بِثَلَاثِ حِصَالٍ: هَمٌّ لَا يَفْنَى وَأَمَلٌ لَا يُدْرِكُ وَرَجَاءٌ لَا يُنَالُ)

6- عیون الحکم و المواعظ / 35 قال علی علیه السلام: الدُّنْيَا مَصْرَعُ الْعُقُولِ.

گرفتار شهروندان دنیا دوست، چون خردمند نیستند نمی توانند از شنیدن حکمت ها بهره مند گردند (1) و در سرایشی سقوط و ناهنجاری ها می افتند. بدیهی است که برخی با توجیه کردن رفتار خود سعی در آن دارند که آن چه از دنیا برایشان لذت و نفع دارد گزینش نمایند غافل از این که چنین گرایش و گزینشی همه از نیرنگ های نفس مادی مایه می گیرد؛ (2) چرا که در حکمتی ماندگار امام علیه السلام می فرماید: اگر (فرهنگ و) دینت را تابع دنیایت کنی، دین و دنیایت هر دورا از بین برده ای و در آخرت از زیان کاران خواهی بود اما اگر دنیای خود را تابع دینت کنی، دین و دنیایت، هر دورا به دست آورده ای و در آخرت از رستگاران خواهی بود. (3)

فضیلت ها

1. برتری به حسن کمال و کردار های والا است، نه به بسیاری مال و بزرگی کارها و منصب ها. (4)
2. پرهیزگاران در دنیا اهل فضایل اند: گفتارشان بر پایه راستی و درستی است و پوشاکشان بر میانه روی. (5)

ص: 82

-
- 1- پیشین/ 231 قال علی علیه السلام: (حُبُّ الدُّنْيَا يُفْسِدُ الْعَقْلَ وَ يُصِمُّ الْقَلْبَ عَنْ سَمَاعِ الْحِكْمَةِ وَ يُوجِبُ أَلِيمَ الْعِقَابِ.)
  - 2- پیشین/ 317 قال علی علیه السلام: (طَلَبُ الْجَمْعِ بَيْنَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ مِنْ خِدَاعِ النَّفْسِ.)
  - 3- التمهیص/ 7 قال علی علیه السلام: (إِنْ جَعَلْتَ دِينَكَ تَبْعاً لِدُنْيَاكَ أَهْلَكَتَ دِينَكَ وَ دُنْيَاكَ)
  - 4- عیون الحکم/ 57 قال علی علیه السلام: (الْفَضِيلَةُ بِحُسْنِ الْكَمَالِ وَ مَكَارِمِ الْأَفْعَالِ لَا بِكَثْرَةِ الْمَالِ وَ جَلَالَةِ الْأَعْمَالِ.)
  - 5- نهج البلاغه 160/2 قال علی علیه السلام: (فَأَلْمُتَّقُونَ فِيهَا هُمْ أَهْلُ الْفَضَائِلِ مَنْطِقُهُمُ الصَّوَابُ وَ مَلَبَسُهُمُ الْإِقْتِصَادُ.)

3. هر کس با کسی که به او بدی کرده است خوبی کند بی گمان همه فضایل را در اختیار گرفته است. (1)

4. چون روز قیامت شود خداوند همه مردم را از اولین نفر تا آخرین نفر در یک صحرا جمع کند آن گاه آواز دهنده ای جار زند: کجایند اهل فضیلت؟ پس گروهی از مردم برخیزند. فرشتگان به استقبال آنان روند و گویند: فضل شما چه بوده است؟ گویند ما با کسی که از ما می برید پیوند برقرار می کردیم و به آن که ما را محروم می کرد عطا می کردیم و از کسی که به ما ستم می کرد گذشت می کردیم پس به آنان گفته شود: راست گفتید وارد بهشت شوید (2)

برآیند

افراد در پی آنند تا نیازهای معنوی خود را به شکلی ارضا کنند در این جا این پرسش مطرح می شود که آیا یک اندیشه، یک فضیلت و اصل اخلاقی قبل از سازمان یافتن مناسب می تواند تأثیر فرهنگی داشته باشد؟

پاسخ منفی است اندیشه، اخلاق و حتی بزرگ ترین کشفیات صنعتی تا زمانی که از لایه های ناشناخته مغز به بیرون راه پیدا نکند، بیهوده و بی تأثیر هستند.

دیگر سخن این که فرد به تنهایی نمی تواند خواست ها و نیازهای خود را ارضا کند و کوچک ترین دست آورد موفقی داشته باشد مگر از طریق تنظیم فعالیت ها

ص: 83

1- پیشین/ 434 قال علی علیه السلام: (مَنْ أَحْسَنَ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهِ فَقَدْ أَخَذَ بِجَوَامِعِ الْفَضْلِ.)

2- الکافی 180/2 قال السجاد علیه السلام: (إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَمَعَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ...)

و درون یک گروه سازمان یافته (1) بر این اساس چنان چه اصول و فضیلت های اخلاقی به گونه تأثیر گذار و ساماندهی شده در میان شهروندان کاربردی نشوند و در حدّ نظریه و حرف باقی بمانند هیچ گاه نیازهای معنوی فرد و جامعه ارضا نخواهد شد به محوریّت گفتار پیشین برآیند سخن این است که باید هر فرد شهروند، خویشان را ملزم نماید که به منظور تعریف، توصیف و نهادینه کردن یک رفتار آرمانی و دیگر فضائل، مقررات و هنجارهای مطلوب را به شکل مداوم اعلام کند آن گاه فضیلت های متفرق در بین شهروندان به گونه فضائل و فرهنگی متحد و مانا جلوه گر می شود؛ چرا که فرهنگ واقعی هر جامعه از ترکیب اجزای فعالیت ها در محیط اجتماع نمود می یابد.

خواهش های نفسانی

1. نفس بد فرمان ظاهر آرا، هم چون منافق؛ چاپلوسی می کند و خود را چون دوستی سازگار و دلسوز جلوه می دهد و همین که فریب داد و بر آدمی دست یافت، چون دشمن مسلط می شود و با خودخواهی و قلدری فرمان می راند و شخص را به جایگاه های بدی و هلاکت می کشاند. (2)

2. هر که خود را مذهب نسازد، عادت های زشت او را رسوا کند. (3)

3. با پشت کردن به نفس اماره خود، به نفس فاضله و ناطقه انسانی خویشان

ص: 84

1- نظریه ای علمی درباره فرهنگ 62-65

2- میزان الحکمه 3324/4 قال علی علیه السلام: (النَّفْسُ الْأَمَارَةُ الْمَسْوُلَةُ تَمْلَقُ تَمْلَقُ الْمُنَافِقَ...)

3- پیشین 3334/4 قال علی علیه السلام: (مَنْ لَمْ يَهْدَبْ : نَفْسُهُ فَضَحَهُ سُوءُ الْعَادَةِ)

4. کارهای شایسته و نیک بسیار به جای آر؛ زیرا نیکوکار و بدکار هر دو پیشیمان می شوند. نیکو کار می گوید کاش خوبی های بیشتری انجام می دادم و بدکار می گوید کوتاهی کردم... (2)

5. خدای من به تو شکایت می کنم از نفسی (خواهشی) که همواره به بدی فرمان می دهد و به سوی گناه می شتابد و به معاصی تو حریص است... و در کار (جبران) توبه، امروز و فردا می کند. (3)

برآیند

یکی از درجات تفکر، فکر در احوال نفس است که از آن نتایج بسیار و معارف بی شمار حاصل شود. (4) در نظام شهروند آرمانی، اندیشه نمودن به سان آینه ای صاف است (5) که کاستی ها و بایستگی ها را نشان می دهد. (6) بر این اساس، جامعه مبتنی بر اندیشه فعال، برآیندش آگاهی و فرهنگ است (7) که بی گمان اندیشیدن در غیر حکمت، مایه گرفته از هوس و خواهش های نفسانی می باشد.

ص: 85

1- عیون الحکم / 81 قال علی علیه السلام : (أَقْبِلْ عَلَى نَفْسِكَ بِالْإِدْبَارِ عَنْهَا) .

2- مکارم الأخلاق / 454 قال الرسول صلى الله عليه وآله في وصية لابن مسعود: يا بن مسعود، أَكْثَرُ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَالْبِرِّ فَإِنَّ الْمُحْسَنَ وَالْمُسِيءَ يَنْدِمَانِ ...

3- الصحيفة السجادية / 403 قال السجاد عليه السلام في المناجاة: (اَللّٰهُمَّ اَشْكُوْا نَفْسًا بِالسُّوءِ اَمَارَةً ...)

4- چهل حدیث / 172

5- منتخب میزان الحکمه / 455 ح 5120

6- پیشین، ح 5123

7- پیشین، ح 5117

می باشد (1) در آموزه های اسلامی از سینه شهروند خردمند و با فرهنگ به عنوان صندوق رازهای او تعبیر شده است. (2) بدیهی است شهروندانی که از دیر زمان با اندیشیدن و کسب تجربه در سامان دهی فرهنگ کوشیده اند می توانند عاملی توانگر برای ترویج ارزش ها و هنجارها شناخته شوند در منطق الهی از چنین رویکردی به عنوان وظیفه یاد شده است. (3) چنان چه به هر انگیزه ای جامعه از این شیوه و منطق استوار پیروی ننماید نتیجه آن میرایی فرهنگ و خرد است.

چرا که:

1. هر که به خردمندان گوش نپردازد خردش بمیرد. (4)
2. هرگاه خردها کاستی پذیرد زیادی ها (ناهنجاری ها) فزونی گیرد. (5)
3. بر اثر هوس و شهوت، خرد از بین می رود. (6) پیشین/ ح 4421 قال علی علیه السلام: (ذهابُ الْعَقْلِ بَيْنَ الْهَوَى وَالشَّهْوَةِ).

بایستگی های طرح

تاکنون در شاخصه های درونی عوامل و علت های فرهنگ شهروند دینی، مطالبی ارائه گردید ولی توسعه فرهنگی بدون مدیریت فرهنگی نتیجه بخش نیست براین اساس بایسته است به سر فصل ها و اولویت های پژوهشی و آموزشی فرهنگ دینی اشاره شود تا با بهره وری از آن ها - همگام با شیوه

ص: 86

-
- 1- پیشین 456 ح 5129
  - 2- پیشین 493 ح 4398
  - 3- پیشین 393 ح 4384
  - 4- منتخب میزان الحکمه / 395 ج 4426 قال علی علیه السلام: (مَنْ تَرَكَ الْأَسْتِمَاعَ مِنْ ذَوِي الْعُقُولِ مَاتَ عَقْلُهُ)
  - 5- پیشین / ح 4428 قال علی علیه السلام: (إِذَا قَلَّتِ الْعُقُولُ كَثُرَ الْفُضُولُ).
  - 6-

اجرائی و پیشنهادی طرح منظور - تلاشی نتیجه بخش در راستای کاربردی نمودن فرهنگ دینی شهروند انجام پذیرد:

1. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ معرفت و اعتقادات دینی شهروندان با محوریت اصول و ارزش های دینی
2. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ عبادت و ستایش شهروندان . .
3. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ معرفت عموم و خواص نسبت به اندیشمندان و علمای دینی
4. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ آشنایی و مطالعه آثار بزرگان دین و کتب آسمانی سایر ادیان الهی
5. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ آشنایی عمیق و آگاهی از حیات رسول الله صلی الله علیه و اله و ائمه معصومین علیهم السلام
6. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ قرآنی انس با قرآن، قرآن خوانی و قرآن آموزی
7. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ مشارکت مذهبی به مثابه یک وظیفه اجتماعی هم چون همکاری در ساختن اماکن غیر مذهبی سینماها و بیمارستان ها
8. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ برنامه ریزی فعالیت های مذهبی؛ هم چون برنامه ریزی زیارت اماکن متبرکه و مقدس
9. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ خبررسانی و دیگری یاری
10. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ تعامل اجتماعی مذهبی (اجتماعی شدن

مذهبی) هم چون درستکاری در مقابل ریا و تزویر جهاد و ظلم ستیزی، شهادت و ایثار و جوانمردی.

11. ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ التزام و احترام به بزرگ تر در میان جامعه (1)

شیوه اجرایی طرح

اشاره

به نظر می رسد تا کنون همگام با سلیقه های مختلف برای اجرایی شدن فرهنگ دینی در جامعه، کوشش هایی عملی شده باشد. با این حال، پس از آسیب شناسی فرهنگ عمومی و بررسی کنش های اجتماعی، این واقعیت قابل لمس است که هنوز هیچ کدام از طرح های فرهنگی نتوانسته است از کارآمدی مؤثر برخوردار باشد و شاید چنین نتیجه ای به لحاظ منطبق نبودن حداکثری طرح های فرهنگی با خواست های اجزای فرهنگ پذیر جامعه بوده است

نگارنده معتقد است که اولین پایه موفقیت تحول فرهنگی هر جامعه - پس از بررسی شرائط فرهنگ بومی آن منطقه - روحیه قبول اصلاح و پذیرش فرهنگ می باشد این روحیه عالی از بی تفاوت نبودن شهروندان در برابر مثبتات اخلاقی و اصول ارتقا بخش فرهنگ جامعه خبر می دهد.

گر چه انجام پژوهش های میدانی و کتاب خانه ای و عرضه نتایج آن به صورت مقالات و کتاب ها همیشه از ارکان پیشتاز تحول فرهنگی قلمداد شده اند ولی با توجه به دغدغه های فکری شهروند امروزی و نداشتن فرصت و حوصله کافی در استفاده نمودن از نتایج پژوهشی هم چنین پایین بودن سرانه

ص: 88

1- برای تحلیل و به دست آوردن زیر عنوان های هر شماره، رجوع شود به مقاله اینترنتی «فرهنگ دینی» نوشته دکتر بابک نگاهداری

کتاب خوانی در جامعه نمی توان به این شیوه کم اثر دل خوش داشت. بدیهی است در چنین فضایی که شهروند خواسته یا ناخواسته از تحلیل و قدرت واکاوی مفاهیم فاصله گرفته است باید از ابزارهایی استفاده شود که به گونه حسی انتقال دهنده ارزش ها فضیلت ها و هنجارهای مطلوب باشد.

در این شیوه با استخدام داده های سمعی و بصری ساده عاری از هرگونه تحلیل و نتیجه گیری هم چنین با بهره وری از نوع چیدمان و کارکرد حافظه کوتاه مدت و انتقال مفاهیم به حافظه بلند مدت تلاش می شود که با محوریت قرار دادن عنصر «تکرار»، فضائل و فرهنگ دینی در شهروند نهادینه گردد.

از طرفی دیگر به نیروی انسانی نیز باید اندیشید از نیروی انسانی مسئول و فعال چنان چه به گونه ای هدفدار بهره وری شود برآیند آن با اجرایی نمودن دیگر موارد پیشین، تحول، توسعه و نهادینه سازی فرهنگ دینی شهروند می باشد. بنابراین در یک شکل منسجم برای اجرای این مدل و طرح پیشنهادی، بایسته است در کلید واژه های ذیل دقت شود:

1. نگاه معقول اسلامی

بازشناسی احکام، مقررات قوانین فقهی و اخلاقی، به کارگیری و میزان سنجی سطح فرهنگ رایج در جامعه توسط آن موارد همان نگاه معقول اسلامی است که در مقوله تحول و توسعه فرهنگی به عنوان نگاه برتر و مرجعی اصیل برای اصلاح باورداشت های کاذب گرایش ها و کنش های نامطلوب و نابهنجار شهروند بازشناخته می شود آن چه در این طرح مهم می باشد این است که داده های فقهی و اخلاقی را باید به گونه تفکیک شده و جزئی با زبانی ساده

ارائه نمود؛ مثلاً برای شناختن اجزای ارزشی و اخلاقی بایسته است که با تدوین تبویب و موضوع بندی آیات و روایات اقدام ورزید.

دیگر سخن، لزوم ارائه این اجزا - که در شاکله جمعی خود نشان دهنده یک فرهنگ دینی کامل می باشد - به گونه اجزای اولیه به دور از هرگونه برداشت، تفسیر و نتیجه گیری از آن هاست که در این بین، هر شهروند، خود، مفسر و قضاوت گر متن می گردد.

2. فرهنگ قبول اصلاح و فرهنگ پذیری

این مقوله، مبتنی بر شناخت عناصر سه گانه بینش، منش و کنش شهروند است که بازتاب آن در بی تفاوت نبودن شهروند نسبت به اصول، فضائل و هنجارها نمود می یابد.

3. نیروی انسانی

توجه به توسعه انسانی، آرمانی ترین نگاه دولت هاست که در سه بُعد توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی استوار می گردد بر این اساس، مؤلفه های درآمد، آموزش و امید به زندگی، به محوریت چهار عامل برابری، پایداری، بهره وری و توانمند سازی افراد جامعه، به عنوان شاخص رشد مقوله توسعه انسانی در نظر گرفته می شوند بدیهی است که نقش نیروی انسانی متعهد و متخصص در پیشبرد توسعه انسانی که یکی از جذاب ترین و پرهیجان ترین نتایج و شبکه های آن در توسعه فرهنگی شهروند نمود می یابد، بسیار ضروری است.

در این طرح، با به کارگیری نیروی انسانی تحصیل کرده به ویژه رشته های علوم

انسانی می توان در تدوین، تبویب، موضوع بندی اجزای ارزشی (آیات و روایات، و ترویج سمعی و بصری (حسی) آن ها کوشید.

4. ابزارهای حسی

این عنوان نمایان گر افراد و اشیایی است که بازیگر نقش ترویج و انتقال اجزای ارزشی به شهروند می باشند در این مرحله اجزای ارزشی همانند امواج رادیویی و تصاویر ماهواره ای در فضای زیست محیطی شهروند منتشر می شوند و به لحاظ آمادگی و پیش زمینه فطری شهروند، عهده دار نهادینه سازی و پویایی فرهنگ دینی و عمومی می گردند. از این گروه، می توان به نمونه های ذیل اشاره داشت:

الف) نیروی انسانی فعال متخصص و توجیه شده برای اجرای طرح با عنوان پلیس فرهنگی شهروند.

ب) حوزه های علمیه.

ج) تولید فرآورده های هنری (خوش نویسی، نقاشی و....)

د) استفاده از شبکه مخابرات و ارسال پیام کوتاه

ه) استفاده از شبکه اینترنت

و) به کارگیری تابلو و بیلبرد های جذاب و رایانه ای هوشمند در بزرگ راه ها و تقاطع های شهری

ز) تولید انیمیشن، کلیپ و میان برنامه های رادیویی و تلویزیونی

5. تکرار

مقوله تکرار و مداومت از بایسته ترین ارکان اجرایی شدن این طرح می باشد؛

ص: 91

چرا که معمولاً شهروندان بدون دستورالعمل‌ها و حمایت‌های فکری مکرر، اغلب برای پذیرش اعتبار فعالیت‌های جدید بی‌میل هستند. بر این اساس در راستای جلب مشارکت عمومی بایسته است در ضمن تکرار پذیری اجزای ارزشی با برنامه ریزی اصلاحی و ترویج روش‌های مشوق فعال به جای روش‌های سنتی منفعلانه، اقدام ورزید تکرار اجزای ارزشی پس از انس با حافظه کوتاه مدت سرانجام در حافظه بلند مدت قرار می‌گیرد.

سخن آخر

نگارنده با توجه به اولین بند سند چشم‌انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی که تأکید دارد: (ایران در 20 سال آینده باید) «توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی با تأکید بر مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی... الهام بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم سالاری دینی توسعه کارآمد جامعه اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی تأثیر گذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی...» باشد تنظیم و ارائه این طرح را بایسته می‌داند.

اهمیت این طرح آن‌گاه به مرحله ادراک پذیری می‌رسد که دیده شود چگونه اجزای ارزشی و آرمانی فرهنگ غنی اسلامی در باور شهروندان که همگان‌شان پاک نهادان فطری می‌باشند اثر بخش می‌شود و این فقط در گرو این است که رعایت عزت شخصیت و احترام به سلیقه‌های فکری همه شهروندان را

سرلوحه خود قرار دهیم و تنها در یک برنامه ریزی منطقی فارغ از بخش نامه ای کردن آن ها، ارائه دهنده اجزای ارزشی برگرفته از آیات، روایات، سیره و تجربه شهروند ممتاز باشیم به گونه ای که در فضای زیست محیطی سالم شهروند، همان گونه که به تبلیغ محصولات خوراکی و مادی بها داده می شود و برای عرضه آن انواع شیوه های تبلیغاتی به کار بسته می شود، هم چنین باید در راستای نهادینه سازی و ساماندهی فرهنگ دینی شهروند، کوشید با این دید که در طرح تحول فرهنگی قرار نیست چیزی بر شهروند تحمیل شود که او اجرا کند بلکه تنها یادآوری اصول اخلاقی و ارزشی جای گرفته در فطرت پاک اوست که در فضای زیست محیطی وی جلوه گر حواس او می شود تا وی با گرایشی عاقلانه، کنشی مبتنی بر ارزش های انسانی و الهی داشته باشد.

1. الإسكافي، محمد بن همام؛ التمهيد، مدرسة الإمام المهدي عليه السلام، قم.
2. الإمام الخميني؛ چهل حديث، مركز نشر فرهنگي رجاء، چاپ دوم، تابستان 1386
3. الإمام السجاد عليه السلام، الصحيفة السجادية عليه السلام، مؤسسه الإمام المهدي باشراف محمد علي الأبطحي، المطبعة نمونه، قم، الطبعة الأولى، (1411 هـ.ق).
4. الإمام علي عليه السلام، نهج البلاغه، شيخ محمد عبده، دارالمعرفه، بيروت.
5. الصدوق؛ عيون اخبار الرضا عليه السلام، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، بيروت، الطبعة الأولى، (1404 هـ.ق).
6. الطبرسي؛ مكارم الأخلاق، منشورات الشريف الرضي، الطبعة السادسة، (1392 هـ.ق).
7. الكليني؛ الكافي، دار الكتب الإسلامية، التحقيق على أكبر غفاري، الطبعة الثالثة، (1388 هـ.ق).
8. المجلسي؛ بحار الأنوار، مؤسسه الوفاء، الطبعة الثانية، (1403 هـ.ق).
9. النوري الطبرسي؛ مستدرک الوسائل، مؤسسه آل البيت (عليهم السلام)، الطبعة الأولى، (1408 هـ.ق).
10. الواسطي؛ علي بن محمد، عيون الحكم و المواعظ، تحقيق حسين حسني بيرجندی، دارالحديث الطبعة الأولى، (1376 هـ.ش).
11. دوپوبی؛ گزایه؛ فرهنگ و توسعه، ترجمه فاطمه فراهانی و عبدالحسين زرین قلم، مرکز انتشارات کمیسیون ملی یونسکو در ایران، 1374
12. ری شهری، محمد؛ منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمید رضا شیخی، دار الحديث، قم، (1425 هـ.ق).
13. ری شهری، محمد؛ میزان الحکمه، دار الحديث، الطبعة الأولى.
14. فردور، محسن، سهراب حمیدی و.... جامعه و فرهنگ (مجموعه مقالات)، انتشارات آدومان، 1380
15. قاسم نژاد، حسین؛ مقاله اینترنتی فرهنگ دینی در سند چشم انداز بیست ساله.
16. مالدینوفسکی، برونیسلاو؛ نظریه ای علمی درباره فرهنگ، عبدالحسين زرین قلم، گام نو، چاپ چهارم، 1384.
17. مقاله اینترنتی فرهنگ در اندیشه مقام معظم رهبری

18. ناظمی اردکانی، مهدی و سوسن کشاورز؛ مقاله اینترنتی مبانی نظری مدیریت فرهنگی در ایران

19. نظیری پور، محمد تقی؛ ارزش ها و توسعه، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، 1378

20. نگاهداری، بابک مقاله اینترنتی فرهنگ دینی

ص: 96

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ عبادت و ستایش شهروندان

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ معرفت و اعتقادات دینی شهروندان، با محوریت اصول و ارزش های دینی

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ معرفت عموم و خواص نسبت به اندیشمندان و علمای دینی

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ آشنایی و مطالعه آثار بزرگان دین و کتب آسمانی سایر ادیان الهی

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ آشنایی عمیق و آگاهی از حیات رسول الله صلی الله علیه و آله ائمه معصومین علیهم السلام

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ قرآنی، انس با قرآن، قرآن خوانی و قرآن آموزی

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ مشارکت مذهبی به مثابه یک وظیفه اجتماعی؛ هم چون همکاری در ساختن اماکن غیر مذهبی، سینماها و بیمارستان ها

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ برنامه ریزی فعالیت های مذهبی؛ هم چون برنامه ریزی زیارت اماکن متبرکه و مقدس

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ خبر رسانی و دیگر یاری

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ تعامل اجتماعی مذهبی (اجتماعی شدن مذهبی) هم چون درستکاری در مقابل ریا و تزویر جهاد و ظلم ستیزی، شهادت و ایثار و جوانمردی

* ارزیابی و ارتقای سطح فرهنگ التزام و احترام به بزرگ تر در میان جامعه

* روحیه قبول اصلاح و پذیرش فرهنگ این روحیه عالی از بی تفاوت نبودن شهروندان در برابر مثبتات اخلاقی و اصول ارتقا بخش فرهنگ جامعه خبر می دهد

* با استخدام داده های سمعی و بصری ساده عاری از هرگونه تحلیل و نتیجه گیری هم چنین با بهره وری از نوع چیدمان و کارکرد حافظه کوتاه مدت و انتقال مفاهیم به

حافظه بلند مدت؛ سعی بر آن باشد که با محوریت قرار دادن عنصر «تکرار»، فضائل و فرهنگ دینی در شهروند نهادینه گردد. در این راستا به نمونه های ذیل می توان اشاره داشت:

الف) نیروی انسانی فعال متخصص و توجیه شده برای اجرای طرحی با عنوان پلیس فرهنگی شهروند

ب) حوزه های علمیه

ج) تولید فرآورده های هنری (خوش نویسی، نقاشی و....)

د) استفاده از شبکه مخابرات و ارسال پیام کوتاه

ه) استفاده از شبکه اینترنت

و) به کارگیری تابلو و بیلبرد های جذاب و رایانه ای هوشمند در بزرگراه ها و تقاطع های شهری

ز) تولید انیمیشن، کلیپ و میان برنامه های رادیویی و تلویزیونی

* بازشناسی احکام، مقررات، قوانین فقهی و اخلاقی، به کارگیری و میزان سنجی سطح فرهنگ رایج در جامعه همان نگاه معقول اسلامی است که در مقوله تحول و توسعه فرهنگی به عنوان نگاه برتر و مرجعی اصیل برای اصلاح باورداشت های کاذب گرایش ها و کنش های نامطلوب و نابهنجار شهروند باید در کانون توجه باشد.

* در راستای جلب مشارکت عمومی بایسته است در ضمن تکرار پذیری اجزای ارزشی با برنامه ریزی اصلاحی و ترویج روش های مشوق فعال به جای روش های سنتی منفعلانه اقدام ورزید تکرار اجزای ارزشی پس از انس با حافظه کوتاه مدت سرانجام در حافظه بلند مدت قرار می گیرد.

تأثیر جهان مدرن بر شهروندان با تأکید بر آموزه های دینی محمد بهرامی

*تأثیر جهان مدرن بر شهروندان با تأکید بر آموزه های دینی محمد بهرامی (1)

چکیده

تأثیر جهان مدرن بر شهروندان با نظر داشت ویژگی های جهان مدرن بسیار گسترده می نماید بر این اساس در این نوشتار با توجه به سه بعد اصلی شهروندی - برخورداری از حقوق مدنی، اجتماعی و سیاسی - از دامنه بحث می کاهیم و تنها از تأثیر جهان مدرن بر این حقوق به خصوص حق امنیت، حق آزادی و انواع آن چون آزادی عقیده، آزادی بیان و آزادی مالکیت سخن خواهیم گفت.

حق امنیت

یکی از تأثیرات جهان مدرن بر شهروندان آشنا ساختن آنان با حق امنیت است در جهان مدرن بر حق امنیت بسیار تأکید شده و این حق یک نیاز طبیعی انسان خوانده شده است.

در آموزه های دینی نیز امنیت بسیار پر اهمیت خوانده شده و به عنوان یک نیاز اساسی نعمت خداوند بسیار ارزشمند و شرط توسعه معرفی شده است.

حق آزادی

این حق نیز در شمار حقوقی است که شهروند امروز متأثر از جهان مدرن مدعی آن است.

حق آزادی به اعتبار تک تک افراد و شهروندان به آزادی های فردی و گروهی یا اجتماعی تقسیم شده است.

آزادی اندیشه

شهروند امروز متأثر از جهان مدرن از آزادی اندیشه خود می گوید او بر این باور است که این شکل از آزادی در دیگر آزادی های او بسیار تأثیر گذار است در آموزه های دینی نیز این حق از حقوق مسلم شهروند خوانده شده است.

ص: 99

آزادی عقیده

حق دیگری که شهروند امروز متأثر از جهان مدرن بر آن اصرار می ورزد و بر دفاع از آن ناملایمات بسیاری را به جان می خرد آزادی عقیده است شهروند امروز متأثر از جهان مدرن قرائت دیگری از آموزه های دینی پیدا می کند و قرائت خویش را به آیات مستند می سازد.

آزادی بیان

تأثیر دیگر جهان مدرن بر حقوق شهروندان نوسازی و بازسازی حق بیان به عنوان یکی از حقوق انسانی است حق بیان - به عنوان ارمغان جهان مدرن - در آیات قرآن نیز بسیار خوانده شده و از الطاف الهی شناخته می شود

آزادی مالکیت

تأثیر دیگر جهان مدرن بر حقوق شهروندان در حق مالکیت بروز و ظهور یافته است شهروند امروز حق مالکیت را یکی از حقوق اجتماعی خود می داند و بر این اساس در مال خویش هر گونه تصرفی را روا می داند

شهروند امروز حق مالکیت را آموزه ای دینی می شناسد و از آیات و روایات در اثبات این اندیشه خویش سود می برد.

سخن گفتن دربارهٔ تأثیر جهان مدرن بر حقوق شهروندان دست کم به دو مقدمه نیازمند است؛ مقدمهٔ نخست در تحلیل مفهومی جهان مدرن و مقدمه دوم در تعریف شهروند به عنوان یک اصطلاح

مقدمه نخست

صاحب نظران بسیاری جهان مدرن را به تعریف نشسته اند. برای نمونه آنتونی گیدنز در تعریف جهان مدرن می نویسد جهان مدرن، جامعه ای است فنی تر، با نهادهای پیچیده که بر خلاف فرهنگ گذشته در آینده زندگی می کند تا در گذشته

به باور او جهان مدرن سنت ها را دفن نمی کند، بلکه آن ها را به مثابه بسترهای بدیل تصمیم گیری، جایگزین معرفت، ارزش و اخلاق می کند. (1)

تعاریف جهان مدرن نشان از نظر داشت ویژگی های جهان مدرن در تبیین مفهومی جهان مدرن دارد.

بنابراین، نگاهی گذرا به شماری از خصوصیات جهان مدرن ما را در فهم و درک بهتری از عنوان جهان مدرن یاری می رساند

ویژگی های جهان مدرن

الف) علم زدگی

یکی از ویژگی های مهم جهان مدرن استواری آن بر علم مدرن است. این علم توان مادی انسان را به اوج می رساند و روحیه استیلا جویی او را نهادینه می کند و طبیعت را ماده ای خام برای تصرفات انسان نشان می دهد به یاری این علم،

ص: 101

1- گیدنز، آنتونی، معنای مدرنیت، ترجمه علی اصغر سعیدی / 166.

انسان در وادی سکولاریسم قرار می گیرد و خویشتن را در رسیدن به تمامی حقایق هستی توانا می بیند.

ب) عقل گرایی

عقل گرایی یا اصالت عقل یکی دیگر از ویژگی های جهان مدرن شناخته می شود این عقل محاسبه گر، استیلاجو و ناوابسته به وحی است و بنیان تکنولوژی عصر جدید و روابط استعماری میان آدمیان بر این عقل استوار شده است.

در این عقل گرایی، سنت ها و شرایع دینی محلی از اعراب ندارند عقل بر جایگاهی رفیع تکیه زده پاسخ گوی تمام نیازها و مشکلات فردی و اجتماعی خوانده می شود بر تمامی دانش ها تأثیر گذار است و روابط میان انسان و انسان و انسان و جامعه را تعیین می کند و برای دین و آموزه های دینی هیچ حقی قائل نیست برای نمونه وضع حقوق و قوانین را حق خود می بیند و خویشتن را بی نیاز از خدا می شناسد و آن گونه که عقل گرایان معتقدند همه چیز باید در پرتو عقل به قضاوت گذاشته شود و عقل باید بر تمامی هستی حاکم گردد. (1)

ج) اومانیسم

در نگاه فلاسفه اومانیسم برابر با انسان سالاری است. در این نگاه به انسان اصالت داده شده، خدا محوری نادرست شناخته می شود جوهره اصلی این ویژگی بی نیازی انسان از هدایت الهی و دین و تأکید بسیار بر خود بنیادی انسان است اومانیسم در جهان مدرن اصلی ترین ویژگی جهان مدرن شناخته

ص: 102

می شود به گونه ای که بیش از تمامی ویژگی های دیگر جهان مدرن بر ایسم های نو پیدا تأثیر گذار می نماید و سایه آن بر تمامی ابعاد زندگی انسان اعم از اقتصادی، اخلاقی، دینی و . . سنگینی می کند

در اومانیسم، انسان محور و اساس تمامی فعالیت ها قرار می گیرد و موجودی خود بسنده و به تعبیری قائم به خویشتن است. این انسان بر ساحت اخلاق، اقتصاد، سیاست، قوانین، حقوق آداب و رسوم بدون وحی و کتب آسمانی توانا است و بر علم و دانش خویش بسیار می بالد و خدا و طبیعت را با نظر داشت خود تعریف می کند.

ژان ژاک روسو در این باره می نویسد در عصر جدید انسان محوری جایگزین خدا محوری می شود و انسان همه چیز را برای خود می داند در این عصر، انسان زنجیرهای آسمانی را پاره می کند و خویشتن را از عبودیت به ربوبیت می رساند و جهان را همان گونه که دوست دارد می سازد. (1)

د) شک گرایی

یکی دیگر از ویژگی های جهان مدرن، شک و دودلی در معارف بشری است. در عصر جدید گرداب شک و تردید چنان گسترده و فراگیر شده که هیچ آموزه ای از آن بی نصیب نمانده است.

کارل گوستاو یونگ می گوید: «من در مجموع خیال می کنم اغراق نیست وقتی که می گویم انسان امروزی از لحاظ روان شناختی دچار شکی کم و بیش مرگ بار شده و در نتیجه غریق شک و تردید گشته است.»

ص: 103

انسان امروز به تمامی باورها اعتقادات و مناسک پیشینیان به دیده شک و تردید می نگرد. او تفاوتی میان معارف مقدس و نامقدس نمی بیند و شک و تردید خویش را در تمام حوزه ها می گستراند و وقتی این شک و تردیدها در قالب پرسش افکنده نشوند و پاسخ در خور نگیرند یا به شکل پرسشی در آیند اما جواب قانع کننده نشوند ویرانی بسیار بر جای خواهند گذاشت.

ه) فردگرایی

بر اساس مکتب اصالت فرد یا فرد گرایی باید در وضع حقوق و قوانین، حقوق فردی را بر حقوق اجتماعی مقدم داشت؛ چه این که پاسداشت حقوق فردی و اصالت دادن به حقوق فرد به تأمین و تضمین حقوق اجتماعی می انجامد.

فردگرایان سرشت انسان را خوب و نیکو می شناسند و بر این باورند که این انسان با این خصوصیات و ویژگی ها از حقوقی که حکومت و دولت به او ارزانی داشته و در حقیقت دولت حقوق طبیعی او را به رسمیت شناخته است سوء استفاده نخواهد کرد و به وادی تعرض به حقوق اجتماعی کشیده نمی شود

و) مشکلات روحی و روانی

انسان عصر جدید از تنهایی، انزوا، اضطراب و ... بسیار آزار می بیند.

هری استاک سالیوان می گوید: در عصر فروید دغدغه اصلی سرکوب جنسی بود و در عصر جدید مشکل اصلی انسان تنهایی است. (1)

کارل گوستاو یونگ می نویسد: «ما در عصر بزرگ ترین آشوب ها و بی قراری ها

ص: 104

به سر می بریم در عصر کشمکش های عصبی اغتشاش های ذهنی و سر در گمی دیدگاه ها و باورها» (1)

فروم می گوید: زندگی ما توأم با آشفتگی و سرگردانی روحی است که به گونه ای خطرناک به حالت دیوانگی نزدیک شده است. (2)

فشارهای روانی بر انسان معاصر به اندازه ای است که هشتاد درصد بیماری های جدید از فشارهای روانی ناشی می شود

افسون زدایی، فن آوری اطلاعات، تأکید بر حقوق انسانی، دین گریزی، حق مداری و تکلیف گریزی سنت گریزی و شمار دیگری از خصوصیات جهان مدرن شناخته می شود

مقدمه دوم

اشاره

بسیاری از صاحب نظران تعریف شهروند را با تعریف شهر در ارتباط می بینند.

بر این اساس نخست تعریفی از شهر عرضه می دارند و آن گاه شهروند را عضو رسمی آن شهر معرفی می کنند.

شهر در تعریفی جامع عبارت است از زیستگاهی انسان ساخت و در زیر یک قدرت سیاسی مشخص که تمرکز جمعیت نسبتاً پایداری را درون خود جای داده است فضاهایی ویژه بر اساس تخصص های حرفه ای به وجود آورده تفکیکی کما بیش مشخص و فزاینده میان بافت های مسکونی و بافت های کاری ایجاد کرده و فرهنگ خاص را به مثابه حاصلی از روابط درونی خویش

ص: 105

1- مورنو، آنتونیک، یونگ، خدایان و انسان مدرن/ 100

2- همان

پدید آورده و درون خود خرده فرهنگ های بی شماری را جای داده است (1)

بنابراین شهروند کسی است که در این شهر با این مشخصات زندگی می کند اما در نگاه ارسطو تنها کسانی شهروند شناخته می شوند که حق اشتغال به وظایف دادرسی و احراز مناصب را دارا باشند

بنابراین به باور ارسطو بردگان، افراد مسن، کودکان، دیوانگان و ... شهروند شناخته نمی شوند. (2)

در ادبیات سیاسی جدید افزون بر این معنا تعاریف دیگری نیز از شهروند رخ می نماید برای نمونه در نگاه عده ای شهروند همان انسان است و مراد از حقوق شهروندی همان حقوق بشر برآمده از منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد است.

به باور برخی دیگر به اتباع یک کشور شهروند گفته می شود. بر این اساس وقتی در قوه قضائیه جمهوری اسلامی از حقوق شهروندان سخن گفته می شود مقصود حقوق شهروند به عنوان اعضای یک شهر نیست بلکه مراد حقوق اتباع ایرانی است.

در این نوشتار به قرینه آرمان شهر رضوی مراد از شهروند اعضا و افرادی هستند که در شهر مقدس مشهد زیست می کنند.

بنابراین شهروند از آن حیث که شهروند خوانده می شود سه ویژگی مهم دارد:

ص: 106

1- انسان شناسی شهری، ناصر فکوهی / 29

2- ارسطو سیاست، ترجمه حمید عنایت، چاپ پنجم تابستان 1384، شرکت علمی و فرهنگی / 131

الف) برخورداری از حقوق سیاسی

حقوق سیاسی به حقوقی گفته می شود که بر اساس آن ها فرد می تواند در حاکمیت دخالت کند (1) مانند حق کاندیدا شدن، حق شرکت در انتخابات، حق داشتن پست دولتی و مردمی حق شکایت ... (2)

ب) حقوق اجتماعی

حقوقی که برای شهروند به رسمیت شناخته شده و شهروندان آن ها را در ارتباط با مصالح عمومی شهر و حاکمیت اعمال می کنند، حقوق اجتماعی خوانده می شود مانند: حق داشتن مدرسه و دانشگاه، حق بیمه، حق برنامه ریزی برای شهر و ...

این گونه از حقوق در جمهوری اسلامی بسیار رشد و توسعه یافته است. (3)

ج) حقوق مدنی

این نوع از حقوق که شاخه اصلی حقوق خصوصی شناخته می شود، به حقوقی گفته می شود که به اعتبار شهروندی افراد در یک کشور یا شهر یا جامعه به آنان داده می شود. (4)

حقوق مدنی به مالی و غیر مالی تقسیم می شوند. حقوق مالی چون حق منفعت، دین، انتفاع و تصرف به حقوقی گفته می شود که ارزش مالی دارند و

ص: 107

1- مدنی مبانی و کلیات علم حقوق، تهران همراه/ 207

2- ساکت، محمد حسین، دیباچه ای بر دانش حقوق / 64

3- ایران در جستجوی مدرنیته، رامین جهاننگلو / 74

4- ساکت، محمد حسین، دیباچه ای بر دانش حقوق / 64 .

حقوق غیر مالی مانند حق ازدواج، حق طلاق، حق ارث و... به حقوقی اطلاق می گردد که به شخصیت افراد وابسته است و به دیگران منتقل نمی گردد.

تأثیر جهان مدرن بر شهروندان

چنان که گفته شد جهان مدرن ویژگی های بسیاری دارد و سخن گفتن از تأثیر این ویژگی ها بر شهروندان بسیار زمان بر و با خروجی فراوان خواهد بود. بنابراین با نظر داشت ویژگی های شهروندان دامنه بحث را محدود می کنیم و فقط از تأثیر جهان مدرن بر مؤلفه های اصلی شهروندان سخن خواهیم گفت بر این اساس در نوشتار پیش رو تنها تأثیر جهان مدرن بر حقوق مدنی، اجتماعی و سیاسی شهروندان مورد بحث و بررسی قرار می گیرد و از این میان تنها تأثیر جهان مدرن بر حق امنیت، حق حیات، حق مالکیت، حق آزادی، آزادی اندیشه و آزادی بیان

حق امنیت

یکی از تأثیرات جهان مدرن بر شهروندان آشنا ساختن آنان با حق امنیت است. در جهان مدرن بر حق امنیت بسیار تأکید شده و این حق یک نیاز طبیعی انسان خوانده شده است برای نمونه «مزلو» در بحث نیازهای انسان نیاز به امنیت را یکی از مهم ترین نیازهای انسان معرفی می کند. او این نیاز را از نظر رتبه پس از نیازهای فیزیولوژیک بدن قرار می دهد و نیازهای انسان را شامل نیازهای فیزیولوژیک، نیازهای ایمنی، نیازهای اجتماعی، نیازهای اقدام و نیازهای خود شکوفایی می داند. (1)

ص: 108

تا آن جا که امروزه نبود امنیت در جامعه را سبب ترس دلهره و نگرانی شهروندان می شناسند و این امور را زمینه ساز بروز بیماری های روحی و روانی بسیار می خوانند: «ترس در زمان ما واقعاً انسان را در سراسر جهان بیمار کرده، در آلمان غربی، اتریش، سوئیس و بسیاری از کشورهای صنعتی ترس به عنوان انگیزه بیماری در حال پیشرفت است.» (1)

اهمیت امنیت به عنوان یک حق شهروندی بسیاری از نظام های حقوقی را از توجه به این نیاز شهروند معاصر ناگزیر ساخته است. برای نمونه در ماده سوم اعلامیه جهانی حقوق بشر می خوانیم:

«هر کس، حق حیات، آزادی و امنیت شخصی دارد.»

در همین اعلامیه این حق این گونه تعریف شده است:

«هر کس به عنوان عضو اجتماع حق امنیت اجتماعی دارد.» (2)

در اعلامیه معروف حقوق بشر و شهروند فرانسه مورخ 1789، امنیت یکی از چهار ارزش بزرگ بشری معرفی شده است و در ماده اول اعلامیه حقوق بشر، هدف جامعه سیاسی حفظ حقوق طبیعی و غیر قابل مرور زمان بشر است این حقوق در نگاه این اعلامیه عبارت اند از: حق آزادی، حق مالکیت، حق امنیت و حق مقاومت در برابر ستم (3)

ص: 109

1- یونکر، هلموت، روان شناسی ترس، ترجمه طوبا کیان بخت و جمشید مهر پویا، تهران، انتشارات منفرد، 1370، 8

2- طباطبایی، منوچهر، آزادی های عمومی و حقوق بشر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1375، 272

3- همان/63

در اسلام نیز امنیت بسیار پر اهمیت خوانده شده و چونان یک نیاز اساسی، نعمت خداوند، بسیار ارزشمند و شرط توسعه معرفی شده است:

(رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) (بقره/126)

افزون بر این، کاربرد بسیار ماده «امن» و مشتقات آن و معانی گوناگونی که این ماده در آیات قرآن به خود گرفته است نشانه اهمیت، ارزش امنیت و نیاز انسان به آن است، چه این که امنیت در تمام کاربردها و معانی «امن»، نهفته است.

برای نمونه، ایمان به عنوان یک اصطلاح کلیدی و از مشتقات «امن» کارکردهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اخلاقی، روانی و ... دارد اما مهم ترین کارکرد ایمان همان امنیت بخشی به ایمان آوران است بر اساس این کارکرد، مؤمنان از امنیت برخوردارند و در آرامش به سر می برند:

(هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا) (فتح/4)

هم چنین یکی از نامهای خداوند «مؤمن» است:

(هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِيمُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ) (حشر/23)

علامه طباطبائی می نویسد:

«مؤمن کسی است که امنیت می دهد» (1)

این امنیت در قرآن یک کالای عمومی معرفی شده و ابراهیم علیه السلام به عنوان متولی شهر، امنیت شهروندان را خواستار است:

(وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) (بقره/126)

چنان که امام علی علیه السلام با الهام از آیات وحی، حاکم و متولی امور شهر را مسؤول تأمین امنیت شهروندان معرفی می کند:

«لابد للناس من أمير برّ أو فاجر، يعمل في إمرته المؤمن، ويستمتع فيها الكافر، و يبلغ الله فيها الأجل، و يجمع به الفيء و يقاتل به العدو، و تأمن به السبل، و يؤخذ به للضعيف من القوى، حتى يستريح برّ و يستراح من فاجر»؛ (2)

مردم به زمامداری نیک یا بد نیازمندند تا مؤمنان در سایه حکومت به کار خود مشغول و کافران هم بهره مند شوند و مردم در استقرار حکومت زندگی کنند به وسیله حکومت بیت المال جمع آوری می گردد و به کمک آن با دشمنان می توان مبارزه کرد. جاده ها امن و امان می گردد و حق ضعیفان از نیرومندان گرفته می شود. نیکوکاران در رفاه و از دست بدکاران در امان می باشند.

و در فرازی دیگر، نبرد خویش را با آنان که امنیت دیگران را خدشه دار

ص: 111

1- طباطبایی، محمد حسین، المیزان 222/19

2- معتزلی، ابن ابی الحديد، شرح نهج البلاغه، 91/1

می سازند در راستای تأمین امنیت می خواند نه رسیدن به قدرت و مال (1)

چنان که قرآن و اهل بیت، امنیت را یک نیاز همگانی معرفی می کنند و حاکمان را در سطح شهر و کشور مسئول تأمین امنیت شهروندان معرفی می کنند، در اعلامیه حقوق بشر نیز امنیت فردی یک کالای عمومی معرفی شده است. «حمایتی که جامعه به هر یک از افراد و اعضای خود برای حفظ جان، حقوق و دارایی آن ها اعطا کرده است و در ماده چهارم اعلامیه حقوق بشر سال هشتم انقلاب فرانسه امنیت حمایت و معاونت همه افراد جامعه برای تأمین حقوق هر یک از اعضای خود است

بنابر این متولیان شهر مقدس مشهد وظیفه تأمین امنیت شهروندان را بر عهده دارند و باید از آنان در برابر تهدیدات حمایت کنند.

حق حیات

تأثیر دیگر جهان مدرن در حق حیات جلوه می کند بر اساس این حق هیچ شخص حقیقی و حقوقی نباید حق حیات شهروندان را خدشه دار سازد. در ماده سوم اعلامیه جهانی حقوق بشر می خوانیم: «هر کس حق حیات، آزادی و امنیت شخصی دارد».

حق حیات در آموزه های دینی نیز بسیار پر اهمیت خوانده شده تا آن جا که در میان آیات وحی چند گروه از آیات از اهمیت و ارزش این حق حکایت دارد: .

1. برخی از احکام جزایی قرآن با هدف ایجاد و تأمین امنیت جانی فرود آمده است؛ برای نمونه بعضی آیات از خودکشی و دیگر کشی و صدمه رساندن به

ص: 112

1- معتزلی، ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، 13/2.

دیگران منع می کند این آیات برای دیگر کشان و آنانی که دیگران را مصدوم می سازند مجازات سنگینی قرار می دهد و این مجازات ها را عامل مهم تأمین و احساس امنیت دیگران می خوانند:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا) (نساء/29)

(وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى الْهَلَكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) (بقره/195)

(وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمَّا نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا). (اسراء/31)

(وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا) (اسراء/33)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَنٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَعَدَّ لِلْإِنْسَانِ عَذَابًا أَلِيمًا * وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ (بقره 178-179)

ای کسانی که ایمان آورده اید! حکم قصاص در مورد کشتگان بسر شما نوشته شده؛ آزاد در برابر آزاد و برده در برابر برده و زن در برابر زن، پس اگر کسی از سوی برادر (دینی) خود چیزی به او بخشیده شود (و قصاص او تبدیل به خون بها شود) باید از راه پسندیده پیروی کند و قاتل نیز به نیکی دیه را

بپردازد؛ این تخفیف و رحمتی است از ناحیه پروردگار شما! و کسی که بعد از آن، تجاوز کند، عذاب دردناکی خواهد داشت.

و برای شما در قصاص، حیات و زندگی است ای صاحبان خرد! شاید تقوا پیشه کنید.

(وَ كُتِبَ عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) (مائده / 45)

و بر ایشان (بنی اسرائیل) در تورات مقرر داشتیم که جان در مقابل جان، و چشم در مقابل چشم، و بینی در مقابل بینی، و گوش در مقابل گوش، و دندان در برابر دندان می باشد؛ و هر زخمی قصاص دارد؛ و اگر کسی ببخشد کفاره گناهان او محسوب می شود و هر کس به احکامی که خدا نازل کرده حکم نکند ستمگر است

2. تعدادی از آیات قرآن با هدف تأمین امنیت و حفظ سلامت انسان فرود آمده است؛ مانند آیاتی که خوردن مشروبات الکلی، خون مردار، گوشت خوک و.... را حرام اعلام می کند:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) (مائده/90)

(إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ) (مائده/91)

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (نحل/115)

3. بعضی آیات با هدف تأمین سلامتی، نظافت را توصیه می کند:

(وَيَسِّرْ لَكَ الْحَيْضَ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) (بقره/222)

(لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسَسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ) (توبه/108)

4. شماری از آیات از سقوط تکلیف با فرض رخداد ناامنی جانی حکایت دارد؛ برای نمونه وضو، غسل، روزه، حج، توجه به قبله، تصرف در مال دیگران، دوری از خوردن محرّماتی مانند گوشت خوک و مردار و ... برای کسی که در ناامنی است یا در وضعیت ناامنی قرار می گیرد، واجب نیست.

امنیت شناسان امنیت جانی را بسیار در خور اهمیت می دانند و ناامنی جانی و احساس ناامنی گسترده را زمینه ساز آسیب پذیری های اجتماعی می خوانند در قرآن نیز امنیت جانی بسیار پر اهمیت است و کشتن یک فرد مانند کشتن تمام انسان ها دانسته شده است:

(مَنْ أَجْلٌ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا)

ص: 115

وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ (مائده/ 32)

هر چند امنیت جانی در قرآن بسیار پراهمیت نشان داده شده اما این امنیت مطلق نیست امنیت جانی تا زمانی حق تک تک شهروندان است که آنان حقوق دیگران را پاس دارند و از دست اندازی و تجاوزگری به حقوق دیگران پرهیز کنند.

بنابراین شهروندان تا زمانی حق حیات دارند که حق حیات دیگران را از میان نبرند و متولیان شهر تا زمانی باید در پاسداشت حق شهروندان بکوشند که شهروندان به تکالیف خویش در برابر حق دیگران متعهد باشند.

حق مالکیت

تأثیر دیگر جهان مدرن بر حقوق شهروندان در حق مالکیت بروز و ظهور می یابد شهروندان جهان مدرن حق مالکیت را از حقوق مسلم اجتماعی خویش می شناسند و تمامی تصرفات خویش را بر این حق بنیان می نهند. در ماده هفدهم اعلامیه حقوق بشر می خوانیم:

«هر شخصی به تنهایی یا به صورت جمعی حق مالکیت دارد و هیچ کس را نباید خود سرانه از حق مالکیت محروم کرد».⁽¹⁾

افزون بر این، حق مالکیت را از آموزه های دینی خویش می بینند و از آیات و روایات در اثبات این اندیشه خویش سود می برند.

بر این اساس شهروندان با الهام از آیات وحی، مال را زینت زندگی دنیا

ص: 116

می شناسند و کمک مالی خداوند را امتحان الهی می بینند:

(الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَةُ الصَّالِحَةُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا) (كهف/46)

(أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ * نُسَارِعُ هُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ) (مؤمنون/55-56)

در نگاه شهروند امروز تمامی مردم حق مالکیت دارند و این حق ایشان را نسبت به اموال خود صاحب حق می کند؛ به گونه ای که فرد می تواند نسبت به اموال و ثروت خود تصمیم بگیرد در مال خود هرگونه تصرفی انجام دهد مال خود را انفاق کند (بقره/261 و 265) یا به گونه ای ناشایست از اموالش بهره برد (انفال/36) - البته این حق تصرف در اموال خویش مشروط به بقای حق دیگران است - و از آن سو متولیان شهر و دیگر شهروندان باید این حق مالکیت را پاس دارند و در حق افراد محدودیت ایجاد نکنند

شهروند امروز بر این باور است که مجموعه ای از آیات وحی از اهمیت و ارزش بسیار آزادی مالکیت حکایت دارد برای نمونه:

1. آیاتی که در شمار احکام جزایی اسلام قرار می گیرد؛ مانند آیاتی که بیانگر حدّ سرقت است:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (مائده/38)

2. آیاتی که ادای امانت به صاحب آن را توصیه کرده خیانت در امانت را

نکوهش می کند:

* (وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَنْ مَقْبُوضَةً فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمْنَتَهُ، وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ، وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ) (بقره/283)

* (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا) (نساء، 58)

* (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) (انفال/27)

* (وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رِعُونَ) (مؤمنون/8)

مجموعه آیات یاد شده نشانه پذیرش آزادی مالکیت در اسلام است؛ به خصوص با توجه به این که امانت از ریشه «امن» است و امانت گذار با سپردن مال خود به دیگران در پی دستیابی به امنیت مالی است.

3. آیاتی که از تصرف باطل در مال دیگران منع می کند:

(... لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ...) (بقره/188 و نساء/29)

حق مالکیت شهروندان در آرمان شهر رضوی چونان دیگر حقوق آنان بسته به انجام تکالیف ایشان در برابر دیگر شهروندان و مصالح عمومی شهر است.

حق آزادی

یکی دیگر از تأثیرات جهان مدرن بر شهروندان آشنا ساختن آنان با حقوق انسانی است شهروندان جهان مدرن مطالباتی دارند که شهروندان جهان سنتی

ص: 118

تصور آن را آن را نیز نداشتند شهروند امروز خود را در بسیاری از زمینه ها صاحب حق می بیند یکی از حقوقی که شهروند امروز متأثر از جهان مدرن مدّعی آن است، حق آزادی است.

شهروند جهان مدرن از آزادی منفی خود می گوید؛ بدین معنا که در گستره عمل خویش هر چه می خواهد انجام دهد و کسی مانع او نشود. (1) او آن گونه که هابز می گوید در برابر هر کاری که طبق قانون طبیعی می خواهد انجام دهد ممانعتی وجود نداشته باشد؛ یعنی مانع و رادعی بر سر راه آزادی طبیعی نباشد، جز آن چه برای خیر جامعه و دولت ضرورت دارد (2) و یا مانع و بازدارنده حرکت وجود نداشته باشد (3)

افزون بر این شهروند مدرن آزادی مثبت خویش را فریاد می کند و خاستگاه آن را تمایل خویش به اقتدار و اختیار داشتن در حوزه فردی معرفی می کند. این شهروند خواهان اختیار در زندگی و زدودن عوامل بیرونی بازدارنده است. اما همین شهروند متأثر از آرای اندیشمندان بزرگ جهان مدرن چون استوارت میل و هابز خویش را مسئول عواقب اعمال خود می شناسد و حق آزادی خویش را تا زمانی می داند که اعمال و رفتار او دیگر شهروندان را متضرر نکند (4) و با مصالح شهر ناسازگار ننماید.

آزادی در اسلام نیز بسیار پر اهمیت و تأثیر گذار خوانده شده است. شهید

ص: 119

1- آیزایا برلین، چهار مقاله درباره آزادی/ 237

2- محمودی علی، نظریه آزادی در فلسفه سیاسی هابز و لاک/ 15

3- همان/ 16

4- استوارت میل، جان، رساله درباره آزادی، ترجمه جواد شیخ الاسلامی/ 50

مطهری در این باره می نویسد: «آزادی؛ یعنی جلوراه موجود زنده را نگیرند؛ پیش رویش مانع ایجاد نکنند. بشر باید در اجتماع از ناحیه سایر افراد اجتماع، آزادی داشته باشد دیگران مانعی در راه رشد و تکامل او نباشند او را محبوس نکنند به حالت یک زندانی در نیاورند که جلوی فعالیتش گرفته شود، دیگران او را استعمار نکنند استخدام نکنند استعباد نکنند؛ یعنی تمام قوای فکری و جسمی او را در جهت منافع خودشان به کار نگیرند.»⁽¹⁾

آزادی اندیشه

شهروند امروز متأثر از جهان مدرن از آزادی اندیشه خود می گوید. او بر این باور است که این شکل از آزادی در دیگر آزادی های او بسیار تأثیر گذار است. بر این اساس متأثر از استوارت میل از اندیشمندان بنام جهان مدرن آزادی افکار و امیال آزادی مطلق عقاید و احساسات (نسبت به کلیه موضوعات نظری، علمی، اخلاقی یا الهی) را ضروری می خواند⁽²⁾ و با استناد به سخن شهید مطهری آزادی اندیشه را سبب رشد و تعالی می شناسد و اسلام را منادی این شکل از آزادی می بیند⁽³⁾ شهروند امروز فراخوان قرآن به تفکر و تأمل در هستی تاریخ آفریدگار هستی و ... را بیش از هر کتاب دیگر می داند و از آیات وحی در مستند سازی نظریه خویش سود می برد:

* (يَسْتَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَ مَتَنَفِعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا

ص: 120

1- مطهری، مرتضی، گفتارهای معنوی / 13-14

2- استوارت میل، جان، رساله در باره آزادی، (تهران، علمی فرهنگی) / 46

3- مطهری، مرتضی، پیرامون جمهوری اسلامی / 123

أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ (بقره/ 219)

(الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا تُسَبِّحُكَ فَقَتْنَا عَذَابِ النَّارِ) (آل عمران / 191)

(وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوْنَهُ فَكَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنِ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرَكْهُ يَلْهَثْ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَافْضُصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) (اعراف/ 176)

(بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) (نحل / 44)

(وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعَتَقُونَ) (روم / 21)

آزادی عقیده

اشاره

حق دیگری که شهروند امروز متأثر از جهان مدرن بر آن اصرار می ورزد و بر دفاع از آن ناملایمات بسیاری را به جان می خرد، حق آزادی عقیده است. این شهروند، همگام و همراه با فلاسفه بزرگ جهان مدرن هیچ مقامی را در تحمیل عقیده بر شهروندان و یا ستادن عقیده آنان ذی حق نمی شناسد و به خواست اکثریت شهروندان که خواهان تحمیل عقیده یا خاموش ساختن یک عقیده هستند وقعی نمی نهد. به باور شهروند مدرن آنان که عقیده ای را نیست می کنند

ص: 121

بیش از آن که صاحب عقیده را متضرر کنند خویش را در ضرری بزرگ افکنده اند چه این که عقیده خاموش شده یا صحیح است یا نادرست اگر صحیح باشد در این صورت مخالفان آن عقیده از این فرصت گران بها که بطلان را با حقیقت مبادله کنند محروم شده اند و اگر آن عقیده نادرست باشد باز هم عقیده نشانان از روشن سازی حق که برآمده از رودرویی حق با باطل خواهد بود متضرر می شوند. [\(1\)](#)

در اندیشه اسپینوزا نیز محدود شدن آزادی اندیشه، آزادی عمومی را به مخاطره می افکند. [\(2\)](#)

در نگاه شهروند امروز باورها و اندیشه ها رکن اساسی زندگی اجتماعی هستند و بیش ترین تأثیر گذاری را در بروز رفتارهای فردی و اجتماعی شهروندان دارند تا آن جا که هر کنشی استوار بر باورهایی خاص و درصد در خور توجهی از واکنش ها برخاسته و برگرفته از عقاید است

افزون بر این، شهروند مدرن آزادی عقیده را پایه و اساس دیگر انواع آزادی معرفی می کند و هرگونه فشاری در زمینه تغییر عقاید شهروندان را ناروا و زمینه ساز بروز نگرانی اضطراب و دلهره می خواند [\(3\)](#) چنان که اسپینوزا نیز از میان رفتن آزادی عقیده را سبب از میان رفتن آرامش جامعه می داند [\(4\)](#)

شهروند امروز هر چند در فریاد آزادی خواهی دینی و عقیده ای بیشتر متأثر از

ص: 122

1- استوارت میل، جان، رساله درباره آزادی/ 58-60

2- یاسپرس، اسپینوزا، ترجمه محمد حسن لطفی/ 124.

3- لیالوین، پرسش و پاسخ درباره حقوق بشر، ترجمه محمد جعفر پوینده/ 516

4- یاسپرس، اسپینوزا، ترجمه محمد حسن لطفی/ 124.

جهان مدرن می نماید اما نگاه متأثرانه او به آزادی عقیده در فهم وی از قرآن و سنت تأثیر گذار خواهد بود بنابراین بر سودمندی باورها و عقاید بسیار تأکید دارد و صاحبان افکار و نظریات را در امنیت کامل می خواند و تحمیل عقیده را با آموزه های دینی ناسازگار می بیند و در مستند سازی نظریه خویش به چند گروه از آیات استناد می کند.

گروه اول

(وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ وَآبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ) (بقره/ 170)

در این آیه تقلید به عنوان یک عامل درونی بر انتخاب یک نظریه معرفی شده و مقلدان نکوهش شده اند.

گروه دوم

(لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (بقره/ 256)

(قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ) (یونس/ 108)

(إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا) (انسان/ 3)

(وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَقَقًا) (کهف/ 29)

ص: 123

در آیات یاد شده عقیده، امری درونی و اختیاری و جبرناپذیر معرفی شده است.

گروه سوم

(وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَا مَنَ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُنْكِرُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ) (يونس / 99)

(قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَلَّغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْتُكُمْ أَجْمَعِينَ) (انعام / 149)

(وَإِنْ كَانَ كِبَرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ لَمْ تَطْعُمْ أَنْ تَبْتَغِي نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سَلَمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيهِمْ بَايَةٌ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ). (انعام / 35)

(وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ) (هود / 118)

بر اساس آیات فوق ناسازگاری های عقیدتی و دینی خواست خداوند قلمداد شده است.

گروه چهارم

(فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنَ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ وَأَسَلَمْتُمْ فَإِنْ أَسَلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ) (آل عمران / 20)

(وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا إِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ) (مائده / 92)

(وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ فِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا

(مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ) (مائده / 99)

این مجموعه از آیات وظیفه پیامبران را تنها تبلیغ، انذار و تبشیر می خواند و اجبار شهروندان بر وانهادن عقیده خویش و پذیرش باور جدید را از حیطه وظایف پیامبران بیرون می خواند

گروه پنجم

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَأَجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (انفال / 61)

(إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقْتُلُوكُمْ أَوْ يُغْتَلِبُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَتْلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَرَلُوكُمْ فَلَمْ يُقْتِلُوكُمْ وَآلَقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا) (نساء / 90)

(سَتَجِدُونَ الْعَآخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلٌّ مَا رَدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَاخْذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا) (نساء / 91)

(وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَا آمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ) (توبه / 6)

آیات یاد شده نیز شهروندان مسلمان را به سازش با مخالفان دعوت می کند ایشان را از درگیری با کافران باز می دارد و مخالفان را به شرط عدم تعرض به مسلمانان و اعلام بی طرفی در امنیت می خواند.

شهروند امروز از آیات یاد شده فقط آزادی عقیده دینداران را نتیجه نمی گیرد

بلکه به قیاس اولویت تمامی صاحبان اندیشه چون اهل سیاست، اقتصاد، جامعه و... را در عقیده و اندیشه خویش آزاد می بیند و تحمیل عقیده یا ستادن اندیشه ایشان را با آموزه های دینی ناسازگار معرفی می کند و عقیده را اعم از دینی، مذهبی، اقتصادی، حقوقی و... اختیاری می شناسد و اجبار و اکراه در امور اختیاری را به هیچ روی بر نمی تابد.

آزادی بیان

تأثیر دیگر جهان مدرن بر حقوق شهروندان نوسازی و بازسازی حق بیان به عنوان یکی از حقوق انسانی است در نتیجه این حق، آزادی بیان مکمل آزادی اندیشه شناخته می شود و آزادی عقیده بدون آزادی بیان بیهوده می نماید. بنابراین آزادی اندیشه به کمک آزادی بیان بروز و ظهور می یابد تا آن جا که نبود آزادی بیان به معنای نبود آزادی اندیشه خواهد بود استوارت میل در این باره می نویسد:

«آزادی بیان و نشر عقاید ممکن است در وهله اول مشمول اصل دیگری به نظر نرسد چون که گفتن و پخش کردن عقیده متعلق به آن قسمت از رفتار فرد است که به دیگران مربوط می شود اما از آن جا که بیان و نشر اندیشه تقریباً همان اندازه مهم است که خود آن اندیشه و تا حد زیادی روی به همان دلایل استوار است که آزادی اندیشه، در عمل نمی شود آن را از بحث اندیشه جدا کرد».⁽¹⁾

در ماده یازدهم بیانیه حقوق بشر نیز می خوانیم: ابراز آزاد فکر و اندیشه یکی

ص: 126

1- استوارت میل، جان، رساله در باره آزادی، (تهران، علمی فرهنگی) / 49.

از گران بهاترین حقوق انسان می باشد. بنابراین شهروند می تواند آزادانه سخن گوید، بنویسد و به چاپ برساند. او در صورت سوء استفاده از آزادی طبق شرایطی که در قانون مشخص شده است جواب گو خواهد بود. (1)

حق بیان به عنوان ارمغان جهان مدرن در آیات قرآن نیز بسیار مهم خوانده شده و از الطاف الهی شناخته می شود:

(الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ) (الرحمن / 1-4)

قلم به عنوان وسیله ای برای بیان افکار و اندیشه ها به اندازه ای ارزش و اهمیت دارد که خداوند بدان سوگند می خورد:

(ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ) (قلم / 1)

هر چند قلم و بیان در آیات قرب و منزلت یافته و جایگاهی بس بلند داشته اما هر نوشتاری و گفتاری پسندیده نیست سخنی شایسته است که حق باشد، حسن خوانده شود، نسبت دروغ به خدا نباشد (2) اما اگر گفتار و نوشتاری این ویژگی ها را نداشت سلب آزادی بیان از گوینده و نویسنده و اجبار و اکراه او بر وانهادن حق خویش شایسته نیست.

آیات قرآن ما را به این حقیقت رهنمون می سازد که شهروندان در اظهار عقاید خویش آزادند و افراد و گروه ها و حکومت ها حق تهدید، اعمال فشار و تحریم بر آن ها را ندارند.

ص: 127

1- نزال، کندال، اعلامیه جهانی حقوق بشر، ترجمه علی بلخکانلو (تهران، نگاه سبز)/42.

2- رک: (احزاب/70، نساء/171، نحل/125، بقره/235، اعراف/33، بقره/80، انعام/93).

آیات قرآن نشان از آن دارد که خداوند نسبت به آفریده های خود بنده نوازی می کند و صاحبان عقیده و آنان را که سخنانی ناشایست و شرک گونه می گفتند کیفر نمی دهد و بازخواست نمی کند.

وقتی خداوند از آفرینش انسان خبر می دهد فرشتگان از حق آزادی بیان خویش سود می برند و زبان به اعتراض می گشایند و با خاطری آسوده و احساس امنیت کامل عقیده خویش را ابراز می دارند و انسان را فاسد و خون ریز معرفی نموده آفرینش خدا را به پرسش می گیرند. آن ها از طرح این عقیده هیچ هراسی به خود راه نمی دهند و خداوند نیز ایشان را تهدید نمی کند، بلکه به زیباترین شکل به آن ها پاسخ می گوید:

(وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ * وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ * قَالُوا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ) (بقره/30-32)

آنان که خدا را صاحب فرزند (کهف/4)، فقیر (آل عمران/18 و 185)، ناتوان (مائده/64) و دیدنی می خواندند (نساء/153) و گفتار و نوشتار خویش را به خدا نسبت می دادند (بقره/80، آل عمران/57 و 169 و اعراف/33) و تثلیث را باور داشته، تبلیغ می کردند (نساء/171) نیز آزادی بیان داشتند و به صراحت باور خویش را ابراز می داشتند و حق تعالی نیز بر ایشان سخت نمی گرفت و حق آزادی بیان ایشان را به رسمیت می شناخت به این جهت است که در

آیات وحی هیچ نشانی از عذاب دنیوی ایشان دیده نمی شود؛ هر چند ممکن است در آخرت این گروه عذاب شوند.

اگر در برخی آیات نیز نشانه ای از عذاب پیشینیان دیده می شود، به نظر می رسد به دلیل ایجاد ناامنی برای پیامبران و پیروان ایشان و سلب کردن آزادی بیان ایشان بوده است نه فقط بیان باورها و عقایدی که خوشایند پیامبران و پیروان ایشان نبوده است دلیل درستی این برداشت وجود آیاتی است که نشان می دهد عذاب شهروندان گذشته به علت آزارها و شکنجه ها و قتل و غارت هایی است که انجام می دادند نه صرف بیان عقیده و باور؛ برای نمونه عذاب شهروندان دیار فرعون از آن رو بود که ایشان در پی نابودی دیگر شهروندان این دیار بودند (مؤمن/ 29 و 45، اعراف/ 127) و بنی اسرائیل را اذیت و آزار می دادند (اعراف/ 129 و 141).

عذاب قوم صالح به آن جهت بود که آن ها ناقه صالح را پی کردند؛ با این که صالح از آن ها خواسته بود که ناقه را آزار نرسانند تا خدا آن ها را عذاب نکند (هود/ 64)، اما ایشان با پی کردن ناقه عذاب وعده داده شده را خواستار شدند (اعراف/ 77).

عذاب قوم شعیب نیز به دلیل تهدید و ستم ایشان و اخراج شعیب و پیروان وی از سوی ایشان بود (هود/ 91-92 و 94)، (عنکبوت/ 36) و (اعراف/ 88)

و عذاب قوم عاد، ثمود، قارون، هامان و فرعون نیز به جهت رفتارهای زشت و ناروای ایشان فرود آمد (عنکبوت/ 34، 36، 38 و 39) (اعراف/ 82).

هم چنین عذاب گروهی از منافقان به جهت اقدام ایشان به ترور پیامبر بود

ص: 129

خویشتن داری در برابر حرمت شکنان و نظریه پردازان مشرک و کافر، مخصوص خداوند نیست؛ بلکه پیامبران نیز در برابر سخنان ناشایست دیگران درباره خدا خویشتن داری کرده و چنان که خدا از ایشان خواسته است تنها انذار می کنند و برخورد با نظریه پردازان را توصیه نمی نمایند و خشونت طلبان را پاداش نمی دهند برای نمونه وقتی شهروندان مکه خدا را صاحب فرزند می خوانند خداوند از پیامبر تنها انذار ایشان را می طلبد و چیزی بیش از آن نمی خواهد:

(وَ يُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا) (کهف/4)

عیسی علیه السلام نیز در برابر شهروندانی که تثلیث را تبلیغ می کردند، خویشتن داری می کرد و خود را تنها مراقب و گواه می دانست آن حضرت عفو و گذشت مبلّغان تثلیث را با وجود کافر بودن ایشان (ر ک: مائده/17 و 73) خواستار شد و عفو و بخشش آن ها را نشانه قدرت و حکمت خدا می دانست؛ هر چند سلب امنیت مبلّغان تثلیث و فرو فرستادن عذاب را به اعتبار رابطه مولا و عبد حق خدا می خواند: «إِنْ تَعَذَّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ... أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»، اما روشن نیست که این عذاب تنها برای تبلیغ تثلیث باشد.

خویشتن داری پیامبران الهی تنها در برابر سخنان ناشایست نسبت به خدا نبود، بلکه آن ها در برابر نسبت های ناروا به خود و ابراز عقاید ناسازگار با آورده های خویش نیز از انذار فراتر نمی رفتند و گویندگان و نویسندگان را گرفتار ناامنی نمی ساختند و از تبعید، زندان، اعدام و ... سخن نمی گفتند.

برای نمونه عیسی علیه السلام با شهروندانی که معجزات و دلایل روشن آن حضرت را سحر می خواندند برخورد قهرآمیز و خشونت بار نکرد (بقره/110).

حضرت شعیب علیه السلام نیز در برابر شهروندانی که وی را افسون شده و دروغ گو معرفی می کردند خشونت نشان نداد و تنها به پند و اندرز بسنده نمود (شعراء/ 186-185) و موسی علیه السلام نیز که شهروندان او را ساحر و گمراه گر و دیوانه معرفی می کردند خویشتن داری کرد و آن ها را تهدید نکرد و در ناامنی قرار نداد (قصص/36 و 48) و (دخان/14).

چنان که نوح علیه السلام در برابر مسخره کردن شهروندان به تهدید متوسل نشد و تنها در برابر ایشان گفت: اگر ما را مسخره می کنید ما نیز شما را همین گونه مسخره خواهیم کرد (هود/38) و وقتی ایشان دیگر شهروندان را اراذل و ساده لوح خواندند نوح علیه السلام با مهربانی پاسخ گفت و تنها جمله تندی که به کاربرد این بود که: شما را قومی جاهل می بینم (هود/27-29).

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز در برابر مخالفان و آنان که سخنان ناشایست و کفر آمیز و شرک آلود می گفتند خویشتن داری می کرد و خواستار ناامنی مخالفان نبود. وقتی پیامبر ستیزان قرآن را منکر شدند و آن را سخن او معرفی کردند (هود/ 13 و 25) و (یونس/ 38) و (بقره/23) و افسانه خواندند (انفال/61) و خود را دنباله رو پیشینیان خویش دانستند (بقره/170) پیامبر صلی الله علیه و آله ایشان را در ناامنی قرار نداد بلکه آن ها را به آوردن مانند قرآن فرا خواند و خود را «أُذُن خیر» معرفی کرد و... تا آن جا که وقتی گروهی گناه می نمایند و پیامبر صلی الله علیه و آله را نافرمانی می کنند و عذاب خویشتن را خواستار می شوند، خداوند بر آنان

عذاب نمی فرستد بلکه می فرماید: جهنم برای ایشان کافی است (مجادله/8)

سیره معصومین علیهم السلام نیز که برگرفته از قرآن است نشان از درستی این برداشت دارد و امنیت شهروندان صاحب نظر را نتیجه می دهد. وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر شهروندانی قرار می گیرد که خود را ناسازگار با او نشان می دهند بر خلاف او ابراز عقیده می کنند افکار و باورهای خود را ترویج می دهند و در مناظره با مسلمانان شرکت می کنند خویشتن داری می نماید و اعدام زندان تبعید و شلاق آنان را خواستار نمی شود بلکه در برابر خشونت طلبان امت خود موضع می گیرد و آن ها را از برخورد تند با مخالفان باز می دارد.

امام علی علیه السلام نیز در برابر شهروندانی که عناد پیشه کرده اند، صبر و تأمل می کند و ایشان را تهدید و ارباب نمی کند و از زندان، تبعید، اعدام و... سخن نمی گوید سخنان ناشایست و دشنام های شهروندانی را که خوارج نامیده می شوند، می شنود و کوشش ایشان در گسترش و ترویج مخالفت با خویش را می بیند اما در برابر آن ها مدارا می کند و فرستادگان چندی در چند نوبت برای بازگرداندن این گروه از شهروندان به نهروان می فرستد. اما وقتی ایشان از آزادی بیان خویش پا فراتر می نهند و امنیت داخلی را خدشه دار کرده راه ها را ناامن می سازند و دوستان و فرستادگان امام را شهید می کنند و تسلیم جنایت کاران را نمی پذیرند امام دیگر تحمل نمی کند و با سپاهی بزرگ به جنگ با آنان روانه می شود.

دیگر معصومین علیهم السلام نیز در برابر ابراز عقیده شهروندان به تهدید و ارباب نمی پردازند و آزادی ایشان را پاس می دارند و سخنان تند شهروندان را تحمل

می کنند و از مدارا و تسامح با ایشان سخن می گویند امام صادق علیه السلام در برابر سخنان نادرست و ناشایست ابن ابی العوجاء درباره خدا، انکار قرآن، طعن قرآن، تحدی به آیات، انکار حج و طواف، ساخت حدیث و... که نشان از آزادی بیان او دارد، تنها به پاسخ گویی می پرداخت و در برابر او شدت عمل و خشونت نشان نمی داد و در خور توجه آن که ابن ابی العوجاء نیز از امام جز این انتظار ندارد. وقتی یکی از اصحاب امام علیه السلام با او به تندی برخورد می کند ابن ابی العوجاء از برخورد شایسته امام سخن می گوید و اینکه بعید می نماید آن فرد از درس آموختگان امام باشد. (1)

بنابراین وقتی جهان مدرن شهروندان را به سمت و سوی آزادی بیان سوق می دهد و دین نیز بر این آزادی تأکید می کند شهروندان حق بیان عقیده خواهند داشت و به قیاس اولویت در سیاست، اقتصاد، فرهنگ نظامات و خدمات شهری نیز آزادی بیان خواهند داشت چه این که وقتی قرآن و سیره نشان از آزادی بیان نظریه پردازان مخالف دین اسلام دارد و از امنیت ایشان سخن می گوید و آن ها را در صورت عناد نورزیدن با مسلمانان و شمشیر نکشیدن در امان معرفی می کند بنابراین شهروندانی که در سیاست، شهرداری، خدمات، شهری توسعه شهری و... صاحب نظر هستند حق بیان دارند و می توانند نظریات و آرای خویش را ابراز دارند البته مشروط به آن که آزادی بیان ایشان به حقوق و حیثیت افراد دیگر اجتماع صدمه نزند و نظم عمومی و

ص: 133

1- سید مرتضی الأملی، 88؛ لثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ 91؛ طبرسی، فضل بن حسن، الاحتجاج، 75/2؛ مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار 255/50

متولیان شهر نیز باید این آزادی را پاس دارند و وسایل ارتباط جمعی را در اختیار شهروندان صاحب نظر قرار دهند و از نقد ایشان نهراسند. برای نمونه معاونت فرهنگی شهرداری می تواند هفته نامه شهروند را به عنوان پل ارتباطی متولیان شهر و شهروندان قرار دهد نظریات ایشان را دریافت دارد و بدون هیچ گونه تصرفی در شهروند منعکس سازد و متولیان شهر را ناگزیر از پاسخ گویی سازد. در این صورت این هفته نامه مقبولیت همگانی خواهد یافت و شهروندان هزینه های آن را خواهند پرداخت

افزون بر هفته نامه شهروند صدا و سیما می تواند چنین نقش واسطه ای را بر عهده گیرد و با دعوت صاحب نظران رشته های مختلف پخش سخنان و نظریات ایشان در زمینه بهداشت اقتصاد، اخلاق و... آرمان شهر رضوی، متولیان شهر رضوی را یاری رساند و یا دست کم ایشان را با نظریات مخالف و ایده های نو آشنا سازد و از تنگ نظری و خود محوری برخی متولیان بکاهد.

* متولیان شهر مقدس مشهد وظیفه تأمین امنیت شهروندان را بر عهده دارند و باید از ایشان در برابر تهدیدات حمایت کنند

* متولیان شهر تا زمانی باید در پاس داشت حق شهروندان بکوشند که شهروندان به تکالیف خویش در برابر حق دیگران متعهد باشند.

* متولیان شهر نیز باید این آزادی را پاس دارند و وسایل ارتباط جمعی را در اختیار شهروندان صاحب نظر قرار دهند و از نقد ایشان نهراسند برای نمونه معاونت فرهنگی شهرداری می تواند هفته نامه شهروند را به عنوان پل ارتباطی متولیان شهر و شهروندان قرار دهد نظریات ایشان را دریافت دارد و بدون هیچ گونه تصرفی در شهروند منعکس سازد و متولیان شهر را ناگزیر از پاسخ گویی سازد. در این صورت این هفته نامه مقبولیت همگانی خواهد یافت و شهروندان هزینه های آن را خواهند پرداخت.

ص: 135

*حریم عمومی و خصوصی شهروند در آرمان شهر رضوی فرخ رنکرز (1)

چکیده

تفکر دینی اسلام، هدف حیات را برگشت به توحید می داند، که تحصیل آن جز در پرتویک زندگی اجتماعی میسر نیست. از طرفی مطالعه در روابط شهروندان نشان می دهد که یکی از ویژگی های دوران معاصر به دلیل وجود امکانات ارتباطی سریع و به تبع آن تأثیرات عمیق آن بر زندگی انسان ها تداخل یا شکستن حریم ها است که در نتیجه آن امنیت، به عنوان مهم ترین عنصر زندگی بشر، جای خود را به ناامنی می دهد.

در نوشتار حاضر سعی بر این است موارد زیر بر اساس نظر اسلام، همراه با مصادیق کنونی آن بررسی شوند:

- مفهوم حریم عمومی و خصوصی شهروندان

- عوامل موثر بر تغییر مفهوم حریم

- موارد شکست حریم

- راه های تأمین حریم

- پیامدهای شکست حریم ها

ص: 136

درباره حریم شهروندان دو مسئله قابل طرح است:

الف) روابط شهروندان با یک دیگر

ب) روابط شهروندان با مسئولان و حاکمان جامعه اسلامی

وقتی به کتاب های حقوقی و قانونی - اعم از قانون اساسی و مدنی - مراجعه می کنیم می بینیم که به بسیاری از موارد روابط شهروندان توجه شده است و قوانینی وضع گردیده و حقوقی در نظر گرفته است به عنوان مثال در حقوق مدنی از حقوق مربوط به اجاره، بیع، مساقات و ... سخن به میان آمده است، که مربوط به روابط شهروندان است و مشخص می کند که کجاها حریم خصوصی افراد است و افراد حق تعرض به حریم خصوصی یکدیگر را ندارند و کجا مربوط به حریم عمومی است و شهروندان با چه شرایطی حق انتفاع یا حق ارتفاق دارند.

اما در مورد روابط شهروندان با مسئولان و حاکمان جامعه اسلامی، علی رغم اهمیت و کلیدی بودن قوانین، در تبیین حریم خصوصی و عمومی در ارتباط با قدرت حاکم، همه قوانین یک طرفه است و کند و کاو در منابع حقوقی ایران اعم از مدنی یا اساسی نشان می دهد که حاکم فقط یک طرفه عنوان قانون گذار یافته، تکلیف مردم را تعیین می کند اما هیچ تعهدی را نسبت به آنان به عهده نمی گیرد. در حالی که وقتی در حکومت حضرت علی علیه السلام دقت می کنیم، حضرت وظایف و تکالیفی برای حاکمان، نسبت به شهروندان طرح می کند و جرایمی را برای حاکمانی که حقوق شهروندان را ضایع می کنند در نظر

مفهوم حریم، حق و شهروند

حریم در لغت "بازداشت کرده و حرام کرده شده است که مس آن جایز نیست چیزی که حرام باشد چیزی که حرام باشد و دست بدان نتوان زد." (1)

جریم خانه: "پیرامون خانه از حقوق و مرافق و مقدار زمینی را گویند که فقط مالک خانه در اختیار دارد و کسی را از آن سهمی نیست" (2)
به لحاظ فقهی و حقوقی: "حریم" از "حرمت" و به معنای "منع" است. حریم را از آن رو حریم خوانند که تعرض دیگران نسبت به آن به گونه ای عدوانی، حرام و ممنوع است" (3)

در قانون مدنی: "حریم مقداری از اراضی اطراف ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آن ضرورت دارد." (4)

ممکن است گمان رود که حریم و حقوق، یکی هستند. این دو نزدیک به هم اند اما یکی نیستند.

حق نیز که در بحث حریم مورد گفت و گو قرار می گیرد و در تعریف "آن ثابت است که انکار آن روا نباشد،" (5) به لحاظ فقهی و حقوقی در معانی ذیل به کار می رود:

ص: 138

1- لغت نامه دهخدا، ج 6، ص 7819

2- همان

3- حقوق مدنی 1 و 2، حبیب الله طاهری، چ اول، ج 1، ص 1375، انتشارات اسلامی، ص 293

4- قانون مدنی، ماده 136

5- لغت نامه دهخدا، ج 6، ص 8028

1. حق در فقه به معنی حق جزئی و حق کلی است.

2. حق به لحاظ علمی، از قوانین موضوعه بحث می کند. این اصطلاح در فقه سابقه ندارد و ترجمه اصطلاحات غربی است

3. حق در رشته حقوق اداری به معنی اجرت کارمند دولت است.

4. حقوق به غلط در مقابل جزا به کار رفته و می رود با این که حقوق، شامل دو رشته جزایی و مدنی است.

واژه دیگری که لازم است مفهوم آن روشن شود واژه شهروند citizen است که در فرهنگ های فارسی کهن از آن ذکری نشده است، اما با توجه به پسوند "وند" که به مالکیت اشاره دارد می توان "شهروند" را حاکی از اهمیت ساکن و اهل شهر به عنوان "صاحب و مالک شهر" دانست.

طبیعی است که مالکیت نیز ویژگی های حقوقی خاص و پی آمدهای لازم خود را دارد:

1. این که مردم مالک شهر هستند و شهر به مدیران آن تعلق ندارد.

2. این مالکیت امری قراردادی نیست و به محض اسکان شخصی در شهری، مالکیت او تحقق می یابد

3. این مالکیت مشاع و بین شهروندان بالسویه است.

به این ترتیب، مردم حق دارند که مطابق قوانینی که بین خویش مقرر کرده اند، در کلیه امور شهر خویش اظهار نظر و دخالت و تصمیم گیری نمایند و مدیران شهر نیز، مجریان تصمیمات مردم هستند و نه رؤسا و سرپرست هایی که مردم موظف به اجرای اوامر آنان باشند.

ص: 139

پس از مشخص شدن معنای حریم، حق و شهروند، برای تبیین مفهوم حریم خصوصی و عمومی شهروند، لازم است از سه حق شهروند نام ببریم که در حقوق مدنی به آن اشاره شده است:

الف) حق مالکیت.

ب) حق انتفاع

ج) حق ارتفاق.

حق مالکیت کامل ترین نوع حق است و حق انتفاع و ارتفاق هم به نوعی حق مالکیت شمرده می شوند. حق مالکیت مربوط به اموال است. اموال مادی یا غیر مادی، مثلی، قیمی اعیان یا منافع اند. با وجود این سه حق، می توان حریم خصوصی و عمومی شهروند را این گونه تعریف کرد:

حریم خصوصی شهروند مربوط به تمام مواردی اعم از مادی و غیر مادی می شود که شهروند مالک آن است؛ یعنی حق مالکیت دارد و هیچ کس حق تجاوز به آن ها را ندارد مگر با اجازه مالک

حریم عمومی، شهروند مربوط به مواردی است که شهروند حق انتفاع از آن ها را دارد، مثل مشترکات عمومی جامعه. اگر مالی، مالک خاصی داشته باشد تنها در صورت رضایت مالک او [شخص] حق تصرف و انتفاع دارد و اگر جزء مشترکات عمومی جامعه باشد، در صورتی که اموال عمومی و اموال دولتی باشد، به معنی عام می توان آن ها را به دو دسته تقسیم کرد و این تقسیم در اموال شهرداری ها به خوبی بازتاب یافته است: [\(1\)](#)

ص: 140

اموالی که مالک آن‌ها دولت است مؤسسات عمومی، حق مالکیتی مانند سایر اشخاص بر این اموال دارند با این که قوانین، تصرفات دولت را در این اشیاء نیز تا اندازه ای محدود کرده است ولی حق دولت بر اموال دولتی به معنی خاص، شبیه حق مالکیت افراد بر سایر اموال است

اموال و مشترکات عمومی، که برای استفاده مستقیم تمام مردم آماده است یا اختصاص به حفظ مصالح عمومی داده شده و دولت تنها از جهت ولایتی که بر عموم دارد می تواند آن را اداره کند مانند پل ها، موزه ها و معابر عمومی.

در واقع، تنها این دسته از اشیاء دارای مالک خاص نیست و سایر اموال دولتی مالک معین دارد. برای مثال کشتی های تجاری، اموالی که دولت ها اختصاص به تشکیل بانک ها و شرکت های خصوصی داده اند، و ترکه بدون وارث، و جنگل ها و زمین های موات اطراف شهر، مال دولت محسوب می شوند.

پاره ای از نویسندگان، اموالی را در شمار مشترکات عمومی آورده اند که طبیعت آن ها اقتضا دارد که به مالکیت خصوصی در نیاید و مورد استفاده مردم قرار گیرد (مانند ساحل دریا و رودخانه های قابل کشتیرانی) بعضی دیگر معیار را مصرفی قرار داده اند که دولت برای این گونه اموال معین کرده است. باید دید اموال دولتی به چه منظور مورد بهره برداری قرار می گیرد و به تناسب این منظور نوع مال را تشخیص داد [\(1\)](#)

متغیر بودن مفهوم حریم

اشاره

با نگاهی به ارزش ها و سنت های رایج در دوره های گذشته و حال مشخص

ص: 141

می شود که مفهوم (حریم حریم خصوصی و عمومی) متغیر است؛ یعنی در هر دوره ای بر حسب عرف عام حاکم بر جامعه چیزی حریم تلقی می شود. این تغییر، تحت تاثیر عرف حاکم بر جامعه قرار دارد چون امروزه به دلیل اضطراب و کثرت جمعیت و بالا بودن هزینه ها و ناکافی بودن فضای زیست ساختمان ها بیش تر عمودی ساخته می شوند تا افقی این امر باعث شکستن حریم و تداخل حریم ها و تغییر در مفهوم حریم شده است.

1. بالا بودن نرخ جمعیت

جمعیت، همواره رو به افزایش است و انسان برای این که به نیازهایش پاسخ گوید، ناچار است سنت های قبلی را تغییر دهد به عنوان مثال انسان امروز معتقد است ساختمان یک طبقه دیروز جوابگوی جمعیت امروز نیست؛ از این رو، به سنت شکنی دست می یازد و ساختمان های چند طبقه می سازد هم خود را از حیات منزل محروم می کند و هم دیگران را از داشتن آسمان زیبا - که موجب آرامش است - باز می دارد و جالب تر از همه ساخت گورستان ها با قبرهای چند طبقه است.

2. ناتوانی عرف های پیشین

عرف های پیشین در عین زیبایی و درستی و اصالت نتوانسته اند انسان امروز را قانع کنند ذائقه بشر امروز به دلایل مختلف تغییر کرده است و سنت های پیشین هم قادر به پاسخ گویی انسان امروز نیست چون نیازها رنگ دیگری به خود گرفته اند راه پاسخ گویی به نیازها هم تغییر کرده است.

3. دگرگونی عقلانیت حاکم بر جامعه

یکی از دلایل این که عرف های پیشین جای خود را به عرف های پسین داده اند و می دهند عقل آدمی است که تحت تاثیر شرایط، دگرگون می شود. منظور، عقل فردی است که تغییر می کند تغییر عقلانیت فردی و داوری به فرهنگ عادات و رسوم روابط خانوادگی عرف و قوانین اجتماعی که انسان در آن زندگی می کند و به نظر می رسد رابطه عقل و عرف دو طرفه باشد.

4. تعامل با فرهنگ های دیگر

نفوذ فرهنگ بیگانه، گاه یک سری ساختارها را عوض می کند و گاه با عوض کردن قالب یک مورد باعث تغییر می شود. به عنوان مثال، وقتی به معماری امروز خانه ها و آپارتمان ها در شهر بنگریم، قالب معماری غربی است (نه سنتی دیروز) قالب، نقش موثری بر محتوا دارد. از الگوی غربی نمی توان محتوای اسلامی انتظار داشت.

امروزه بسیاری از روستاها از بین رفته اند در نتیجه آن ییلاق ها و قشلاق ها هم که باعث جابه جایی و تنظیم زندگی عشایر بر حسب مقتضیات طبیعت می شدند از بین رفته اند و مردم به شهرها روی آورده اند. خانه ها در روستاها طوری ساخته می شدند که پشت بام ها به هم مربوط باشند این یکی از موارد نشان اعتماد مردم آن دوره به یکدیگر و صفا و صمیمیت حاکم بر آن ها بود. اگر زن خانه دار دلش می گرفت می توانست از روی دیوار یا تراس با زن همسایه صحبت کند و ناراحتی های خودش را کاهش دهد و خود را تنها احساس نکند

ولی امروزه، حتی در یک آپارتمان، دو همسایه از هم بی خبرند! در حالی که دستورهای اکیدی در دین اسلام در مورد همسایه و توجه به همسایه و رسیدگی به نیاز همسایگان از اهل بیت علیهم السلام رسیده است.

نیز در گذشته - به ویژه در روستاها - دیوارها گلی بود و یک انعطاف و صمیمیت خاصی داشت و آرامش و سکون را تداعی می کرد دیوارهای بتونی الآن انعطاف ندارد و سخت و مقاوم است و نمی توان از آن انتظار تاثیر مثبت و سکون را داشت. ما این معماری را از غرب گرفتیم و این معماری سنت های زیادی را از میان برد و حریم هایی را شکست و حقوقی را نا مفهوم کرد.

وقتی فرهنگ، فرهنگ غربی شد اولین مشکلی که پیش می آید این است که با قوانین حاکم بر جامعه (قوانین اساسی و مدنی) تعارض پیدا می کند؛ زیرا در جامعه اسلامی، قوانین آن را قانون گذار بر اساس شرع وضع می کند

5. تاثیر خرده فرهنگ ها بر تغییر حریم ها

در کلان شهری مثل مشهد خرده فرهنگ های زیادی وجود دارد که هر کدام آن ها به نحوی بر روابط شهروندی و دیگر مسائل موثرند. از همه مهم تر، اتفاقی است که امروزه به دلیل وجود این خرده فرهنگ ها رخ داده است و آن ایجاد شهرک های جدید است که باعث تغییر حریم ها و یا به نوعی تجاوز به حریم ها به حساب می آید به عنوان نمونه ایجاد شهرک فارغ التحصیلان فلان دانشگاه در مکانی خاص و یا ایجاد شهرک فلان قشر خاص در فلان نقطه شهر پیداست که اختصاص دادن یک محیط عمومی به یک گروه خاص یعنی محروم کردن بقیه از آن محیط و فضا مخصوصا اگر آن مکان یک منطقه

تفریحی به شمار آید از همه مهم تر پی آمد نامیمونی است که بعد از آن اتفاق می افتد و آن، عدم اعتماد مجموعه ها به هم است که باعث می شود هر گروهی بخواهد فرهنگ خودش را حفظ کند. به عبارت دیگر خرده فرهنگ ها می کوشند مرزبندی های خودشان را حفظ کنند و این امر موجب می شود فرهنگ عمومی یک دست و کارآمد اجازه ظهور و بروز نیابد.

پیش ترها، بالا و پایین و... شهر خودشان را حفظ می کردند

امنیت به مثابه دست آورد حریم

در قرآن عبادت و امنیت به صورت دو مفهوم مرتبط آمده است؛ زیرا عبادت بدون امنیت میسر نیست.

«به یاد آر هنگامی که ما خانه کعبه را مقام امن و مرجع امر دین خلق مقرر داشتیم...» (1)

در آیه دیگری از آرامش و امنیت به عنوان امدادهای الهی یاد می کند: «پس از آن غم و اندیشه، خداوند شما را ایمنی بخشید...» (2)

حضرت ابراهیم از خداوند می خواهد که مکه را سرزمین امن قرار دهد: «پروردگارا، این شهر (مکه) را مکان امن و امان قرار ده» (3)

امنیت اجتماعی به قدری مهم است که به حکم شرع دست متجاوز در شرایط خاص به دلیل شکستن آن قطع می شود «دست مرد دزد و زن دزد را به کیفر

ص: 145

1- (وَ إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَ أَمَنًا) : (بقره / 125)

2- (ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا) (آل عمران / 154)

3- (وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا) (ابراهیم / 35)

امنیت از چه راه هایی به خطر می افتد؟

اشاره

تجاوز به حریم و حقوق فرد تهدید امنیت جامعه است از مصادیق و نمونه های تجاوز به حریم دیگران (خصوصی و عمومی) می توان به موارد زیر اشاره کرد:

1. شایعه

از حریم های عمومی مومنین، خبرهایی است که در بیرون می شنوند و بسیار در روان و روح جامعه و خانواده ها تاثیر دارد: «و چون امری که باعث ایمنی یا ترس مسلمین است و باید پنهان داشت منتشر می سازند.» (2)

شایعه سازان چند گروه اند:

الف) دشمنان: «شیطان قصد آن دارد که به وسیله شراب و قمار، میان شما عداوت و کینه برانگیزد.» (3)

- شایعه، کار دشمنان است آنان با اشاعه شایعه می کوشند امنیت جامعه را مخدوش کنند و حریم ها شکسته شود.

ب) منافقان: «البته اگر منافقان و آنان که در دل هاشان مرض و ناپاکی است و آن ها که در مدینه دل اهل ایمان را مضطرب و هراسان می سازند، دست از

ص: 146

1- (و السَّارِقُ وَ السَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) (مائده/38)

2- (وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ) (نساء/83)

3- (إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَ الْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَ الْمَيْسِرِ وَ يَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ عَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) (مائده/91)

این زشتی و بدکاری نکشند ما هم تو را بر قتال آن ها برانگیزیم و مسلط گردانیم تا از آن پس جز اندک زمانی در جوار توزیست نتوانند کرد» (1)

ج) نَمَمان: «اگر این منافقان هم با شما برای جهاد بیرون می آمدند جز خیانت و مکر در سپاه شما چیزی نمی افزودند و هر چه می توانستند در کار شما اخلال و خرابی می کردند و در جست و جوی فتنه بر می آمدند و هم در میان لشکر شما از آنان جاسوسانی وجود دارد؛ و خدا به احوال ظالمان داناست.» (2)

د) بهانه جویان: «و در آن وقت طایفه ای از آن کفار و منافقان گفتند: ای یثربیان، دیگر شما را در مدینه جای ماندن نیست بازگردید و در آن حال گروهی از آن ها برای رفتن از پیغمبر اجازه خواسته می گفتند: خانه های ما دیوار و حفاظی ندارد، در صورتی که دروغ می گفتند و مقصودشان جز فرار نبود.» (3)

2. اضرار

در اسلام ضرر زدن به خود و دیگران ممنوع است: «... نکشید یک دیگر را که

ص: 147

-
- 1- (لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا) (احزاب / 60)
  - 2- (لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضْعِفُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ) (توبه / 47)
  - 3- (وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا) (احزاب / 13)

البته بسیار خدا به شما مهربان است...» (1) حتی برای عبادت هم ضرر را جایز نمی داند به عنوان مثال، در صورتِ ضررِ روزه باطل است و گناه محسوب می شود و هم چنین است در سایر موارد در روایتی از امام صادق علیه السلام است که خوردن چیزهایی که برای بدن مضر است حرام می باشد مگر در حال ضرورت. (كُلُّ شَيْءٍ يَكُونُ فِيهِ الْمَضَرَّةُ عَلَى الْإِنْسَانِ فِي بَدَنِهِ فَحَرَامٌ أَكُلُهُ إِلَّا فِي حَالِ الضَّرُورَةِ) (2)

وقتی ضرر زدن به خود حرام است به طریق اولی زیان رساندن به دیگران و به عبارتی شکستن حریم دیگران هم باید ممنوع باشد. از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: «ضرر زدن به بندگان خدا یکی از دو شری است که فوق آن ها شری نیست؛ «خصلتان لیس فوقهما من الشر شیء: الشرك بالله و الضر لعباد الله». (3) امام زمان علیه السلام در مورد تصرف در مال غیر فرمودند: «برای احدی تصرف در مال دیگران بدون اجازه حلال نیست؛ (لا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَتَصَرَّفَ فِي مَالٍ غَيْرِهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ). (4)

از امام صادق علیه السلام در مورد انداختن اشیاء در کوچه و خیابان سوال شد (اشیائی که موجب لیز شدن گردد) امام علیه السلام فرمود: (كُلُّ شَيْءٍ يَضُرُّ بِطَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ

ص: 148

1- (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا) (نساء/ 29)

2- وسائل الشیعه، ج 25، ص 84.

3- تحف العقول، ص 35

4- کمال الدین، ج 2، ص 520.

امام خمینی رحمه الله (ره) آورده اند: «اگر کسی با انداختن چیزهایی مثل پوست خربزه در راه و یا پاشیدن بیش از اندازه آب باعث ضرر به عابرین شود ضامن است». (2)

در مورد دو قناتی که در نزدیکی یک دیگر حفر شده بود از حضرت امام صادق علیه السلام سوال شد که آب اولی کم شده ایشان در جواب فرمودند: چند شب به تک تک چاه ها می روند و مقیاس می گیرند که آب کدام یک در چاه های بعدی کم می شود و آب کدام یک زیادت می شود. اگر معلوم شد که قنات آخری به قنات اولی خسارت وارد کرده است باید آن را پر کنند: «فَيَنْظُرُ أَيُّهُمَا أَضَرَّتْ بِصَاحِبَتِهَا فَإِنْ رَأَيْتَ الْأَخِيرَةَ أَضَرَّتْ بِالْأُولَى فَلْتُعَوِّرْ». (3)

بلندگوی مساجد، پارک ماشین، بوق زدن، عبور از مناطق ممنوعه و سد معبر هم از مصادیق ضرر به دیگران است. حتی «اگر مسجدی در مسیر مسلمین بسازند و باعث ضرر بشود بانی مسجد ضامن خسارات آینده است» (4)

حتی کسانی که مسئول جمع آوری مالیات یا زکات و... می شوند نباید بیش از حدی که خدا مشخص کرده از مردم مطالبه کنند: حضرت علی علیه السلام به مأمور زکات می فرمایند: (لَا تَأْخُذَنَّ مِنْهُ أَكْثَرَ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِي مَالِهِ). (5)

ص: 149

1- اصول کافی، ج 7، ص 349

2- نوین از تحریر الوسیله، ج 2، ص 567

3- اصول کافی، ج 5، ص 294.

4- جواهر، ج 43، ص 104.

5- نهج البلاغه، ص 380

هم چنین اگر از بار حمال یا ماشین چیزی بیفتد و خسارتی جانی و یا مالی بزند ضامن است (1)

عوامل و اسباب ضرر

1. دنیا داری: امیر المؤمنین علیه السلام در وصف دنیای حرام می فرمایند: دنیا فریب می دهد زیان می رساند و تند می گذرد از این رو خدا دنیا را به عنوان پاداش برای دوستان خود نپسندید.

2. عجب: امام صادق علیه السلام فرمود: هیچ جهلی زیان بارتر از خود محوری نباشد. (2)

3. حماقت: حضرت علی علیه السلام به فرزندش امام حسن علیه السلام می فرماید: پسر من از دوستی با احمق بپرهیز، چرا که می خواهد به تو نفعی رساند اما دچار زیان می کند. (3)

4. آرزو: یکی دیگر از اسباب ضرر آرزو است حضرت علی علیه السلام در مورد امید و آرزو می فرمایند: آرزو، مکر کننده، فریب دهنده و ضرر رساننده است. (4)

5. جهل: از همه ضرر رساننده تر در آدمی، نادانی است تا آن جا که حضرت علی علیه السلام فرمود: نادانی در آدمی ضرر رساننده تر است از خوره در بدن (5)

ص: 150

1- جواهر، ج 43، ص 54

2- کافی، ج 8، ص 244

3- نهج البلاغه حکمت 38.

4- غرر الحکم، ج 1، ص 299

5- همان، ج 2، ص 59

6. حسد: حسد ضررها را به سمت آدمی می کشاند. (1)

7. شک: در روایت است کسی که یقین به حال او نفعی نداشته باشد شک و شبهه به حال او زیان خواهد داشت. (2)

8. پرخوری: بسیاری خورد و خواب فاسد می گردانند نفس را و می کشانند ضرر را. (3)

9. "فاسد گردانیدن نفس" به اعتبار کاهلی و کسالتی است که از آن پدید می آید و مانع از طاعات و عبادات یا نشاط در آن ها می شود.

10. دوست بد: «امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: صحبت (مصاحبت و همدمی با) بدان شرآور است؛ همانند باد که هرگاه از محل گندی بگذرد بوی بد را بر می دارد (و با خود حمل می کند) (4)

11. زبان بد: امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید: زبان درنده ای است که اگر به خود رها شود می گزد. (5)

بجز این ها از موارد دیگری نیز می توان سخن گفت:

1. وارد کردن بی حساب و کتاب خانم ها به عرصه های اجتماعی و اشتغال، برهم زنده نظم اجتماعی است و نقض حریم خصوصی خانواده ها و نقض حریم عمومی جامعه به دلیل: بیکاری آقایان، بی حجابی،

ص: 151

1- (حسد نمی کشاند مگر ضررها را) کنز الفوائد، ج 1، ص 137.

2- إرشاد مفید، ج 1، ص 236.

3- غرر الحکم، ج 4، ص 596.

4- همان، ج 4، ص 205

5- جامع الأخبار، ص 93

عادی سازی روابط با نامحرم پایین بردن اعتمادها نسبت به یک دیگر در زندگی زناشویی (1)

2. شعارهای نامناسب و خلاف حریم ها و دستورات دینی.

3. اختلاط زن و مرد در محیط های آموزشی

4. نزدیک شدن حریم های عمومی به خصوصی (مغازه مردانه کنار آرایشگاه زنانه)

5. فروش لباس های زیر زنانه و دیگر وسایل خصوصی زنان به وسیله مردان. این خود بر هم زدن آشکار حریم عمومی و خصوصی مردم است.

6. استراحتگاه های باز فقط با یک چادر در حریم شهر پر رفت آمد مشهد از بین برنده عفت و توهین به ساحت آن امام بزرگوار است و بر هم زننده حریم خصوصی و عمومی مردم

7. روزه خواری در ماه مبارک رمضان در مقابل دید عموم

8. گناه علنی

9. فروش و ارائه سی دی های مستهجن.

10. احتکار و گران فروشی. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: نشانه خشنودی خدا در خلقش، عادل بودن حاکم ایشان و پایین آمدن قیمت ها است، و نشانه خشم و غضب خدا بر خلقش ستم حاکم آن ها و بالا رفتن قیمت ها است. (2)

11. وجود مکان های توزیع مواد مخدر

ص: 152

1- نساء، آیه 34

2- کافی، ج 5، ص 162.

12. پذیرفتن مسئولیت یا مشاغلی که شخص، تخصصی در آن ندارد، مثل این که معلم ریاضی بخواهد تاریخ تدریس کند.

13. نداشتن تعهد در انجام وظیفه مخصوصاً برای ارگان های دولتی

14. مخالفت جناح ها و پخش اخبار علیه یک دیگر و تأثیر آن بر سلامت روانی جامعه

15. رنگ هایی که در سطح شهر به کار می رود و هم چنین تبلیغاتی که در سطح شهر انجام می شود نباید ناامیدی یأس و افسردگی و عدم نشاط را در جامعه القا کند قرآن می فرماید: «هرگز در کار دین سستی نکنید و نه اندوهناک باشید؛ زیرا شما فاتح و نیرومندترین مردم و بلند مرتبه ترین ملل دنیا هستید اگر در ایمان ثابت و استوار باشید» (1)

پیامدهای ناامنی

از پیامدهای ناامنی کم رنگ شدن روح جمعی است. این روح در جامعه ای ناامنی جاری می شود که در آن حقوق ضعیف و قوی محترم شمرده شود، ولی جامعه ای که غرق در سردرگمی و غفلت شده باید انتظار قهر ناگهانی را بکشد آیا اهل شهر و دیار - که از یاد خدا و طاعت او غافل اند- از آن ایمن هستند که شبانگاه در حالی که در خواب هستند عذاب ما آن ها را فراگیرد» (2)

امنیت جویی

از جمله راه های تأمین امنیت میتوان به موارد زیر اشاره کرد:

ص: 153

1- (وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) (آل عمران/ 139)

2- (أَوْ أَمِنْ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ) (اعراف/ 98)

1. اصلاح: این که هر آن چه را موجب تغییر حریم ها می شود اصلاح کنیم که از راه های زیر امکان پذیر است:

الف) رسیدگی به محرومان: «وگویند ما فقط برای رضای خدا به شما طعام می دهیم و از شما هیچ پاداش و سپاسی هم نمی طلبیم ما از قهر پروردگار خود به روزی که از رنج و سختی آن رخسار خلق درهم و غمگین است می ترسیم» (1)

ب) تقسیم کارها و نظم عمومی.

ج) آسان گیری: مسائل را آسان و زمینه ها را فراهم کنیم. امام سجاد علیه السلام نماز ظهر و عصر یا مغرب و عشا را با هم خواندند. سؤال شد چرا بی فاصله خواندید؟ فرمود: بچه ها با من بودند و کار من برای آسان گیری و سرعت بخشی برای کودکان بود و به نماز واجب اکتفا کنید. (2)

د) بالا بردن سطح آگاهی مردم

ه) رفتار صحیح مسئولان و عدم تحقیر دیگران

و) آزادی در مالکیت ها: البته این آزادی غیر از آزادی سرمایه داری است. نظام سرمایه داری چنان آزادی فردی را می پذیرد که طبقه ضعیف را زیر سلطه گرفته، مجالی برای رشد این افراد باقی نمی ماند اما اسلام فرد و جامعه را به هم مربوط و آزادی هر کدام را مشروط و وابسته به هم می داند. به مثال زیر

ص: 154

1- (إِنَّمَا نُنْطَعِمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا) (انسان/ 9-10)

2- الجعفریات، ص 51

توجه کنید:

اگر چند ظرف کنار هم باشند، ممکن است یکی پر شود ولی دیگری خالی بماند اما اگر این ظرف ها را با لوله ای به هم وصل کنیم قهرا کم و زیاد شدن آب در هر یک در دیگری اثر می گذارد.

معنای آزادی مالکیت در اسلام این است که افراد در ظرفیت ها و استعداد های گوناگون کار کنند مالک هم بشوند اما وصل به هم باشند که رشد افراد به طور خودکار در خدمت رفاه عمومی باشد نه هم چون نظام سرمایه داری که هر فردی آزاد است به هر نحوی مالک باشد، جدای از مردم و بی ارتباط با آن ها

2. عدالت اجتماعی: برای رسیدن به عدالت اجتماعی، راه کارهایی در قرآن و روایات آمده است که به آن ها اشاره می شود:

الف) سادگی و زهد مسئولان: «گفتند چرا این رسول اگر به راستی پیغمبر خداست غذا تناول می کند و در کوچه و بازار راه می رود...»
(1)

ب) افشای مفسدان: «ما آیات را مفصل بیان کنیم تا راه گنهکاران معین و آشکار شود.» (2)

ج) مصادره اموال نامشروع: «آگاه باشید که به جنگ خدا و رسول او

ص: 155

1- (وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا) : (فرقان/ آیه 7)

2- (وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ أُولِي بُرْهَانٍ) . (انعام/ آیه 55)

برخاسته اید و اگر از این کار پشیمان گشتید اصل مال شما برای شماست» (1)

د) تحقیر مرفهین: «همانا مبذران و مسرفان یعنی آنان که مال و عمر خود را بیهوده صرف خیالات باطل شیطانی می کنند برادر شیطانند». (2)

عوامل رشد محدودیت های حریم خصوصی در کلان شهرها

قحط و غلا و مسائل طبیعی، نبود بارش کافی و مسائل طبیعی دیگر باعث می شود که مردم از روستاها به سمت شهرهای بزرگ و مرکزی کشیده شوند. در نتیجه تراکم جمعیت در شهرهای مرکزی، شهرها توانایی کافی برای پاسخ گویی به نیازهای همه افراد را ندارند و خود افراد هم توانایی برای زندگی ندارند و همین باعث رشد محدودیت های حریم خصوصی می شود از نظر بین المللی سقف مورد نیاز برای دو نفر دست کم 85 متر و برای سه نفر 95 متر است در حالی که افزایش جمعیت شهری خانواده های بی شماری را مجبور به زندگی در خانه های 30 تا 50 متری کرده است؛ یعنی هر قدر فضای عمومی شهرها متراکم تر می شود به همان اندازه محدودیت ها برای فضای خصوصی افزایش می یابد.

نبود اشتغال مناسب و به دنبال آن نبود درآمد مناسب نیز یکی دیگر از عوامل رو به رشد محدودیت های حریم خصوصی در کلان شهرهاست.

ص: 156

1- (فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتِغُوا فَلَکُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِکُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ) (بقره / 279)

2- (إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ کَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ کَفُورًا) (اسراء / 27)

شکسته شدن حریم می تواند پی آمدهای مادی و معنوی گوناگون برای فرد و جامعه داشته باشد وقتی انسان ها در محیطی زندگی می کنند که در آن احساس آرامش نمی کنند آرامش را در جای دیگر جست و جو می کنند به عنوان مثال معماری آپارتمان ها باعث شده که مردم آن برداشتی را که از حیات به معنای زندگی داشته اند از دست بدهند از طرفی افرادی هم که در خانه های دارای حیات زندگی می کنند به دلیل اشراف آپارتمان ها بر منازل آن ها احساس آرامش خود را از دست می دهند نداشتن حس آرامش در حریم خصوصی و شخصی سبب حرکت مردم به سوی کوهستان ها و پارک ها می شود و چون برخی از این گونه افراد عصبی و از شرایط زندگیشان ناراضی هستند باعث تخریب طبیعت و کوهستان ها و پارک ها می شوند.

* تجاوز به حریم و حقوق فرد تهدید امنیت جامعه است از جمله راه های تأمین امنیت می توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) اصلاح: این که هر آن چه را موجب تغییر حریم ها می شود اصلاح کنیم که از راه های زیر امکان پذیر است:

- رسیدگی به محرومان

- تقسیم کارها و نظم عمومی

- آسان گیری

- بالا بردن سطح آگاهی مردم

- رفتار صحیح مسئولان و عدم تحقیر دیگران

- آزادی در مالکیت ها

ب) عدالت اجتماعی: برای رسیدن به عدالت اجتماعی، راه کارهایی در قرآن و روایات آمده است که به آن ها اشاره می شود:

- سادگی و زهد مسئولان

- افشای مفسدان

- مصادره اموال نامشروع

- تحقیر مرفهین

* مصادیق و نمونه های تجاوز به حریم دیگران خصوصی و عمومی):

1. شایعه

2. اضرار

* عوامل و اسباب ضرر:

- دنیاداری

- عجب

- حماقت

- آرزو

- جهل

- حسد

- شک

- پر خوری

- دوست بد

- زبان بد

- وارد کردن بی حساب و کتاب خانم ها به عرصه های اجتماعی و اشتغال، بر هم زننده نظم اجتماعی است و نقض حریم خصوصی خانواده ها و نقض حریم عمومی جامعه، به دلیل: بیکاری آقایان، بی حجابی، عادی سازی روابط با نامحرم، پایین بردن اعتمادها نسبت به یک دیگر در زندگی زناشویی

- شعارهای نامناسب و خلاف حریم ها و دستورات دینی

- اختلاط زن و مرد در محیط های آموزشی

- نزدیک شدن حریم های عمومی به خصوصی (مغازه مردانه در کنار آرایشگاه زنانه)

- فروش لباس های زیر زنانه و دیگر وسایل خصوصی زنان به وسیله مردان (این خود بر هم زدن آشکار حریم عمومی و خصوصی مردم است).

- استراحت گاه های باز فقط با یک چادر، در حریم شهر پر رفت آمد مشهد، از بین برنده عفت و توهین به ساحت آن امام بزرگوار است و بر هم زننده حریم خصوصی و عمومی مردم

- روزه خواری در ماه مبارک رمضان در مقابل دید عموم

- گناه علنی

- فروش و ارائه سی دی های مستهجن

- احتکار و گران فروشی

- وجود مکان های توزیع مواد مخدر

- پذیرفتن مسئولیت یا مشاغل که شخص تخصصی در آن ندارد

- نداشتن تعهد در انجام وظیفه (مخصوصاً برای ارگان های دولتی)

- مخالفت جناح ها و پخش اخبار علیه یک دیگر و تأثیر آن بر سلامت روانی جامعه.

- رنگ هایی که در سطح شهر به کار می رود و هم چنین تبلیغاتی که در سطح شهر انجام می شود نباید ناامیدی یأس و افسردگی و عدم نشاط را در جامعه القا کند

ص: 160

نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی در آرمان شهر رضوی مجید محب زاده - راضیه طاهری

*نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی در آرمان شهر رضوی مجید محب زاده - راضیه طاهری (1) (2)

چکیده

این تحقیق در پی راه کارهای عملی نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی در آرمان شهر رضوی است اگر در جامعه همگان به وظایف خویش عمل کنند با توجه به همبستگی متقابل نقش ها، حقوق سایر افراد نیز برآورده می شود و تعاملات اجتماعی بر پایه روابط انسانی شکل می گیرد و جامعه به دور از خشونت و درگیری به حیات خویش ادامه می دهد و رعایت اصول انسانی در جامعه اسلامی باعث پیشرفت کشور می شود

این تحقیق بر اساس دیدگاه های مذهبی و جامعه شناسانه صورت پذیرفته است و می تواند در جوامع پیشرفته امروزی مورد استفاده قرار گیرد عواملی مانند خانواده، گروه دوستان، نظام آموزشی، رسانه های گروهی، هنر و ادبیات، نهادهای مذهبی، نهادهای اجتماعی و ادارات مثل شهرداری ها می توانند در نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی بسیار مؤثر باشند چون این عوامل بر شکل گیری شخصیت انسان ها و جامعه پذیری آن ها موثرند.

اگر نظام های اجتماعی طبق راهکارهای عملی بیان شده عمل نمایند افراد جامعه داوطلبانه و به دور از زور و اجبار وظایف شهروندی خود را انجام می دهند و حقوق دیگران را رعایت می کنند و این امور به عنوان ارزش در وجود افراد درونی می شود؛ چون در آرمان شهر رضوی رعایت حقوق دیگران یک واجب شرعی است و انجام وظایف شهروندی یک تکلیف الهی به شمار می رود.

ص: 161

1- کارشناس علوم اجتماعی و مسائل مذهبی

2- دانشجوی کارشناسی معارف اسلامی

نقش شهروندی نقشی است که فرد در جریان زندگی با دیگران از راه های مختلف با آن آشنا می شود:

1. در محیط بیرون از منزل برخورد با ادارات پلیس و محیط هایی که تابع مقررات دولتی است.

2. آموزش های مدرسه

3. رسانه های جمعی (1)

در صورت وجود ناسازگاری میان آموزش های مذکور، هر شهروندی ممکن است دچار سردرگمی و ابهام نقش شود، پس ضرورت دارد که بین این نظام های اجتماعی هماهنگی لازم به عمل آید تا شهروندان به خوبی بدانند به عنوان یک شهروند چه وظایفی را باید انجام دهند تا بتوانند حقوق دیگر شهروندان را نیز رعایت کنند.

فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - که مشتمل بر 23 اصل است - پیرامون حقوق ملت می باشد (2) در این فصل حقوقی مانند: آزادی عقیده، آزادی بیان، تساوی در مقابل قانون، برخورداری از حمایت قانون، مصون بودن جان، مال، مسکن و شغل افراد از تعرض، تشکیل اجتماعات، انتخاب شغل دل خواه، تأمین اجتماعی، آموزش و پرورش رایگان تا دوره متوسطه و داشتن مسکن

ص: 162

1- دکتر رجب زاده احمد؛ جامعه شناسی، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی، ایران، تهران، 1387، ص 24.

2- صادقی، حسین؛ قانون اساسی جمهوری اسلامی، ایران انتشارات حقوق اسلامی، 1384، ص 30

و ... برای هر شهروندی در نظر گرفته شده است.

در صورتی که این حقوق و بهره مندی ها در مورد بعضی شهروندان رعایت شود و در مورد بعضی رعایت نگردد این امر نوعی تبعیض محسوب می شود. هم چنین اگر بعضی شهروندان در نقش شهروندی سهم بیشتری از این موارد را به خود اختصاص دهند در این حالت نیز بی عدالتی رخ داده است.

راهکارهای نهادینه کردن حقوق و وظایف شهروندی

آموزه های قرآنی و سنت اهل بیت در این قسمت به دو بخش نظر دارد: بخش اول، شامل سیاست گذاری توسط دولتمردان جامعه اسلامی در نظام سیاسی و نظام اجتماعی کل می باشد امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: (أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا وَلَكُمْ عَلَيَّ حَقٌّ، فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَيَّ فَالْنَّصِيحَةُ يَحَهُ لَكُمْ وَتَوْفِيرُ فَيُنِيَكُمْ عَلَيْكُمْ وَتَعْلِيمُكُمْ كَيْلًا - تَجْهَلُوا وَتَأْدِيبُكُمْ كَيْمًا تَعْلَمُوا، أَمَّا حَقِّي عَلَيْكُمْ فَالْوَفَاءُ بِالْبَيْعَةِ وَالتَّصِيحَةُ فِي الْمَشْهَدِ وَالْمَغِيبِ وَالْأَجَابَةُ حِينَ أَدْعُوكُمْ وَالطَّاعَةُ حِينَ أَمُرُّكُمْ؛)⁽¹⁾

ای مردم، مرا بر شما و شما را بر من حقی واجب است، حق شما بر من آن که از خیر خواهی شما دریغ نورزم و بیت المال را میان شما عادلانه تقسیم کنم و شما را آموزش دهم تا بی سواد و نادان نباشید و شما را تربیت کنم تا راه و رسم زندگی را بدانید؛

و اما حق من بر شما این است که به بیعت با من وفادار باشید، و در آشکار و

ص: 163

1- نهج البلاغه، ترجمه مرحوم محمد دشتی، انتشارات روح، قم، 1379، خطبه 34، ص 87

نهان برایم خیرخواهی کنید هرگاه شما را خواندم اجابت نمایید و فرمان دادم اطاعت کنید.

امام علی علیه السلام به عنوان یک سیاست گذار جامعه الهی و یک آرمان شهر چند چیز را از حقوق مردم می شمارد که باید آن ها را حاکم اسلامی انجام دهد که عبارت اند از:

1. خیر خواهی

2. تقسیم عادلانه فرصت ها

3. آموزش دادن به مردم

4. تربیت مردم

5. یاد دادن راه و رسم زندگی به مردم

مردم نیز متقابلاً در آرمان شهر وظایفی نسبت به حاکمان دارند که امام علی علیه السلام آن ها را چنین بیان می کند:

1. وفاداری به بیعت نسبت به حاکم اسلامی

2. خیر خواهی برای حاکم اسلامی در آشکار و نهان

3. اطاعت از حاکم اسلامی

و در خطبه دیگری از نهج البلاغه می فرماید:

و بزرگ ترین حقی که خدا واجب کرده است حق رهبر بر مردم و حق مردم بر رهبر است و حقوقی که خدا بر هر یک از این دو نسبت به هم واجب کرده و آن را سبب دوستی و الفت آنان و ارجمندی دیشان قرار داده است. مردم جز به صلاح حاکمان اصلاح نپذیرند و حاکمان جز به پایداری مردم نیکو

نگردند، پس هنگامی که مردم وظیفه خود را نسبت به حاکم انجام دادند و حاکم نیز حق آن ها را ادا کرد حق در بین این ها ارزشمند می شود (1)

بر اساس این دورهنمود، نتایج زیر به دست می آید:

1. آموزش دادن به مردم و آگاه ساختن مردم از حقوق آن ها و وظایف نقش شهروندی توسط مسئولان و دولتمردان.

2. یاد دادن راه و رسم صحیح زندگی به مردم

3. پابندی حاکمان به انجام وظایف خویش در قبال مردم

4. برآورده کردن حقوق مردم توسط حاکمان.

5. مشارکت دادن مردم در تصمیم گیری ها توسط مسئولان و دولتمردان.

اگر مردم در تصمیم گیری ها مشارکت نداشته باشند خود را بیگانه می دانند در نتیجه همکاری لازم در اجرای آن به عمل نمی آورند. (2)

6. فعال نمودن کلیه روابط عمومی ها ادارات دولتی و غیر دولتی برای پاسخ گویی به مردم در مورد حقوق و وظایف نقش شهروندان و احقاق حق شهروندان

عوامل مؤثر در نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی

اشاره

در این بخش به بررسی عواملی می پردازیم که در نهادینه شدن حقوق و وظایف شهروندی نقش عمده ای دارند

ص: 165

1- نهج البلاغه، ترجمه مرحوم محمد دشتی، انتشارات روح، قم، 1379 خطبه 316 ص 443

2- دکتر رجب زاده، احمد جامعه شناسی، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی، 1387، ص 87

نخستین عاملی که فرد را برای پذیرش نقش شهروندی آماده می نماید خانواده است. مادر، نخستین فردی است که نوزاد با او ارتباط برقرار می کند و برای جلب توجه او رفتار ویژه ای را در پیش می گیرد وقتی کودک رشد می کند از طریق تقلید و تلقین الگوهای رفتاری کسانی را که با او در ارتباط اند یاد می گیرد کودک زبان را از پدر و مادر می آموزد و پدر و مادرند که هنجارها و ارزش های جامعه را به او القا می کنند کودک نخستین درس را پیرامون همکاری نظم و انضباط و بردباری و ایثار و محبت و رفتارهای شهروندی را در کانون گرم خانواده فرا می گیرد از علل کج روی هنجار شکنی و نادیده گرفتن حقوق شهروندان توسط فرد، شرایط نامناسب خانوادگی است

امام سجاد علیه السلام در مورد مسئولیت والدین نسبت به فرزندان خود می فرماید: (وَ أَمَّا حَقُّ وَلَدِكَ فَإِنْ تَعَلَّمَ أَنَّهُ مِنْكَ، وَ مُضَافٌ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ شَرِّهِ، وَأَنْتَ مَسْئُولٌ عَمَّا وَلِيْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ - عَزَّ وَ جَلَّ - وَ الْمَعُونَةِ عَلَى طَاعَتِهِ) (1)

و اما حق فرزندان این است که بدانی او در زندگی دنیا و خیر و شر آن وابسته به تو است و تو در سرپرستی مسئولی او را ادب و تربیت نیکو بیاموزی و بر خدای بزرگ او را رهنمون شوی و بر طاعت خدا کمکش کنی. ادب در فرهنگ های لغت به معنی روش پسندیده خوی خوش، معرفت، دانش

ص: 166

1- امام سجاد علیه السلام، رساله حقوق، ترجمه محمد سپهری، انتشارات دار العلم، 1372، ص 140

و فرهنگ آمده است. (1)

امام باقر علیه السلام نیز می فرماید: (يُخَفِّظُ الْأَطْفَالَ بِصَلَاةٍ أَبَائِهِمْ)؛ مصونیت اطفال از خطرات و انحراف ها در پرتو صلاحیت و شایستگی پدران آن ها است. (2)

امام علی علیه السلام درباره آیه قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَاراً «خود و خانواده خود را از آتش نگه دارید» فرمود: به افراد خانواده خود کارهای نیک را آموزش دهید. (3)

با توجه به این سخنان، والدین مسئولیت دارند که انجام وظایف شهروندی و رعایت حقوق دیگران را در جامعه به فرزندان خود آموزش دهند.

رعایت حقوق شهروندان و انجام وظیفه از روش های پسندیده و نشانه ادب می باشد و تجاوز به حقوق دیگران نیز از مهم ترین انحرافات و هنجارشکنی ها محسوب می شود بنابراین تربیت یک شهروند منضبط و آشنا به حقوق شهروندی از وظایف مهم والدین در آرمان شهر رضوی محسوب می شود

پس برای نهادینه کردن حقوق و وظایف نقش شهروندی رعایت امور زیر لازم است:

یک: پایبندی والدین به انجام وظایف نقش شهروندی و عدم تجاوز به حقوق دیگران.

دو: آموزش حقوق و وظایف نقش شهروندی به فرزندان توسط والدین.

ص: 167

1- عمید، حسن، فرهنگ عمید، امیر کبیر، تهران 1356، ص 99

2- محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ترجمه حمید رضا، شیخی، جلد، هشتم، انتشارات دار الحدیث، ص 3704

3- همان

2. گروه دوستان و همسالان

برخلاف رابطه کودک با پدر و مادر، رابطه فرد با دوستان، رابطه تساوی و برابری است و بر پایه تفاهم استوار است فرد از دوستان و همسالان، بسیاری از هنجارهای جامعه از جمله الگوهای همکاری و دوستی، حقوق و وظایف شهروندی را فرا می گیرد

3. نظام آموزشی

آموزش و پرورش نقش بسزایی در تکوین شخصیت افراد دارد. این نظام در هر زمان میلیون ها نفر از افراد جامعه را تحت آموزش خود قرار می دهد.

راه کارهای عملی نهادهای کردن حقوق و وظایف شهروندی توسط نظام آموزشی چنین است:

1. بیان اهمیت رعایت حقوق و وظایف شهروندی توسط دبیران دروس پایه مثل ریاضی، فیزیک، زیست شناسی و غیره.
2. بیان داستان هایی در مورد رعایت حقوق و وظایف شهروندی در ایجاد نظم در جامعه
3. تجلیل از دانش آموزان نمونه ای که ضمن رعایت حقوق دیگران به وظایف شهروندی خود عمل می کنند
4. تشکیل کلاسهای ضمن خدمت برای فرهنگیان و معلمان در مورد رعایت حقوق و وظایف شهروندی و شناخت مصادیق حقوق و وظایف نقش شهروندی.

5. اختصاص مباحث بیشتری در کتاب های مطالعات اجتماعی اول دبیرستان و جامعه شناسی دوم و سوم دبیرستان و دوره پیش دانشگاهی در مورد حقوق و وظایف نقش شهروندی

4. رسانه های گروهی

با توجه به این که رسانه های گروهی به مراکزی قدرتمند و توانا تبدیل شده اند و می توانند از طریق شکل دادن به نمادها و فرهنگ بر رفتار افراد تأثیر گذارند (1) نقش عظیمی در نهادینه کردن حقوق و وظایف شهروندی دارند. امروزه از وسایل ارتباط جمعی به عنوان وسیله ای کارآمد برای القای هنجارها و ارزش های جامعه استفاده می شود.

از راه کارهای عملی برای نهادینه کردن حقوق و وظایف نقش شهروندی توسط رسانه های گروهی در آرمان شهر رضوی موارد ذیل است:

1. پخش فیلم ها در شبکه های مختلف سیما که به طور مستقیم رعایت حقوق شهروندان و وظایف آنان را ترویج می کند.

2. تهیه و تولید انیمیشن هایی در مورد رعایت حقوق و وظایف نقش شهروندی برای کودکان و بزرگسالان

3. تجلیل از شهروندان منضبط جامعه در برنامه های سیما

4. تأسیس یک شبکه ملی و یک شبکه جهانی در کنار شبکه های فعال در خراسان رضوی جهت ترویج افکار بلند و زندگی امام رضا علیه السلام خصوصاً

ص: 169

1- دکتر رجب زاده، احمد، جامعه شناسی، فرهنگ، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی، 1380، ص 25.

تشریح افکار اهل بیت علیهم السلام در مورد حقوق و وظایف نقش شهروندی.

5. هنر و ادبیات

هنر در مفهوم اصطلاحی و محدود؛ شامل نقاشی، فیلم سازی، مجسمه سازی، معماری و موسیقی می شود. ادبیات شعر، نشر، نمایشنامه و داستان را شامل می شود ادبیات و هنر تأثیر ناخود آگاه و بسزایی بر رفتار افراد دارند مثلاً موسیقی حماسی و رزمی احساس جانبازی و استقامت را بر می انگیزد. نقاشی و مجسمه سازی و به خصوص شعر و داستان و نمایشنامه از وسایل مهم تلقین اجتماعی هستند.

پژوهش ها نشان داده است که در اروپا داستان ها و فیلم های جنایی در ازدیاد بزه کاری نوجوانان تأثیر داشته است و جوانان را به سوی انحرافات اخلاقی سوق داده اند در حالی که ادبیات متعالی می تواند بعد معنوی انسان را تقویت نموده، او را به رفتار اخلاقی رهنمون گردد. (1)

راه کارهای نهادینه کردن حقوق و وظایف نقش شهروندی توسط هنر و ادبیات در آرمان شهر رضوی، چنین است:

1. استفاده از نقاشی در ترویج حقوق و وظایف شهروندی
2. تهیه فیلم از زندگی ائمه علیهم السلام در مورد رعایت حقوق شهروندان، خصوصاً از زندگی امام رضا علیه السلام .
3. تهیه مجسمه از شهروندان خوب و منضبط و خیر بعد از حیات مادی آنان و

ص: 170

4. سرودن شعر در مورد رعایت حقوق شهروندی و وظایف آن.

5. اجرای نمایش توسط هنرمندان در مورد حقوق شهروندی و وظایف آن

6. داستان نویسی در مورد حقوق و وظایف شهروندی و اهمیت آن در مجلات و روزنامه ها به ویژه مجلاتی که کودکان استفاده می نمایند.

6. نهادهای مذهبی

دین به طور مستقیم و غیر مستقیم نقش مهمی در نهادینه کردن پدیده های اجتماعی دارد، خانواده، گروه دوستان... به تناسب میزان اعتبار و پذیرش دین در جامعه، تحت تأثیر آموزش های دینی و ارزش ها و هنجارهای ناشی از آن هستند به همین دلیل در واقع افراد وقتی از طریق این عوامل تحت تأثیر قرار می گیرند به نحو غیر مستقیم از دین تأثیر پذیرفته اند در بین تمام ادیان اسلام در این زمینه نقش برجسته تری ایفا می کند.

علامه طباطبائی در تفسیر المیزان می نویسد:

اسلام تنها دینی است که اساس خود را خیلی صریح و روشن بر پایه اجتماع قرار داده است و در هیچ شائی از شئون خود نسبت به اجتماع بی اعتنا نبوده است. (1)

برای روشن شدن مطلب، کافی است که درباره گسترش فوق العاده اعمال انسانی و دسته های مختلف احکام آن ها مطالعه شود. این دین الهی تمام آن ها را

ص: 171

1- علامه طباطبائی، المیزان، ترجمه محمد رضا صالحی کرمانی، بنیاد فکری علامه طباطبائی، بی تا ج 4، ص 160 .

با کثرت فوق العاده ای که دارند احصا نموده و برای هر یک از آن ها حکمی مقرر داشته است و تمام این احکام و مقررات را نیز در یک قالب اجتماعی بیان داشته و تا آن جا که ممکن بوده است روح اجتماعی را در جمیع احکام و مقررات خود تنفیذ نموده است.

از طرف دیگر دین در نهادینه کردن پدیده های اجتماعی نقش مستقیم دارد و آن، از طریق نهادهای ویژه مذهبی است بدین صورت که افراد در جریان آشنایی با نهادها و اماکن ویژه ای چون مسجدها، حسینیه ها، هیئت های مذهبی و شرکت در مراسم نماز جماعت، عزاداری مجالس و محافل دینی، مستقیماً با بخش مهمی از ارزش ها و هنجارهای خاص جامعه آشنا و خود را با آن ها هماهنگ می سازند از راه کارهای نهادینه کردن حقوق و وظایف شهروندی توسط نهادهای مذهبی در آرمان شهر رضوی موارد زیر است:

1. بیان حقوق شهروندی و وظایف آن توسط امام جماعت مساجد و سخنرانان مذهبی

2. بیان حرمت تجاوز به حقوق انسان ها و حرمت عدم توجه به وظایف شهروندی و بیان مصادیق آن برای مؤمنان (مثلاً تردد با خودرو در خیابان بیش از سرعت مجاز حرام است) یا (ریختن آشغال در معابر عمومی حرام است).

3. بیان رعایت حقوق شهروندان و انجام وظایف شهروندی در روایات ائمه علیهم السلام برای مردم

7. نهادهای اجتماعی و ادارات

شهرداری ها از مهم ترین ادارات در مدیریت شهری است که رابطه ای بسیار

نزدیک و تنگاتنگ و مستمر با مردم دارد. بنابراین با توجه به نقش عظیم شهرداری ها در مدیریت شهر، این نظام اجتماعی در نهادهای کردن حقوق و وظایف نقش شهروندی تأثیر بسزایی می تواند داشته باشد. راه کارهای عملی این نظام اجتماعی می تواند به شرح ذیل باشد:

راه کارهای عملی نهادهای کردن حقوق و وظایف شهروندی توسط شهرداری ها در آرمان شهر رضوی

1. آموزش دادن به مردم در مورد حقوق و وظایف نقش شهروندی از طریق انتشار پوستر، جزوات و پخش آن ها بین خانوارهای شهری توسط رفتگران و پاک بانان زحمت کش شهرها

2. توجه و احقاق حقوق شهروندان توسط مسئولان شهرداری.

3. پاسخ گویی به شهروندان شهر و توجه به مطالبات قانونی آن ها توسط شهرداران و مسئولان

4. برگزاری همایش در مورد حقوق و وظایف شهروندان توسط شهرداری ها با حضور مردم و مسئولان

5. ایجاد یک معاونت در شهرداری ها برای احقاق حقوق شهروندان

6. تشویق شهروندانی که وظایف شهروندی خویش را به نحو احسن انجام داده اند؛ از طریق اهدای جوایز به آنان یا حذف مالیات و عوارض آنان توسط شهرداری ها

7. انتخاب شهروند نمونه و معرفی او به مردم در مراسم همگانی مثل نماز جمعه و تجلیل از او.

1. ارفع، سید کاظم؛ سیره عملی امام رضا علیه السلام، فیض کاشانی، چاپ چهارم، 1374
2. آداب زیارت امام رضا علیه السلام، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، چاپ هجدهم 1382
3. دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، انتشارات روح، قم، 1379
4. دکتر رجب زاده، احمد و دیگران، مطالعات اجتماعی، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی، تهران، 1380
5. ...، جامعه شناسی فرهنگ، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی، تهران 1380
6. ...، جامعه شناسی، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی، تهران، 1380
7. سپهری، محمد، رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، دار العلم، قم، چاپ دوم، 1372
8. حسن، فرهنگ عمید، امیر کبیر، تهران، 1356
9. دکتر صالحی، محمد، سیره امام رضا علیه السلام دارالهدی، قم، 1384.
10. صادقی، حسین، قانون اساسی، انتشارات حقوق اسلامی، بی جا، 1385
11. طباطبایی، علامه سید محمد حسین، المیزان، ترجمه محمد رضا صالحی، کرمانی، بنیاد فکری علامه، بی جا، بی تا.
12. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، انتشارات قائم، ترجمه حاج سید جواد مصطفوی، بیجا، بی تا.
13. کمپانی، فضل الله، حضرت امام رضا علیه السلام، انتشارات مفید، بی جا، 1386.
14. گفتارهای فلسفی، مرتضی فرید، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، انتشارات دار الحديث.
15. دکتر محسنی، منوچهر، مقدمات جامعه شناسی، بی جا، مقدمات جامعه شناسی، بی جا، چاپ پنجم، 1368
16. مجلسی، علامه محمد باقر، بحار الانوار، انتشارات اسلامیه، طهران، 1395
17. محمد ری شهری، میزان الحکمه، ترجمه حمید رضا شیخی، انتشارات دار الحديث، 1379

الف) راهکارهای نهادینه کردن حقوق و وظایف شهروندی

- سیاست گذاری توسط دولتمردان جامعه اسلامی: امام علی علیه السلام به عنوان یک سیاست گذار جامعه الهی و یک آرمان شهر، چند چیز را از حقوق مردم می شمارد که باید آن ها را حاکم اسلامی انجام دهد که عبارت اند از:

* خیر خواهی

* تقسیم عادلانه فرصت ها

* آموزش دادن به مردم

* تربیت مردم

* یاد دادن راه و رسم زندگی به مردم

- مردم نیز متقابلاً در آرمان شهر وظایفی نسبت به حاکمان دارند که امام علی علیه السلام آن ها را چنین بیان می کند:

* وفاداری به بیعت نسبت به حاکم اسلامی

* خیرخواهی برای حاکم اسلامی در آشکار و نهان

* اطاعت از حاکم اسلامی

ب) مسائلی درباره رابطه مردم و حاکم

- آموزش به مردم و آگاه ساختن مردم از حقوق و وظایف، توسط مسئولان و دولتمردان.

- یاد دادن راه و رسم صحیح زندگی به مردم

- پایبندی حاکمان به انجام وظایف خویش در قبال مردم

- برآورده کردن حقوق مردم توسط حاکمان

- مشارکت دادن مردم در تصمیم گیری ها توسط مسئولان و دولتمردان اگر مردم در تصمیم گیری ها مشارکت نداشته باشند خود را بیگانه می دانند، در نتیجه همکاری لازم را در اجرای آن به عمل نمی آورند.

- فعال نمودن کلیه روابط عمومی های ادارات دولتی و غیر دولتی برای پاسخ گویی به مردم در مورد حقوق و وظایف شهروندان و احقاق حق آن ها

ج) عوامل مؤثر در نهادینه سازی حقوق و وظایف شهروندی

1. نظام خانواده

2. گروه دوستان و همسالان

3. نظام آموزشی

* بیان اهمیت رعایت حقوق و وظایف شهروندی، توسط دبیران دروس پایه مثل ریاضی، فیزیک، زیست شناسی و غیره

* بیان داستان هایی در مورد رعایت حقوق و وظایف شهروندی در ایجاد نظم در جامعه

* تجلیل از دانش آموزان نمونه ای که ضمن رعایت حقوق دیگران به وظایف شهروندی خود عمل می کنند

* تشکیل کلاس های ضمن خدمت برای فرهنگیان و معلمان در مورد رعایت حقوق و وظایف شهروندی و شناخت مصادیق حقوق و وظایف نقش شهروندی

* اختصاص مباحث بیشتری در کتاب های مطالعات اجتماعی اول دبیرستان و جامعه شناسی دوم و سوم دبیرستان و دوره پیش دانشگاهی در مورد حقوق و وظایف نقش شهروندی

4. رسانه های گروهی

* پخش فیلم ها در شبکه های مختلف سیما، که به طور مستقیم رعایت حقوق شهروندان و وظایف آنان را ترویج می کند.

* تهیه و تولید انیمیشن هایی در مورد رعایت حقوق و وظایف نقش شهروندی برای کودکان و بزرگسالان

* تجلیل از شهروندان منضبط جامعه در برنامه های سیما

* تأسیس یک شبکه ملی و یک شبکه جهانی در کنار شبکه های فعال در خراسان رضوی برای ترویج افکار بلند و زندگی امام رضا علیه السلام خصوصاً تشریح افکار اهل بیت علیهم السلام در مورد حقوق و وظایف نقش شهروندی

5. هنر و ادبیات

* استفاده از نقاشی در ترویج حقوق و وظایف شهروندی.

* تهیه فیلم از زندگی ائمه علیهم السلام در مورد رعایت حقوق شهروندان خصوصاً از زندگی امام رضا علیه السلام

* تهیه مجسمه از شهروندان خوب و منضبط و خیر بعد از حیات مادی آنان و نصب آن ها در میادین مهم شهر

* سرودن شعر در مورد رعایت حقوق شهروندی و وظایف آن

* اجرای نمایش توسط هنرمندان در مورد حقوق شهروندی و وظایف آن

* داستان نویسی در مورد حقوق و وظایف شهروندی و اهمیت آن در مجلات و روزنامه ها؛ به ویژه مجلاتی که کودکان استفاده می نمایند.

6. نهادهای مذهبی

* بیان حقوق شهروندی و وظایف آن توسط امام جماعت مساجد و سخنرانان مذهبی

* بیان حرمت تجاوز به حقوق انسان ها و حرمت عدم توجه به وظایف شهروندی و بیان مصادیق آن برای مؤمنان (مثلاً تردد با خودرو در خیابان بیش از سرعت مجاز حرام است) یا (ریختن آشغال در معابر عمومی حرام است).

* بیان رعایت حقوق شهروندان و انجام وظایف شهروندی در روایات ائمه علیهم السلام برای مردم

7. نهادهای اجتماعی و ادارات مثل شهرداری ها

* آموزش دادن به مردم در مورد حقوق و وظایف نقش شهروندی از طریق

انتشار پوستر، جزوات و پخش آن ها بین خانوارهای شهری توسط رفتگران و پاک بانان زحمت کش شهرها

* توجه و احقاق حقوق شهروندان توسط مسئولان شهرداری

* پاسخ گویی به شهروندان شهر و توجه به مطالبات قانونی آن ها، توسط شهرداران و مسئولان

* برگزاری همایش در مورد حقوق و وظایف شهروندان توسط شهرداری ها با حضور مردم و مسئولان

* ایجاد یک معاونت در شهرداری ها برای احقاق حقوق شهروندان

* تشویق شهروندانی که وظایف شهروندی خویش را به نحو احسن انجام داده اند (از طریق اهدای جوایز به آنان یا حذف مالیات و عوارض آنان توسط شهرداری ها)

* انتخاب شهروند نمونه و معرفی او به مردم در مراسم همگانی (مثل نماز جمعه) و تجلیل از او.

ص: 178

چکیده

فریضة بزرگ و ارزشمند امر به معروف و نهی از منکر زمانی می تواند امنیتی همه جانبه برای جامعه دینی به ارمغان آورد و اجرای صحیح قوانین و احکام را تضمین کند و ارزش ها را حفظ نماید، که همه مؤمنین، چه زن و چه مرد با هر سن و سال و در هر صنف و قشری با رعایت آداب و شرایط به اجرا و اقامه آن اهتمام ورزند و با حساسیت و نظارت همگانی این تکلیف الهی را انجام دهند

ص: 179

هدف و کارکرد

اشاره

هدف و مقصود از این دوفریضه چیست؟ کارکرد اجتماعی و آثار آن چه چیزهایی است؟

در پاسخ می توان گفت: اگر این دو تکلیف درست اجرا شود، نتایج زیر به دست می آید:

1. ایجاد امنیت تمام عیار

مقصود، پدید آمدن امنیت در ابعاد گوناگون مالی، جسمی، روحی، اجتماعی، اخلاقی، خانوادگی و... است. در منابع دینی به آثار، برکات و انتظاراتی که از اجرای آن می رود تصریح شده است. (2)

2. تضمین اجرای درست قوانین و احکام

مشکل اصلی بشر، عمل نکردن یا ناقص عمل کردن به قوانین بوده و هست (نه این که قوانین نادرست بوده اند). اگر مردم با اراده ملّی، بدون واگذار کردن این مسئولیت مهم به یک دیگر، نسبت به گسترش و اجرای خوبی ها و ترک بدی ها حساس و فعال باشند، ضمانت مؤثری در تعامل اجتماعی و اجرای قوانین حاصل می شود خود امر و نهی هدف نیست، بلکه هدف تضمین اجرای درست احکام و قوانین است. این دوفریضه الهی، از آن جا که نقش

ص: 180

1- میزان الحکمه، ج 6 ر 264؛ وسائل الشیعه، ج 417/11؛ بحار الانوار، ج 72/100؛ سوره مائده، آیه 79.

2- سوره بقره، آیه 191 و 217؛ سوره نور، آیه 55؛ نهج البلاغه، خطبه 131؛ وسائل الشیعه، ج 395/11 و 403؛ بحار الانوار، ج 79/100

امر به معروف و نهی از منکر، در کنار ایمان به خدا و باور به معاد آمده است، و در آیات متعدّد هم طراز نماز و زکات قرار گرفته است. (1)

چندین آیه و ده ها روایت صحیح و معتبر، بر وجوب امر به معروف و نهی از منکر صراحت دارند (2) و این که هر کسی این دو فریضه الهی را کوچک شمارد، خداوند او را خوار می کند و چنین کسی دین ندارد، و نیز:

- سایر احکام در برابر اهمیت آن دو، مانند قطره در برابر اقیانوس اند (3)

- تمامیت و کمال احکام الهی به اجرای این دو فریضه بستگی دارند؛ (4)

- امر به معروف و نهی از منکر، هدف تمام ادیان آسمانی است (5)

- این دو، فریضه مایه قوام و برپایی شریعت است. (6)

- خیر دنیا و آخرت، امنیت، حلال شدن کسب ها و دارایی ها، آبادانی سرزمین ها و بلاد، با امر به معروف و نهی از منکر حاصل می شود

(7)

- ترک امر به معروف، موجب عذاب، هلاکت، لعن خدا و پیامبر، قطع برکات، فاسق شدن جوانان، فساد زنان، سلطه اشرار بر نیکان و نابودی

ص: 181

1- سوره آل عمران، آیه 104، 110 و 114؛ سوره اعراف، آیه 57 و سوره توبه آیه 67، 71 و 112.

2- سوره آل عمران، آیه 10، 104، 106 و 110؛ سوره حج، آیه 42؛ وسائل الشیعه، ج 11 و...

3- نهج البلاغه حکمت 274

4- وسائل الشیعه، ج 397/11.

5- میزان الحکمه، محمدی ری شهری، ج 6/255، حدیث شماره 12387

6- همان، حدیث شماره 12388

7- وسائل الشیعه، ج 11/403، 305؛ بحار الانوار، ج 79/100

پیشگیری دارد، نمی گذارد جرم و ظلمی به وجود آید تا ناگزیر معلول های پدید آمده رفع و درمان شوند.

3. حفظ ارزش ها

با امر به معروف و نهی از منکر ارزش ها صیانت می شود حرمت مقدّسات نمی شکنند قبح گناه نمی ریزد حیا و آزر از جامعه رخت بر نمی بندد و جامعه به آسانی آلوده نمی گردد. فسق جوانان، فساد زنان، سلطه اشرار، بی ثمر شدن دعوت نیکان، بی برکتی و ناهنجاری های بی شمار، حرص و آز به دنیا و... از پیامدهای ترک این دو فریضه الهی است.

آن گاه حکم الهی حرمت و ابهت خود را حفظ می کند و به آسانی زیر پا گذاشته نمی شود که قانون، ضمانت اجرایی داشته باشد و مراقبت همگانی، پاسدار معروف ها و مانع منکرها باشد.

چرا مهجور و متروک؟

چرا این فریضه بزرگ الهی بر زمین مانده است؟ چرا با وجود جایگاه ویژه امر به معروف و نهی از منکر در معارف دینی هیچ گاه از جهت اجرا در حدّ قابل قبولی نبوده است؟ چرا به اندازه نماز، روزه، حج، نذورات، صدقات و عزاداری ها، این دو فریضه رونق ندارند؟

این معضل به جامعه ما اختصاص ندارد، بلکه در سایر بلاد اسلامی نیز بسیاری از مسلمانان غیور و متعهد از این مهجوریت در رنجند از این رو بجاست به علل و عوامل آن اشاره شود:

1. اجرای ناقص آن در گذر زمان و دوره های گذشته سبب شده که بسیاری از

متدینان برای پرهیز از برخی پیامدهای ناخوشایند آن را به فراموشی سپارند و بر این باور باشند که چندان تاثیری ندارد یا آثار نامطلوبی بر جای می‌گذارد؛ عده‌ای با اغراض ناصواب و بعضی با نداشتن شرایط عملکرد نادرستی داشته‌اند. (1)

کج فهمی‌ها، نداشتن مهارت‌های لازم، عملکردهای مخرب، هرج و مرج و بی‌نظمی، ظاهرگرایی‌ها و عوام‌زدگی‌ها، خودکامگی، افراط و تفریط‌ها، جناحی و سیاسی شدن‌ها و کژراهه‌هایی که پدید آمد، باعث شد که امر به معروف و نهی از منکر تعطیل شود و بر زمین بماند.

2. موانع نظری و دریافت‌های نادرست مفهومی ابهامات و ارائه ندادن راهکارهای موفق اجرایی، در مهجوریت امر به معروف و نهی از منکر بی‌تأثیر نیست قالب‌ها و شیوه‌های اجرای آن به مکلف واگذار شده است. صاحب‌نظران و فقهای اسلام شناس باید راهکارهای مناسب را ارائه دهند تا احکام دینی متهم به ناتوانی در اجرا و اصلاح جامعه نشود فقه به عنوان علمی که بیان‌گر وظایف عملی مسلمانان (اعم از دولت، ملت و افراد) است باید در هنگام ناکارآمدی روش‌های اجرایی راه حل نشان دهد و مکلفان را از حیرت بیرون آورد. آیا فقط مجریان مقصرند یا تبیین حکم و ابلاغ آن با مشکل مواجه است؟ ناکامی‌ها در اجرا ممکن است به تردید در صحت اصل نظریه منجر شود؛ زیرا

ص: 183

1- برای اطلاع از تطورات تاریخی اجرای امر به معروف و نهی از منکر و امور حسبه مراجعه کنید به: امر به معروف و نهی از منکر در ترازوی تاریخ، نوشته عبدالحسین رضایی راد، بوستان کتاب، چاپ قم.

نظریه ای که در عمل، نتایج مطلوب را نداشته باشد باید مورد بررسی و تجدید نظر قرار گیرد تا شکل عملی و اجرای مؤثر آن ارائه شود.

3. بسیاری دوست دارند به این فریضه الهی عمل کنند و از ثواب فراوان آن بهره مند گردند، اما گمان می کنند که این کار تاثیری ندارد و شاید آثار و پیامدهای نامطلوب به بار آورد.

«حارث بن مغیره از امام صادق علیه السلام نقل می کند که حضرت به من فرمودند: گناه نادان شما بر عهده علمای شماست! عرض کردم چرا؟ فرمود: چرا هنگامی که کار بدی (که باعث بدنامی ما می شود و مردم بر ما عیب می گیرند) از شما سر می زند، مرتکب آن را موعظه نمی کنید و درست توجیه نمی نمایید؟ عرض کردم: زیرا از ما نمی پذیرند و اطاعت نمی کنند! فرمود: وقتی که نمی پذیرند از آن ها دوری کنید و با ایشان مجالست نکنید.»⁽¹⁾

4. بی تفاوتی و واگذار کردن به یک دیگر از عوامل جدی در مهجوریت این فریضه است. چون سخن از عمل کردن به این واجب به میان می آید، هر کس شانه از زیر بار آن خالی می کند و کنار می کشد. افراد به گمان خودشان خود را گرفتار نمی کنند و به اصطلاح در دسر برای خود نمی تراشند، از دیگران می خواهند و یا انتظار دارند که به این مهم بپردازند غیرت دینی و تعصب لازم نسبت به احکام شرعی در میان نیست تا هر کس خود را به اندازه توانستن مسئول بداند و به اقدام مناسب دست یازد.

5. مداهنه و سازش کاری

ص: 184

1- مستدرک الوسائل، ج 310/12؛ سرائر، ج 598/3؛ بحار ج 22/2.

بسیاری در این زمینه غافل اند که اگر امر به معروف و نهی از منکر بر زمین بماند و متروک شود، پیامد ترک آن دامن گیر خود و خانواده آن ها نیز می شود. فسادی که ایجاد می شود جامعه را فرا می گیرد و نسل خودشان باید تاوان این سستی ها را بدهند.

از جانب خداوند به حضرت شعیب وحی شد که صد هزار از قوم تو را عذاب می کنم چهل هزار از بدن و شصت هزار از خوبان!

شعیب به درگاه خدا عرض کرد: چهل هزار از بدن سزاوارند ولی شصت هزار از خوبان چرا؟ خداوند پاسخ داد:

(دَاهِنُوا أَهْلَ الْمَعَاصِي، وَلَمْ يَغْضَبُوا لِنَفْسِي)؛ (1)

زیرا اینان با اهل منکر و معصیت سازش کردند و به جهت خشم من از معصیت کاران بر آنان خشم نگرفتند.

اقوام پیش از اسلام نیز، مانند: اصحاب «سبت» (بقره آیه 65، نساء آیه 47 و 154، اعراف آیه 163) به جهت امر به معروف و نهی از منکر، تنبیه یا تشویق شدند

مفهوم قلمرو

معروف، هر آن چیزی است که پذیرفته و شناخته شده است و نیک شمرده شود؛ و منکر، هر آن چیزی است که مورد پذیرش قرار نگیرد و ناپسند به شمار آید.

به عبارت دیگر: آن چه را عقل، شرع و فطرت آدمی می پذیرد «معروف» است و

ص: 185

آن چه را که نمی پسندد و انکار می کند «منکر» است از این رو تمام ارزش ها و ضد ارزش ها را شامل می شود.

«آن چه عقلاً و شرعاً واجب است، امر به آن واجب و آنچه که عقلاً زشت است و شرعاً حرام است، نهی از آن واجب است و آن چه مستحب است امر به آن مستحب و آن چه مکروه است نهی از آن مستحب می باشند» (1)

از آن جا که این وظیفه به حوزه عمل مکلفان مربوط است، در شمار فروع دین آمده و بحث فقهی شمرده شده است تا مکلف واکنش لازم را در برابر هنجارها و ناهنجاری ها بروز دهد بنابراین هرگونه اقدامی که منجر به گسترش و رونق خوبی ها شود امر به معروف و هر آن چه که منجر به ترک بدی ها شود «نهی از منکر» است.

تناسب با دیگر امور ارشادی

عناوین ارشادی دیگر (مانند: دعوت به خیر، دعوت الی الله، هدایت، ارشاد، موعظه، انذار، تبلیغ و...) اگر نتایج و آثار و اهداف امر به معروف را در پی داشته باشند مصداقی از امر به معروف و نهی از منکرند و ثواب و پاداش آن را دارند، لیکن تفاوت هایی را باید به خاطر داشت از جمله:

1. در امر به معروف، یک نوع حالت آمرانه، اقدام و اهتمام و ملتزم ساختن است، (2) که در فعالیت های تبلیغی و ارشادی حتماً چنین نیست.

2. امر به معروف و نهی از منکر، در حوزه تعامل اجتماعی است، ولی موارد

ص: 186

1- تحریر الوسیله، امام خمینی رحمه الله، ج 463/2.

2- همان، بحث امر به معروف، مساله 11 و 12

3. در امر به معروف شرایط و آداب ویژه ای (مانند اذن امام، امن از ضرر و تاثیر گذار بودن) با نتایج و انتظارات مشخصی مطرح است که در سایر فعالیت های مثبت فرهنگی چنین نمی باشد؛ زیرا تلاش های تبلیغی و ارشادی ممکن است برای تبیین، توجیه پاسخ گویی و اتمام حجت باشد. اما در امر به معروف، نوع خاصی از ارشاد و هدایت مؤثر و تعریف شده با روش معین، مورد نظر است. از این رو امر به معروف در رابطه افراد عادی با یک دیگر محدود نشده است بلکه گستره آن حتی حاکمان را هم در بر می گیرد. در صورت وقوع منکراتی مانند: ظلم، بدعت و .... حتی مبارزه قهرآمیز (با ضوابط و شرایط معینی) با آن ها لازم است. (1)

امر به معروف از وظایف و حقوق قانونی هر مسلمان است و کسی مانند حاکم ... نمی تواند آن را سلب کند، البته اجرای این حق باید ضابطه مند با قواعد و شرایط خودش انجام گیرد و گرنه شریف ترین معروف - که نظم عمومی باشد - ممکن است مختل شود و منکرات بزرگی پدید آید

4. در اموری مانند تبلیغ، موعظه، تربیت و ارشاد، وجوبی که در امر به معروف هست مطرح نمی شود و اگر کسی برای وجوب این ها به آیه (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

ص: 187

(بقره /174) استدلال کند، باید گفت: اولاً دلالت آیه بر وجوب مطلق، در همه این گونه موارد ثابت نیست؛ ثانیاً فقها چنین استفاده ای از آیه نکرده و بسا نظر مخالف نیز دارند. (1)

5. چنان که در برخی از مراتب امر به معروف و نهی از منکر، الزام و اجبار وجود دارد، در امور تبلیغی و ارشادی چنین اجباری نیست، بلکه صرف اعلام ابلاغ حجت و اطلاع رسانی کافی است. البته اگر به انجام امور تبلیغی غرض حاصل شود و هدف امر به معروف به دست آید تکلیف در امر به معروف ساقط می شود یعنی: امر به معروف محقق شده است.

6. اگر امور تبلیغی بتواند جایگزین امر به معروف و نهی از منکر شود، و ماهیتاً با یک دیگر یکی باشند چرا در متون دینی امر به معروف با الفاظ مستقلی آمده و این همه تاکید بر این عنوان و سرفصل شده است.

واجب عینی یا کفایی

امر به معروف و نهی از منکر واجب عینی است و هر مسلمانی وظیفه دارد در برابر معروف ها و منکرها در تعامل اجتماعی (لااقل در مرحله قلبی) موضع مشخصی داشته باشد این وظیفه ای بر دوش یکایک مومنین است که خداوند حق و تکلیف آن ها قرار داده است. نوعی ولایت و اختیار است که به هر مسلمانی حق می دهد دیگری را به خوبی وادار کند و از بدی باز دارد.

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ

ص: 188

الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (1)

مردان و زنان با ایمان بر یک دیگر ولایت دارند از این رویک دیگر را به کار شایسته فرمان می دهند و از کار ناشایست نهی می کنند

و این، یعنی امر به معروف، ماهیت فردی دارد. هر مؤمنی نوعی ولایت خاص دارد که می تواند مؤمن دیگر را امر به معروف و نهی از منکر کند.

آیاتی بیان گر آن است که امر به معروف در امم پیش از اسلام نیز وظیفه عمومی بوده و جنبه عملی و اجرایی داشته که چون به این تکلیف عمل نکردند معذب شدند (2) یکایک افراد مسلمان مخاطب این تکلیف هستند و وجدان جمعی و نظارتی عمومی تا نباشد این مهم محقق و عملی نمی شود. در روایات از آن ها که این فریضه را به دیگران محول می کنند (3) یا آن ها که از ضرر احتمالی آن بیمناک اند و یا از اجرای آن احساس شرم می کنند سرزنش شده است (4)

اگر این واجب ترک شود همه مؤاخذه می شوند نه گروه خاصی این نشان می دهد که امر به معروف وظیفه ای عمومی است که باید در میان همه اقشار رواج پیدا کند و به عنوان سنت و عرف همگانی درآید و همه مردان و زنان با

ص: 189

1- سوره توبه آیه 71

2- سوره مائده، آیه 79 و 80

3- وسائل الشیعه، باب اول از ابواب امر به معروف، ج 5 و 12؛ اصول کافی، ج 55/5؛ تهذیب الاحکام، ج 80/6

4- همان، ح 7 و 11 و 18 و 20.

ایمان دو آن سهیم باشند. سیاق ادله و سخن بسیاری از فقها، تأکید دارد که وظیفه امر به معروف، تمام افراد جامعه اسلامی را شامل می شود و در صورت رواج منکر، تک تک افراد مسلمان باید جوابگو باشند.

تنها با یک تشکیلات ناکارآمد و گم‌کردن چند مأمور این فریضه بزرگ احیا نمی شود باید هر فرد فرد مسلمان احساس وظیفه کند و فضایی فراهم باشد که با آداب و شرایط تعیین شده، اقدام به اجرای آن کند.

امر به معروف و نهی از منکر به صراحت در آیات متعدد هم طراز دیگر واجبات عینی آمده است همان گونه که انسان به ادای زکات، اقامه نماز، اجرای حدود، ایمان به خدا و رسول و اطاعت خدا و رسول امر شده است (1) با همان صراحت به امر به معروف و نهی از منکر دستور داده شده است. همان گونه که واجبات یاد شده با وجود شرایط و مطابق آداب - در زمان معین شده- باید امتثال شوند، امر به معروف نیز تکلیفی است مسلم و معین که باید ادا و امتثال گردد چنان که واجبات دیگر قابل واگذاری به غیر نیست و تعطیل بردار نمی باشد امر به معروف و نهی از منکر نیز با وجود شرایط متروک و مهجور نمی شود و نباید نادیده گرفته شود یا تعطیل گردد

«این دو از والاترین و شریف ترین واجبات می باشند و به وسیله آن دو، دیگر واجبات برپا می شوند این ها از ضروریات دین است که منکر آن در صورت

ص: 190

1- سوره حج، آیه 41؛ سوره توبه آیه 112 و 71؛ سوره آل عمران، آیه 104 و 110؛ سوره لقمان، آیه 17.

توجه به لازمه انکار و ملتزم شدن به آن، از کفار به شمار می رود»⁽¹⁾.

لحن ده ها آیه و روایت وجوب عینی است، قید و قرینه ای ندارد که کفایی بودن امر به معروف و نهی از منکر، از آن ها استفاده شود.

بنابراین، در اصل، نسبت به هر مکلفی امر به معروف و نهی از منکر واجب عینی است اما در اجرای برخی مصادیق و مراتب است که سخن از کفایی بودن یا تشکیلات با ضوابط خاصی به میان می آید که هر مسلمانی نمی تواند به صورت فردی و به تشخیص خودش خودسرانه و بدون داشتن شرایط لازم اقدام به امر به معروف کند بلکه باید با شرائط و ضوابط مشخص و به ترتیب مراحل اقدام به اجرا شود.

مراحل اجرایی امر به معروف و نهی از منکر

اشاره

فقها و صاحب نظران برای اجرای امر به معروف چهارچوب ها و روش های گوناگونی ارائه کرده اند ⁽²⁾ - که هر یک از امتیازهایی برخوردارند - لکن این که در مرحله اجرا چقدر آثار و اهداف امر به معروف و نهی از منکر را محقق سازند جای بحث دارد و نکته های ابهامی در آن به چشم می خورد. البته این فریضه واجب عینی و وظیفه یکایک مسلمان هاست و باید در هر جا و به هر مقدار که تأثیر مثبت داشته (به صورت صحیحی به اهداف مورد نظر برساند) اجرا شود و تکلیف انجام گیرد.

ص: 191

1- تحریر الوسيله باب امر به معروف و نهی از منکر

2- برای اطلاع از روند اجرایی امر به معروف، مراجعه کنید به: «امر به معروف و نهی از منکر در ترازوی تاریخ»

مهم ترین و مؤثرترین مرحله اجرا و انجام امر به معروف همین حساسیت درونی هر فرد مسلمان است که به راستی از معروف استقبال کند و در درون به آن متمایل باشد.

اگر این احساس زنده و پویا و عمومی باشد و افکار و احساس عموم را در برگیرد و جزو فرهنگ عموم مردم شود بسیار مقتدر و تأثیر گذار می باشد.

«... امر به معروف و نهی از منکر، یک وظیفه عمومی است.... هیچ اجتماع بشری نیست که در آن فساد به وجود نیاید این فساد چگونه باید برطرف شود؟ بعضی کسان تا چشمشان به مظاهر فساد می افتد، می گویند: پس مسئولین کجایند که بیایند و فساد را از بین ببرند؟ اما آن فسادی که با چشم دیده می شود، خیلی کوچک تر از فسادهایی است که با چشم ظاهری - در کوچه و بازار و خیابان - نمی شود دید کسانی که واردند، می دانند و می فهمند که فسادهای کلان اغلب از دیده ها پنهان است لذا محیط جامعه باید به گونه ای باشد که اگر در آن فساد پدیدار شد فرصت رشد پیدا نکند و زود از بین برود مثل جریان های عظیم آب، محیط جامعه... باید چنان زلال باشد که اگر کسی قطره ای فساد هم در آن چکاند، خود جامعه آن را هضم کند و از بین ببرد...» (1)

هاضمه عمومی جامعه باید چنان حساس و سالم باشد که خود بستر رشد روز افزون معروف ها و از میان رفتن منکرها گردد، منکر، بستر امن و خلوتی در

ص: 192

جامعه نیابد، قبح گناه چنان شدید و منفور باشد که کسی جرئت ارتکاب پیدا نکند. یک گروه خاص یا یک سازمان و مؤسسه نمی تواند جلو منکر را بگیرد. این مردم هستند که وقتی گناه را دیدند، صد نفر، هزار نفر، افکار عمومی روی وجود و فکر «گناهکار» سنگینی کند، این سنگینی بازدارنده است باید همه افراد جامعه اهتمام ورزند در عرصه اجتماع حضور یابند، بر کارهایی که انجام می گیرد نظارت عمومی فعال و یک همکاری ملی داشته باشند. این وظیفه نباید در دایره ای محدود شود و عده ای خاص اقدام کنند. بزرگ ترین سلاح و مانع در برابر «گناهکار» حساسیت منفی عمومی است، نه این که یک نفر اقدام کند و ده نفر ساکت و بی تفاوت بماند؛ چرا که آن یک نفر هم خسته می شود و بسا مورد تعرض قرار می گیرد و عاقبت ناتوان می گردد و دست بر می دارد

نظارت و حساسیت افکار عمومی

اشاره

با نشر چند کتاب و مقاله، یا چند سخنرانی و موعظه در مکانی محدود و برای شنوندگان معین، نمی توان جلوی هجوم منکرات را گرفت. این سد نظارت استوار و حساسیت آحاد ملت است که کارساز است.

امام باقر علیه السلام می فرماید: (... فَأَنْكِرُوا بِقُلُوبِكُمْ وَالْفُظُوءِ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَصُكُّوا بِهَا جِبَاهَهُمْ وَلَا تَخَافُوا فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَائِمَةً...)⁽¹⁾؛

با قلب انکار منکر کنید و بر زبان بیاورید روی گناهکاران را کم کنید و آن ها را شرمنده سازید و برای کار خدایی از سرزنش سرزنش کننده ای بیم نداشته

ص: 193

1- وسائل الشیعه، ج 11 باب 3 ح 1؛ تهذیب الاحکام، ج 6/181.

احساس قلبی، بر زبان، رفتار و چهره و برخوردها ظهور پیدا می کند. حساسیت منفی درونی با انعکاس بیرونی مؤثر است این روند شرم و حیا را می سازد و گناهکار را بر حذر می دارد

امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید: (أَذْنَى الْإِنْكَارِ أَنْ تَلْقَى أَهْلَ الْمَعَاصِي بِوُجْهِ مُكْفَهَرٍ). (1)

کم ترین مرتبه نهی از منکر آن است که با اهل معصیت، با چهره درهم کشیده و ناراحت روبه رو شوید

یعنی در برابر منکر رو ترش کنید، چهره در هم کشید، تفرق قلبی تان را اظهار کنید روی برگردانید، دوری گزینید ترک مراوده کنید (سنجیده و کوتاه مدت) و نسبت به معروف، حالت تأیید، خرسندی، اقبال و محبت قلبی و درونی داشته باشید و انجام دهنده آن را دوست بدارید و تمایل قلبیتان را ابراز کنید. همه باید این حساسیت مثبت را نسبت به معروف و حساسیت منفی را نسبت به منکر داشته باشند اگر روزی این امر منحصر به گروه اقلیت و خاصی گردد، فساد و منکر رو به افزایش می گذارد و عذاب دامن همه را می گیرد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: (إِذَا أُمَّتِي تَوَاكََلَتِ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ، فَلْيَأْذَنُوا بِوَقَاعِ مِنَ اللَّهِ)؛ (2)

ص: 194

1- همان ج 413/11

2- همان، ج 394/11

چون که امت من امر به معروف و نهی از منکر را به دیگری واگذارند منتظر کفر الهی باشند.

(لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ). (1)

تا زمانی که امت من امر به معروف و نهی از منکر کنند در راستای خیر و نیکی هابند.

سیاق ادله نشان می دهد که امر به معروف و نهی از منکر یک تکلیف اجتماعی است:

(كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ) (2)

شما بهترین امتی هستید که برای (اصلاح دنیا و آخرت) مردم پدیدار شدید؛ زیرا به کار نیک فرا می خوانید و از کار ناپسند باز می دارید

2. گفتاری و زبانی

در این مرحله چون برخورد زبانی پیش میآید و به عمل نزدیک تر می شود ظرافت ویژه ای را می طلبد. برخی از شرایط و آداب که در امر به معروف آمده، مربوط به این مرحله است.

«تکلیف عامه مردم امر به معروف و نهی از منکر با لسان است با زبان اگر کار به برخورد بکشد، آن دیگر تکلیف مسئولین است... اما امر به معروف و نهی از منکر زبانی مهم تر است چیزی که جامعه را اصلاح می کند همین امر به

ص: 195

1- همان، ج 11/398

2- سوره آل عمران، آیه 110.

معروف زبانی است آن آدم بدکار، آن آدم خلاف کار، آن آدمی که اشاعه فحشا می کند آن آدمی که قبح گناه را از جامعه می خواهد ببرد، مردم باید به او بگویند 10 نفر، 100 نفر، 1000 نفر! افکار عمومی روی وجود و ذهن او باید سنگینی کند، این شکننده ترین چیزهاست.»
(1)

«خود مردم باید وارد شوند، خود مردم باید نهی کنند، البته دولت، مجلس شورای اسلامی، دستگاه قضایی، و نیروهای انتظامی موظف اند که ناهی از منکر را پشتیبانی کنند، این وظیفه آن هاست.» (2)

آن چه از عامه مردم در باب امر به معروف انتظار می رود، همان برخورد زبانی است. برخی گمان کنند تا منکری پیدا شد حتماً باید با قوه قهریه و با مشت به سراغش بروند و برخورد فیزیکی داشته باشند در صورتی که سلاح زبان عموم مردم در نهی از منکر از مشت کارا تر است.

هرگاه منکر در جامعه دیده شد دروغ، غیبت، تهمت، کینه ورزی نسبت به برادر مؤمن، بی اعتنایی به محرمات دین، بی اعتنایی به مقدسات، اهانت به ارزش ها، بدحجابی و دیگر بزه کاری ها و ناهنجاری ها، اگر همه برخورد زبانی کنند که این کار خلاف و معصیت است و از هر سو و در هر جا تکرار شود گناه در جامعه می خشکد. مشکل در زبان نیست مشکل در این است که برخی کنار می کشند و ساکت می مانند گمان می کنند فایده ای ندارد

لازم است که با زبانی نرم، ملایم، منطقی و به دور از تندى، اهانت، تهدید،

ص: 196

1- گفتار مقام معظم رهبری، 71/4/22

2- همان، 71/7/26

دروغ، درگیری و.... این وظیفه مهم انجام گیرد عالمانی فرهیخته و کاملاً آگاه به شرایط تأثیر گذاری و عوامل کارآمدی پیوسته باید جامعه را هدایت کنند، به آسیب ها و آفت ها هشدار دهند و همه این موج عظیم را تحت هدایت داشته باشند ضابطان قوه قضائیه و نیروی انتظامی و مجریان و مسئولین نظم عمومی باید پشتیبانی کنند. رسانه ها فرهنگ سازی و بستر سازی نمایند تا جامعه ای پویا و زنده با مراقبت همگانی آمر به معروف و ناهی از منکر شکل گیرد.

3. عملی مردمی

در این مرحله، لازم است تشکیلاتی (که از مردم شکل بگیرد) منظم با مسئولیتی تعریف شده و قانون مند برای اجرای امر به معروف و نهی از منکر برخورد عملی و مقتدرانه کنند سلسله مراتب و ضوابط را رعایت کنند تا گرفتار هرج و مرج و آسیب ها نشوند

حتی ممکن است داوطلبینی از مؤمنین سامان دهی شوند و اگر از مرحله قلبی و زبانی برای نهی از منکرها کاری ساخته نشد وارد مرحله عمل شوند. افرادی لایق و دارای صلاحیت های لازم علمی، اخلاقی، تقوایی و مهارتی دست به اقدام بزنند و موارد مشخص از رفتارهای اجتماعی را در حیطه کار خود قرار دهند.

بدین صورت افراد توانمند صلاحیت دار و علاقه مند می توانند مانند قطره های به هم پیوسته سیلی شوند که همه منکرات و مفاسد را پاکیزه کنند و بستر جامعه اسلامی را برای رویش معروف ها آماده سازند.

این تشکیلات مردمی مستقل و ضابطه مند با مسئولیت های معین، نباید تحت تأثیر شرایط و تغییرات سیاسی و جناحی قرار گیرد و با وظایف ارگان های رسمی نباید تداخل داشته باشد ضمن حفظ جنبه دینی، اخلاقی و ارشادی موجب اخلال در نظام نگردد از هرگونه پرخاش درگیری یا ایجاد نارضایتی پرهیزد.

4. عملی با ضابطه تشکیلات دولتی

در این مرحله برای امر به معروف - و به ویژه نهی از منکر - شرایطی پیش می آید که نمی توان برخورد با برخی از منکرات را برعهده جریان های داوطلب مردمی واگذاشت؛ زیرا ماهیت بعضی از منکرها به گونه ای سازمان یافته و عمدی است که برخورد متناسب خود را می طلبد؛ تشکیلاتی ضابطه مند با مسئولیت کامل و مستقیم حاکم اسلامی که موجب هرج و مرج و اختلال نظام نشود منکراتی که جنبه اجتماعی دارند و به امنیت عمومی مربوط می شوند، در صلاحیت ضابطین قوه قضائیه است که با آن برخورد کنند؛ مانند: نشر کتب ضالّه، تهیه فیلم های مبتذل، مزاحمت های ناموسی، باندهای سازمان یافته فساد، برخورد با اوباش، اراذل، دزدها عوامل و دست اندرکاران مواد مخدر مجالس و محافل فساد، لهو و لعب اقدامات ضد امنیتی و متجاوزین به حقوق دیگران توطئه براندازی و...

هرگونه منکری که نیاز به تجسس و تحقیق از حریم خصوصی با مجوز قانون دارد جرائم رسانه ای و مطبوعاتی و سیاسی، نظامی و مراکز تحصیلات عالیه حوزوی و دانشگاهی

البته ضروری است که دستگاه قضایی با مهارت و قاطعیت و بدون اطاله دادرسی اقدام مؤثر را انجام دهد و امکان بروز منکر را به حداقل برساند.

شرایط

اشاره

به جهت حساسیت و اهمیت امر به معروف صاحب نظران معارف دینی شرایطی برای اجرای امر به معروف و نهی از منکر (به ویژه مراحل اجرایی) بیان کرده اند که پرداختن به آن ها چگونگی اجرا و ابهامات مربوط به آن را روشن می کند

1. بصیرت و آگاهی

آگاهی در دو جهت، هم بصیرت دینی (که امر به معروف و نهی از منکر را در معرفت دینی بشناسد) و هم بصیرت عملی در چگونگی اجرای آن به صورتی مؤثر و نتیجه بخش روایات بسیاری بر این شرط مهم تأکید دارند امام صادق علیه السلام می فرماید: (صَاحِبُ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ يَحْتَاجُ إِلَى أَنْ يَكُونَ عَالِمًا بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ)؛ (1)

مجری امر به معروف و نهی از منکر، نیاز دارد که حلال و حرام را بشناسد

تنها واجبی که علم و آگاهی شرط مهم آن است، امر به معروف است، بلکه اقدام به آن بدون علم و آگاهی حرام است و نهی چنین فردی از اقدام به امر به معروف لازم می باشد (2)

آمرین به معروف، پیش از اقدام باید جوانب کار خود را بسنجند و شیوه های

ص: 199

1- مصباح الشریعه، / 272، باب 64/ امر به معروف و نهی از منکر

2- تحریر الوسیله، ج 467/2.

مناسب را بدانند و اگر کار آن‌ها بی اثر بود و یا نتایج دارای مصلحت را نداشت، شیوه خود را تغییر دهند و اصلاح کنند.

شهید مطهری راز نابودی خوارج را رعایت نکردن شرایط امر به معروف دانسته، می نویسد: «علمایی که در مسائل اجتماعی مطالعه دارند گفته اند که راز انقراض خوارج این بود که در امر به معروف و نهی از منکر پیرو منطق نبودند و می آمدند و در حضور یک جبار گردن کش در حالی که شمشیرش را کشیده بود و یقین داشتند که در این جا حرفشان کوچک ترین اثر را برجا نخواهد گذاشت می گفتند و او هم آن‌ها را معدوم می کرد» (1)

علی علیه السلام در سخنی روشن شیوه اجرای درست امر به معروف (گفتاری) را بیان می کند (إِيَّاكَ وَالْكَلامَ فِيمَا لَا تَعْرِفُ طَرِيقَتَهُ وَلَا تَعْلَمُ حَقِيقَتَهُ فَإِنَّ قَوْلَكَ يَدُلُّ عَلَى عَقْلِكَ وَعِبَارَتَكَ تُبَيِّنُ عَنْ مَعْرِفَتِكَ). (2)

بپرهیز از سخنی که شیوه درست گفتش را نمی دانی و به عمق و حقیقت آن آگاه نیستی؛ زیرا سخن تو بر عقل و خرد تو دلالت می کند و تعبیرت از معرفت خبر می دهد.

بنابراین تا مسلمان واجب را از حرام و مکروه را از مستحب تمیز ندهد مصداق های معروف و منکر را نشناسد (بلکه به سلیقه و گمان خود متکی باشد) ممکن است چنان عمل کند که با هدف واقعی امر به معروف مغایر باشد یا در تضاد قرار گیرد برخی به نام دین و به گمان خدمت کاری می کنند

ص: 200

1- حماسه حسینی، شهید مطهری، ج 1/191.

2- غرر الحکم، ج 2/320

که افراد صالح و آگاه از آن رنج می برند و شرمندگی و پیامدهای ناروای آن را باید تحمل کنند از این روست که امر به معروف شناخت معروف و منکر و شیوه های درست اجرای آن، مهارت و آگاهی خاصی را می طلبد و گرنه این شیوه های اصل متعالی می تواند مشکل آفرین باشد.

با وجود این، مسلمان نمی تواند به بهانه عدم شناخت، این فریضه بزرگ را نادیده بگیرد و در تمام عمر یک بار هم به این تکلیف عمل نکند، بلکه باید هم خود مکلف برای آگاهی تلاش کند و هم صاحب نظران معارف اسلامی برای اطلاع و آگاه کردن مسلمان ها به معروف ها و منکرها و شیوه درست اجرای آن همت کنند

2. احتمال تأثیر

امر به معروف واجبی تأثیر گذار و ارزنده است تنها وظیفه ای گفتاری یا زبانی نیست که ادای آن حتی در صورت عدم تأثیر مسقط تکلیف باشد. تکلیفی است که باید اقامه معروف و نهی از منکر را به دنبال داشته باشد. آن چه در امر به معروف مسقط تکلیف است حصول نتیجه و رسیدن به هدف است هنگامی که در مخاطب تأثیر مورد نظر را گذاشت وظیفه انجام شده است و الا تکلیف باقی است. همان گونه که اگر بدون امر به معروف (به ویژه مراتب زبانی و عملی) نتیجه حاصل شود، تکلیف برداشته می شود.

مرحوم شهید مطهری می نویسد: «در این مسئله (احتمال تأثیر) هیچ مخالفتی (از فقها) پیدا نکردم. در امر به معروف مهم رسیدن به مقصد است» (1)

ص: 201

1- ده گفتار، شهید مطهری، 82/ و مراجعه کنید به جواهر، ج 1، 367/21 و 370؛ تحریر الوسیله، ج 402/2 و 410 و 412؛ صحیفه نور، ج 16/18 و 21 و 65.

صرف انجام عمل، وظیفه را ساقط نمی کند از این رو باید روش های درست به کار گرفته شود تا به هدف برسیم بر فقیهان و آنان که دین را فهم کرده اند، لازم است شیوه های درست عمل را تبیین کنند تا تأثیر گذاری - به گونه ای که قلب ها دگرگون شود- محقق شود و به تأثیر ظاهری بسنده نگردد

در روایات نیز به این شرط تأثیر، تأکید شده است:

(فَرَضَ اللَّهُ ... وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ مَصْلَحَةٌ لِلْعَوَامِّ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ رَدْعٌ لِلْسُّفَهَاءِ)؛ (1)

خداوند واجب کرد امر به معروف را برای اصلاح توده های ناآگاه، و نهی از منکر را برای بازداشتن نابخردان از زشتی ها.

امام صادق علیه السلام می فرماید: (لَا يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ! قِيلَ لَهُ: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ قَالَ: يَتَعَرَّضُ لِمَا لَا يُطِيقُ) (2)

سزاوار نیست که مؤمن خود را خوار کند گفته شد: چگونه؟ فرمود: به کاری (مانند امر به معروف) که در توان و امکان او نیست پردازد.

3. عامل بودن

اگر آمر به معروف و ناهی از منکر خود اهل عمل نباشد، اقدام چنین شخصی نه تنها آثار مورد نظر را از خود به جای نمی گذارد بلکه پیامدهای نامطلوب به دنبال خواهد داشت شدیدترین تعبیرها و سرزنش ها و هشدارها در قرآن متوجه اشخاصی است که به امر و نهی خود عمل نمی کنند

ص: 202

1- نهج البلاغه، حکمت 252

2- وسائل الشیعه، ج 425/11

(أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ) (1)

چگونه مردم را به نیکوکاری دعوت می کنید و خود را فراموش می کنید شما که کتاب خدا را می خوانید چرا در آن تعقل و اندیشه نمی کنید؟!

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) (2)

ای کسانی که (زباناً) ایمان آورده اید چرا می گوید آن چه را عمل نمی کنید؟

سخت خدا را به خشم می آورید این که چیزی بگوئید که عمل نمی کنید.

البته نمی توانند برخی اشخاص به دلیل این که عامل به معروف یا تارک منکر نیستند، از زیر بار مسئولیت شانه خالی کنند بلکه خود نیز وظیفه دارند که اهل عمل باشند و با داشتن این شرط امر به معروف و نهی از منکر کنند.

شرایط دیگری (حدود 15 شرط) در جوامع فقهی و منابعی که از امر به معروف بحث کرده اند آمده است؛ (3) اگر چه برخی از آن ها هشدار است تا شرط؛ مانند:

1. وجوب اذن امام و حاکم اسلامی در برخی مراحل امر به معروف (مانند مرحله عملی...)

2. عدالت آمر به معروف و ناهی از منکر

ص: 203

1- سوره بقره، آیه 44

2- سوره صف، آیه 2 و 3

3- مراجعه کنید به: تحریر الوسیله باب امر به معروف و نهی از منکر و جواهر الکلام، ج 21/366 به بعد.

3. شناخت روش های مؤثر و نتیجه بخش

4. قدرت بر امر و نهی داشتن

5. مقبولیت لازم نزد مخاطب

6. علم به معذور نبودن صاحب منکر (مانند جهل به حکم یا موضوع)

7. علم به مصر بودن گناهکار

8. منکر باید بر فتوای مقلد صاحب منکر، منکر باشد.

9. از نظر شرعی، معروف و منکر باید قطعی باشد نه عرفی و سلیقه ای که برخی آن را منکر بدانند و برخی ندانند (مانند انواع لباس ها، آرایش ها و موسیقی ها...)

10. اگر با مرحله اول امر به معروف (قلبی و نظارت و حساسیت عمومی) غرض حاصل شود نیاز به اقدام مراحل بعدی گفتاری و عملی نیست.

11. آموزش مهارت ها و آگاهی هایی که جامعه اسلامی را در این موفقیت کمک میکند؛ زیرا این وظیفه مهم را (به ویژه در زمانی که به مراحل زبانی و عملی نیاز باشد) نمی توان به مردم عادی سپرد، چرا که این مراحل از عهده افراد عادی و حتی برخی تحصیلكرده ها بر نمی آید. بنابراین، موارد زیر ضروری است:

الف) روش های تأثیر گذاری روشن شود.

ب) مفاسد و منکرها ریشه یابی گردد.

ج) مرتکبین به منکرات باید روان کاوی و روان شناسی شده، راهکارهای مؤثر و اصلاحی ارائه شود

د) مصادیق معروف و منکر با توجه به شرایط زمانی و مکانی روشن شود.

ه) ویژگی های فرهنگی - اجتماعی و سوابق تاریخی و علایق مذهبی و ملی هر جامعه تبیین شود.

و) شیوه های مختلف مبارزه با منکرات در زمان ها و مکان های متفاوت تبیین گردد و منکرات مهم و اساسی از غیر آن مشخص گردد و رعایت اهم و مهم و اولویت های لازم بشود.

ز) حوزه های فردی از اجتماعی و زیربنایی و روبنایی تبیین گردد تا اهتمام به برنامه های فردی - و گاهی ظاهری - ما را از برنامه ها و راهکارهای اجتماعی و اساسی غافل نکند.

ح) با جدیت و وسواس تمام، باید سعی شود که انجام این فریضه مهم از پیامدهای ناگوار (مانند اختلال در نظام و ایجاد هرج و مرج، سوء استفاده های سیاسی و جناحی حرمت شکنی و...) به دور باشد؛ زیرا اگر چنین حساسیتی نباشد ممکن است به نام امر به معروف و نهی از منکر - به ویژه در مراحل گفتاری و عملی - آثار سوئی حاصل شود که از بزرگ ترین منکرها باشد.

در مصر گروه های امر به معروف با زور درصدد جلوگیری از منکرات بوده اند حتی در شهر «اسیوط» کار به جایی می رسد که از زن و مردی که با هم راه می رفتند می خواستند که محرم بودن خود را به اثبات برسانند و اگر نمی توانستند به اثبات برسانند ممکن بود مورد ضرب و شتم هم قرار گیرند. گروهی نیز بودند که به آن ها «خواهران» می گفتند آن ها دانشجویان دختر و استادان دانشگاه را به پوشش اسلامی ترغیب می کردند اما در صورتی که

ارشادها و راهنمایی های آن ها راه به جایی نمی برد به سرزنش و اهانت می پرداختند.

اعضای گروه های اسلامی بارها به برهم زدن جشن های دانشگاهی اقدام کردند؛ زیرا معتقد بودند که در این مراسم با اختلاط دختران و پسران کار منکر صورت می پذیرد شهرهایی که دانشگاه داشتند صحنه درگیری های دانشجویی میان جریان های گوناگون فکری و دانشجویان اسلام گرا بود. عامل این درگیری ها مسائلی بود که به اعتقاد آنان منکر به حساب می آمد و با استفاده از زور درصدد جلوگیری از آن بودند اعضای گروه های اسلامی در آن برهه به برخی از ویدئو کلپ ها حمله کردند و آن ها را به آتش کشیدن این حملات جنجال های زیادی راه انداخت و دستگاه های دولتی را به واکنش وادار کرد.⁽¹⁾

این رفتار غلط باعث شد که امر به معروف و نهی از منکر و تشکیلات «امور حسبه» تعطیل گشته، ده ها سال است که این امر مهم و اساسی بر زمین مانده است

12. آشکارا بودن منکرات و پرهیز از تجسس و تفتیش از حوزه ها و حریم های شخصی. البته این شرایط نباید باعث شود که گرفتار نفاق و ظاهر سازی شویم و منکرات، به اندرون و پنهان نقل مکان کنند.

13. از هر گونه افراط و تفریط پرهیز شود.

14. حضور حداکثر (بلکه قریب به اتفاق تمام) مسلمان ها در اجرای این فریضه مهم و ضروری است- به ویژه در مقطع بسیار مؤثر و پاسخ گوی

ص: 206

1- امر به معروف و نهی از منکر در ترازوی تاریخ؛ /76 به نقل از مجله ترجمان سیاسی، شماره 36/5

مرحله اول - زیرا این نظارت و حساسیت ملی، عده و عده بسیار می طلبد تا به انجام رسد.

15. پرهیز از به وجود آمدن زمینه های خودکامگی خشونت، خودسری و فراقانونی به بهانه قاطعیت

16. پرهیز از زمینه های تبدیل شدن آن به تشریفات ناکارآمد و خنثی و تحمیل هزینه های سنگین بر دوش بیت المال

17. پیشاپیش باید به نبود ضرر و مفسده عمده، علم داشته باشیم.

البته تکیه کردن بر این شرایط، نباید باعث شود که تخصیص اکثر لازم آید و باعث پاک شدن صورت مسئله شود یعنی اکثریت مکلفین را از دایره این وجوب خارج کند.

در پایان یادآور می شویم که تکیه بر مرحله اول (قلبی، به معنای نظارت و حساسیت عمومی) اگر فرهنگ فعال و زنده جامعه اسلامی شود بسیاری از انتظارات و اهداف بدون این دغدغه ها برآورده می شود و در مقدار محدودی نوبت به مراحل برخورد های گفتاری و عملی می رسد و تخصیص اکثر لازم نمی آید.

در باب امر به معروف و نهی از منکر مطالعات علمی و بحث های تئوری بسیار شده است لکن به حوزه اجرایی و چگونگی پیاده کردن و انجام کمتر توجه شده است شایسته است در باب اجرا و تحقق عملی این فریضه پژوهش های کارآمد انجام گیرد و فرهنگ سازی لازم بشود

جامعه رضوی و شهروندان آن باید در این امر پیشتاز و سرمشق باشند، با

همت تمامی قشرها و اجرای درست آموزگار دیگر شهرها و کشورها گردند و عملاً در احیای این فریضه الهی بکوشند زمانی جامعه آرمانی رضوی تحقق می یابد و شهروند نمونه آن می درخشد که تمامی شهروندان با انگیزه دینی و با داشتن شرایط امر به معروف و نهی از منکر بسیج همگانی شوند تا از آثار برکات و پاداش های بی شمار آن بهره ببرند

ص: 208

* جامعه رضوی و شهروندان آن باید در این امر پیشتاز و سرمشق باشند با همت تمامی قشرها و اجرای درست آموزگار دیگر شهرها و کشورها گردند و عملاً در احیای این فریضه الهی بکوشند زمانی جامعه آرمانی رضوی تحقق می یابد و شهروند نمونه آن می درخشد که تمامی شهروندان با انگیزه دینی و با داشتن شرایط امر به معروف و نهی از منکر بسیج همگانی شوند تا از آثار برکات و پاداش های بی شمار آن بهره ببرند.

چکیده

اشاره

انتظار می رود که شهروندان آرمان شهر رضوی در سلوک فردی و اجتماعی و در ارتباط با دیگر شهروندان به گونه ای رفتار کنند که از آنان انتظار می رود شهروند در شهر منسوب به حضرت رضا علیه السلام می تواند از سیره علمی و آموزه های رضوی الگو بگیرد که چگونه عملکرد و سلوکی شایسته شهروند آرمان شهر رضوی است

ادب و متانت بی آلایشی ساده زیستی و پرهیز از اسراف و تبذیر وظیفه شناسی قانون مداری پیوسته در پی زندگی سالم و بهره مند با ویژگی های بهداشت سلامت و منظم بودن شهروندان را به آرمان شهر رضوی نزدیک می کند

پرهیز از خشونت بی نظمی و بی تعهدی بلکه به جای آن داشتن روح تعامل و تفاهم و احساس و خدمت گذاری به یک دیگر فضایل و امتیازاتی است که رفتار شهروند رضوی را فرخنده و تحسین برانگیز می کند جامعه آرمانی با حسن خلق صله رحم، نوع دوستی، درستکاری، نظم نظافت و تلاش بسیار مفید شکل پیدا می کند همه عوامل باید بستر تحقیق این امتیازات را فراهم سازد.

ص: 210

آن چه پیش رو دارید، برگ نوشته هایی است برگرفته از سیره عملی و گفتاری حضرت رضا علیه السلام که شایسته است پیروان و ارادتمندان آن بزرگوار به چنین ویژگی هایی آراسته گردند از شهروندان آرمان شهر رضوی انتظار می رود که سلوک فردی و ارتباطات خود را این گونه تنظیم کنند تا افتخار شهروندی و انتساب به آن حضرت را پیدا کنند

1. ادب و متانت

حضرت رضا علیه السلام به اخلاقی عالی و آدابی ممتاز، سرآمد بود. از این روی محبوب دل خاص و عام گردید همه کس او را تجلی روح نبوت و میراث بزرگ علم و معنویت رسول الله صلی الله علیه و آله می دانستند.

ابراهیم بن عباس صولی می گوید: هرگز ندیدم آن حضرت در سخن گفتن با کسی درشتی کند در میان سخن کسی سخن بگوید درخواست کسی را که می توانست انجام دهد رد کند هرگز پاهای خود را پیش کسی دراز نمی کرد و در برابر همنشین تکیه نمی داد با زبردستان خود درشت گویی نداشت هرگز قهقهه نمی زد بلکه خنده اش تبسم بود هرگز آب دهان در معابر نمی انداخت. چون سفره غذا انداخته می شد همه افراد کوچک و بزرگ را در کنار خود می نشاند و با آن ها و از غذای آن ها میل می کرد (1)

یاسر خادم می گوید روش امام چنین بود که هنگام فراغ از کارها حشم و خدم خود را جمع می کرد و با آن ها گفت و گو می نمود و خود را مانوس و

ص: 211

مونس آن ها می ساخت بسیار در پنهان صدقه می داد و به دیگران کمک می کرد (1)

عبدالعظیم حسنی می گوید: «امام رضا علیه السلام فرمود: ای عبدالعظیم، سلام مرا به دوستانم برسان و به آن ها بگو: راه نفوذی برای شیطان بر خود قرار ندهند و دوستانم را به سکوت (کنترل زبان) و ترک مجادله (کشمکش های لفظی بی مورد) فراخوان، و از آن ها بخواه که به هم دیگر رو آورند و به دیدار یک دیگر بشتابند؛ زیرا این کار وسیله تقرّب به من است؛ به آن ها امر کن خود را به بدنام کردن یک دیگر و اختلاف با هم مشغول ن سازند؛ چرا که من سوگند یاد نموده ام که هر کس چنین کند و یکی از دوستان مرا خشمگین سازد از درگاه خدا بخواهم تا او را به سخت ترین عذاب ها گرفتار کند و در آخرت از زیانکاران باشد» (2)

2. تواضع و فروتنی

امام رضا علیه السلام، پیشوا و مقتد است به شیعیان خود بیش از گفتار با کردار می آموزد که با هم نوعان و شهروندان دیگر چگونه سلوک و معاشرت کنند. از هرگونه گفتار رمنده تنفر انگیز، تکبر آمیز و خودخواهانه پرهیزند. تواضع، فروتنی، مهربانی و معاشرت خاضعانه را پیشه خود سازند.

امام رضا علیه السلام وارد حمامی شد، مردی را دید که آن حضرت را نمی شناخت به حضرت گفت: بدن مرا ماساژ ده امام شروع به این کار کرد. هنگامی که مردم او را متوجه کردند و حضرت را شناخت با پریشانی پوزش خواست اما

ص: 212

1- عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج 2/399.

2- مناقب، ج 4/362.

امام هم چنان به کار خود مشغول بود و او را دلداری می داد (1)

امام رضا علیه السلام فرمود: «سوگند می خورم به قرابتی که با رسول الله صلی الله علیه و آله دارم، اگر کسی گمان کند من بهتر از این هستم... - اشاره به یکی از غلامان سیاه کرد- درست نیست مگر آن که من عمل شایسته ای داشته باشم که به جهت آن عمل برتر باشم.»

(2)

یاسر خادم می گوید: ابوالحسن الرضا علیه السلام به ما فرمود: «اگر هنگامی که مشغول خوردن غذا هستید مرا بالای سر خود ایستاده دیدید از جای برنخیزید تا از خوردن فارغ شوید چون حضرت برخی از ما را طلب می کرد، به وی گفته می شد که مشغول غذا خوردن هستید امام می فرمود بگذارید غذایشان تمام شود.» (3)

امام رضا علیه السلام به پیروانشان تاکید می کنند که میان فقیر و غنی در احترام و ادب تفاوت نگذارند:

«هر کس مسلمان بینوایی را دیدار کند و به او به گونه ای که به غنی سلام می کند سلام نگوید در قیامت خداوند را در حالی که بر او خشمگین است دیدار خواهد کرد» (4)

در این حدیث، حضرت مفهوم زیبایی را از سلوک اخلاقی و اسلامی به دست می دهد ثروتمند به سبب مالش بر نادار بی چیز برتری و امتیاز ندارد.

ص: 213

1- مناقب، ج 362/4

2- عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج 237/2

3- بحار الانوار علامه مجلسی، ج 102/49.

4- وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، ج 483/8

امام علیه السلام دوستانش را به گشاده رویی تشویق می کرد و می فرمود: «کسی که به چهره برادر مؤمن خود لبخند بزند، خداوند برای او حسنه می نویسد و کسی که برایش حسنه بنویسند او را عذاب نمی کند» (1)

3. ساده زیستی و بی آلاشی

شهروند آرمان شهر رضوی، اگر چه توانمند باشد در مصارف شخصی و هزینه های زندگی باقناعت، ساده زیست و کم خرج است. از اشرافیت، تجمل گرایی، اسراف و تبذیر در خورد و خوراک، پوشاک، مسکن، مرکب و مصارف شخصی می پرهیزد.

اباصلت هروی گوید: امام رضا علیه السلام غذایی ساده و خوراک اندک داشت او حتی زمانی که ولیعهد خلافت بود از زهد و پارسایی و ساده زیستی جدایی نداشت

حضرت رضا علیه السلام می فرمود: شخصی حضرت علی علیه السلام را به خانه اش دعوت کرد حضرت فرمود به سه شرط می پذیرم:

1. آن که از خارج منزل چیزی تهیه نکنی

2. از آن چه در منزل موجود است مضایقه نکنی

3. به همسر و فرزندان اجحاف نکنی که برای مهمان از حق آن ها بکاهی (2)

4. انفاق و احسان به دیگران

شهروند آرمان شهر رضوی انسانی عطوف نوع دوست و خبررسان به نیازمندان

ص: 214

1- همان، ج 482/8

2- درة البیضاء / 178، به نقل از وسائل الشیعه

است هم خود از دارایی و نعمت هایی که خداوند به او داده بهره می برد و هم دیگران را سود می رساند نمونه های بسیاری از سخاوت و بخشندگی آن حضرت روایت شده است که نشانگر علاقه شدید آن حضرت به مهربانی و فضل و کرم در حق مردم می باشد.

امام علیه السلام به نیازمندان بی شماری کمک می کرد و در اتفاقات سعی داشت عزت و آبروی بینوایان حفظ شود احساس منت نکنند و اذیت نشوند.

حضرت هنگامی که بر سفره غذا می نشست، نخست بهترین غذا را برای نیازمندان جدا می کرد و به آن ها می رساند، سپس با اشاره به آیه 11 تا 16 سوره بلد می فرمود: خداوند می دانست که همه انسان ها، توان آزاد کردن بنده را ندارند، با اطعام، راهی برای آنان به سوی بهشت گشود. (1)

امام علیه السلام در روز عرفه تمام اموال خود را انفاق کرد.

فضل بن سهل به او عرض کرد: این، کاری زیان آور بود...

امام فرمود: بلکه بسیار سودآور است چیزی را که با آن پاداش و بخشایش خداوند را می خری، زیان به شمار میاور (2)

ابراهیم بن عباس گوید: علی بن موسی علیه السلام به مردم احسان می کرد و به آن ها انفاق های مخفیانه می نمود بیشتر این کمک های مالی را در شب های تاریک انجام می داد (3)

ص: 215

1- همان، ج 264/2

2- مناقب، ج 360/4.

3- عیون اخبار الرضا، ج 466/2.

امام علیه السلام با این همه گشاده دستی، هرگز اسراف و تبذیر را نمی پسندید. اصحاب خود را تربیت می کرد و به تنظیم دخل و خرج و پرهیز از ریخت و پاش دعوت می نمود روزی خدمتکاران حضرت میوه می خوردند و بی آن که به طور کامل میوه را مصرف کنند باقی مانده اش را دور می انداختند امام علیه السلام اسراف کاری آن ها را دید و فرمود:

«سبحان الله! اگر شما به این میوه ها نیاز ندارید هستند افرادی که نیاز دارند؛ چرا دور می ریزید؟ آن را به کسی بدهید که نیاز دارد».

حضرت رضا علیه السلام می فرماید:

«از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پرسیدند: بجز زکات آیا چیزی واجب است که باید پرداخت شود؟ فرمود: بلی، احسان به خویشاوندی که قطع مراوده کرده است و نیکی به همسایه ... به من ایمان نیاورده کسی که شب را به صبح آرد در صورتی که همسایه مسلمانش گرسنه باشد پیوسته جبرئیل در حق همسایه سفارش می کرد تا آن که تصور کردم همسایه از همسایه ارث می برد».⁽¹⁾

5. تعهد و وظیفه شناسی

شهروند رضوی سلوکی متعهدانه دارد و وظیفه شناس است وقت شناسی در میان همه اصناف و بخش ها و قشرهای گوناگون حاکم است. از گروه های خدماتی و کارمندان دولت گرفته تا بخش های فرهنگی، آموزش، صاحبان مشاغل گوناگون و به ویژه در مراودات خانوادگی همه وظیفه شناس و متعهد و درست کارند

ص: 216

حضرت وارد خانه شد خدمتکاران و کارگران مشغول بنایی بودند. در این میان مرد سیاه چهره ای کار می کرد که از جای دیگر آمده بود حضرت درباره او پرسید پاسخ دادند کارگری است که مزدش را می دهیم.

امام فرمود: بارها شما را نهی کرده ام از این که پیش از آن که اجرت کسی را معین کنید او را به کار نگیرید زیرا بی تعیین مزد اگر سه برابر مزد کارگر را به او دهی باز گمان می کند کم داده ای! اما اگر مزدش را معین کنی و طبق قرار پرداخت کنی (پیش از آن که عرقش خشک شود) تو را به سبب وفای به عهد و قرار می ستاید و اگر اندکی زیادت از مزدش به او دهی آن را بخشش می داند (1)

6. زندگی سالم و بهره مند

حضرت رضا علیه السلام شهروندان خود را با سلوکی پاک و بهره مند می خواهد.

آموزه هایی حیات بخش و کارآمد به آن ها می آموزد اساس بهره مندی، سلامتی، تندرستی، بهداشت و بهزیستی مورد تاکید آن بزرگوار است

سلامتی و تندرستی

حضرت رضا علیه السلام می فرماید: (لَوْ أَنَّ النَّاسَ قَصَدُوا فِي الْمَطْعَمِ لَاسْتَقَامَتِ أَعْيُنُهُمْ) (2) اگر مردم میانه روی را در خوراک رعایت می کردند بدن هایشان سالم و پایدار می شد.

با این حدیث، امام علیه السلام رمز تندرستی و سلامت را بیان می کند و افراد را از پُر خوری که خاستگاه بسیاری از بیماری ها و ملالت هاست بر حذر می دارد.

ص: 217

1- فروع کافی، ج 5/288

2- بحار الأنوار، ج 63/334.

«آدمی اگر خوراک یک سال خود را ذخیره سازد خود را سبک بار و آسوده حس می کند».(1)

شهروند رضوی نباید دغدغه هزینه زندگی داشته باشد و باید زیرک و خردمند باشد نه بر سر کسی کلاه بگذارد و نه فریب خورد و مغبون شود:

«المغبونُ لا محمودٌ ولا مأجورٌ»؛ (2) انسان گول خورده و مغبون نه ارزش دارد و نه پاداش

«انسان ها ناگزیرند برای زندگی خود تلاش کنند پس کوشش در راه کسب مال و مخارج زندگی را رها مکن»

«آن کسی که با کار و عمل در جست و جوی مواهب زندگی، برای تأمین مخارج خانواده خویش است پاداشی بزرگ تر از مجاهدان راه خدا دارد (3)

مسلمان باید از سطح زندگی معقول برخوردار باشد حضرت رضا علیه السلام شیعه تهیدست محتاج رنجور و محروم را نمی پسندد انسان گرسنه و بی نوا در واقع از حیات و عیش زندگی بهره ندارد از حضرت طعم آب و نان را پرسیدند، حضرت پاسخ داد آب مزه حیات و نان مزه زندگی دارد.(4)

ص: 218

1- همان، ج 113/6.

2- وسائل الشیعه، ج 335/12

3- مسند الامام الرضا علیه السلام، ج 299/2.

4- همان، ج 113/6.

بزنطی می گوید: پدرم گفت: از امام رضا علیه السلام درباره لباس سوال کردم حضرت فرمود: زیبا و مناسب بپوش

اگر در شهری تمام شهروندان همین توصیه حضرت را عمل کنند همه لباس مرتب، نظیف و زیبا بپوشند چقدر چهره جامعه و حتی رفتار اخلاق و آداب تغییر می یابد چه اندازه منظرها زیبا و چشم نواز می گردد. از جهت روحی چه تغییرات مثبتی پدید می آید؟ سیمای خوشایند و ظاهری آراسته و باشکوه اقتضای جامعه امروزی است که مدرن و صنعتی شده است.

حضرت از عده ای کوتاه نظر و کوتاه فکر گله می کند و می فرماید «کوتاه فکran از دوستانم دوست دارند من بر نمد بنشینم و جامه زیر بر تن کنم لیکن زمانه مقتضی این گونه زندگی نیست» (1)

نظافت و بهداشت

اشاره

از ویژگی های سلوک فردی شهروندان رضوی رعایت بهداشت و نظافت صورت گسترده و همیشگی است حضرت با شدت بر آن تاکید دارد:

«ان الله تبارک و تعالی... يُبَغِضُ الْبُؤْسَ وَ التَّبَاؤُسَ وَ ... يُبَغِضُ مِنَ الرِّجَالِ الْقَاذِرَةَ...»؛ (2)

خداوند متعال بیچارگی و بیچاره نمایی را دشمن می دارد و از مردم ژولیده و کثیف بدش می آید.

ص: 219

1- مکارم الاخلاق/ 111

2- فقه الرضا، ج 354/4.

تزئین و آرایش ظاهری حق انسانی و ادب بزرگی است که موجب خرسندی مردم و عفت و پاک دامنی همسر می شود حضرت را که موهایشان را رنگ سیاه زده بودند ملاقات کردند و از آن پرسیدند فرمودند: در رنگ آمیزی مو پاداش و اجر است. آراستن و آرایش کردن مرد بر پاک دامنی زنان می افزاید زنان که پاک دامنی را رها کردند چون شوهرانشان خود را برایشان آراسته نساختند»⁽²⁾

استفاده از عطر و بوی خوش در موارد بسیاری سفارش شده است در عبادات برای خانواده در جامعه و در معاشرت با مردم انسان اگر نظیف و آراسته باشد روابطش تحکیم می گردد حضرت رضا علیه السلام بر تمیزی غسل های جمعه و استفاده از بوی خوش تاکید داشتند «شایسته نیست که انسان هر روز عطر نزند اگر هر روز نتوانست یک روز در میان و اگر نتوانست در هر جمعه و این را دیگر ترک نکند»⁽³⁾

«سه چیز از سنت پیامبران است: عطر، اصلاح و آرایش موی سر و خلوت گزیدن با همسر حلال خود»⁽⁴⁾

ص: 220

1- بحار، ج 335/78

2- مکارم الاخلاق، طبرسی / 89

3- مسند الامام الرضا، ج 373/2.

4- تحف العقول / 803

7. حسن خلق و خوش رویی

چو وَا نمی کنی گره‌های خود گره مباش *** ابرو گشاده باش چو دست گشاده نیست

نعمتهای بهشتی نتیجه طبیعی و تجسم اعمال و خصلت‌های خوب است چنان‌که برخی از عذاب‌های دوزخ تجسم اعمال بد می‌باشد.

حضرت رضا علیه السلام به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: (صاحب) خلق نیکو حتما در بهشت است؛ چنان‌که خلق بد در دوزخ

نتیجه حسن خلق در مرادات در دنیا نیز زندگی را بهشتی می‌کند؛ چنان‌که سوء خلق همین زندگی دنیایی را هم دوزخ می‌سازد پیرو حضرت رضا باید اهل مدارا باشد و با مردم ستیزه جویی و نزاع نکند بر آن چه نمی‌پسندد صبور باشد و بر سختی‌ها شکیب ورزد.

«مؤمن نمی‌باشد آن‌که در وی سه خصلت نباشد....

1. آن‌که سر ننگه دار باشد.

2. با مردم مدارا کند و سخت گیر نباشد

3. در گرفتاری و سختی صبور و شکیبا باشد» (1)

8. صله رحم

از ویژگی‌های سلوکی و معاشرتی که فرد مسلمان و شیعه حضرت رضا علیه السلام داراست صفت ارزشمند و ستودنی «صله رحم» و دوستی با خویشاوندان

ص: 221

است.

امروزه اگر این سنت و رفتار دینی رواج یابد، بسیاری از ناهنجاری ها اصلاح می گردد خانواده های نیازمند و آسیب پذیر با کمک خویشاوندان از رنج ناداری آسوده می شوند بدین وسیله دل ها به یک دیگر نزدیک تر می شود و عواطف خویشاوندی شکوفا می گردد. در معارف رضوی به صله رحم و دوستی خویشاوند بسیار تاکید شده است: «خداوند متعال در قرآن سه خصلت را با سه خصلت دیگر همراه آورده است: ... به تقوا و صله رحم با هم دستور داده است، پس پس آن که صله رحم نکند و به خویشاوندان محبت و خدمت نداشته باشد، تقوا هم ندارد» (1)

حضرت رضا علیه السلام در روایت دیگری می فرماید:

«صله رحم و نیکی به خویشاوندان را از یاد مَبَر؛ ... ما اهل بیت با خویشاوندانی که از ما قطع صله رحم کرده اند صله رحم کرده و خوبی می کنیم و در این کار فرجام نیک را خواستاریم.» (2)

«نیکوکاران را به این جهت نیکوکار نامیده اند که به پدران، فرزندان و برادران خوبی کردند.» (3)

«کسی که سه سال از عمرش باقی مانده صله رحمی انجام می دهد، خدا عمر او را سی سال می کند» (4)

ص: 222

1- همان/ 69 به نقل از عیون اخبار الرضا

2- همان/ 75

3- همان/ 109 به نقل از وسائل الشیعه

4- همان 159/ به نقل از وافی

9. خدمت گزاری و نوع دوستی

مؤمن در ارتباط با مردم نه تنها آزار و اذیتی به آن ها نمی رساند، به آن ها خیانت نمی ورزد و سبب رنجش آن ها نمی شود بلکه خیرخواه خدمت گزار و دوست مردم است. اگر تمام شهروندان مؤمن یک جامعه نسبت به هم دیگر خیرخواه و خیر رسان باشند نه تنها تعدی و ظلمی پدید نمی آید بلکه رحمت و مهربانی مشام جان ها را نوازش می دهد حضرت رضا علیه السلام مؤمنان را به احساس برادری نسبت به یک دیگر فرا می خواند:

«مؤمن برادر مؤمن است، پس: ملعون است، ملعون است آن که به برادرش تهمت زند... آن که برادرش را بفریبد... آن که در موقع لزوم برای برادرش خیر خواهی نکند... آن که خود را از برادرش پنهان کند... آن که غیبت برادرش کند». (1)

«بر مسلمان حرام است که برادرش را بترساند و موجب ترس و وحشت او شود» (2)

چند رهنمود از حضرت رضا علیه السلام در سلوک فردی

- «آن که توان مالی دارد واجب است خانواده اش را در گشایش قرار دهد». (3)

- «به برادر بزرگ تر احترام گذارید زیرا برادر بزرگ تر به منزله پدر

ص: 223

1- همان/ 90 به نقل از عده الداعی، ابن فهد حلّی.

2- همان/ 91

3- تحف العقول/ 802

- «چون در حضور کسی او را صدا زنی (محترمانه) او را با کنیه صدا بزنی و چون غایب بود به اسم صدا بزنی» (2)

- «خداوند جار و جنجال، بیهوده گویی، تباه کردن دارایی و درخواست کردن زیاد را دشمن دارد» (3)

- «بخیل را آسایش، حسود را لذت، برده را وفا و دروغ گور را مروت نیست» (4)

- «با سلطان با احتیاط رفاقت کن با دوست با تواضع، با دشمن هوشیارانه و با مردم عادی با لبخند و خوشرویی» (5)

- «مرگ برای آرزوها آفت، نیکوکاری برای دوراندیش غنیمت و اهمال برای توانگران مصیبت است. بخل آبرو می برد و در دوستی ناخشنودی پدید می آورد برترین خصلت ها کار نیک، دست گیری ستمدیدگان تحقق آرزوی آرزومندان و فراهم آوردن امید امیدواران است...» (6)

- «بهترین بندگان کسانی هستند که: چون نیکی کنند شادمان گردند، چون بد کنند از خدا آمرزش خواهند چون به آنان چیزی بخشیده شود

ص: 224

1- همان

2- همان، 804

3- همان

4- همان

5- علی بن موسی امام رضا علیه السلام/ 555

6- همان

سپاس گزار باشند چون به بلایی گرفتار شوند صبر و شکیبایی پیشه کنند و چون آن ها را به خشم آورند عفو کنند.» (1)

اگر شهروندان جامعه ای با اراده عمومی و همگانی و با صداقت و استواری به این وظایف عمل کنند بدون شک آرمان شهر و مدینه فاضله در برترین مرتبه تحقق می یابد و آرزوی دیرینه دانشوران پرفضیلت و خیرخواهان حکیم و فرزانه محقق می شود.

بدین وسیله آدمی طعم شیرین زندگی سالم و حیات طیبه را در پرتو تعالیم رضوی می چشد و بزرگ ترین آرزوی خود را به برکت دل بستن به آموزه های دینی تجربه می کند.

بر متصدیان آرمان شهر رضوی است که این گونه ویژگی ها و امتیازات را در سلوک شهروندان مدنظر دارند و در برنامه ریزی ها و مدیریت امور از آن ها غفلت نورزند.

ص: 225

در این زمینه تعالیم ذیل از امام رضا علیه السلام درس آموز است:

- «آن که توان مالی دارد واجب است خانواده اش را در گشایش قرار دهد.»

- «به برادر بزرگ تر احترام گذارید» زیرا «برادر بزرگ تر به منزله پدر است.»

- «چون در حضور کسی او را صدا زنی (محترمانه) او را با کُنیه صدا بزنی و چون غایب بود به اسم صدا بزنی»

- «خداوند جار و جنجال، بیهوده گوئی، تباه کردن دارایی و درخواست کردن زیاد را دشمن دارد»

- «بخیل را آسایش، حسود را لذت، برده را وفا و دروغ گور را مروت نیست»

- «با سلطان با احتیاط رفاقت کن، با دوست با تواضع، با دشمن هوشیارانه و با مردم عادی با لبخند و خوش رویی»

- «مرگ برای آرزوها آفت، نیکوکاری برای دوراندیش غنیمت و اهمال برای توانگران مصیبت است. بخل آبرو می برد و در دوستی ناخشنودی پدید می آورد. برترین خصلت ها کار نیک، دست گیری ستمدیدگان، تحقق آرزوی آرزومندان و فراهم آوردن امید امیدواران است...»

- «بهترین بندگان کسانی هستند که: چون نیکی کنند شادمان گردند، چون بد کنند از خدا آمرزش خواهند چون به آنان چیزی بخشیده شود سپاس گزار باشند چون به بلایی گرفتار شوند صبر و شکیبایی پیشه کنند و چون آن ها را به خشم آورند عفو کنند.»

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتال و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهل بیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

